

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

DIŞ POLİTİKADA SİVİL TOPLUM ETKİSİ:
MAVİ MARMARA OLAYI ÖRNEĞİ

MUHAMMET CEMAL ŞAHİNOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Metin AKSOY

KONYA-2013

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU		
	Numarası	094229001006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler / Uluslararası İlişkiler		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tezin Adı	Dış Politikada Sivil Toplum Etkisi: Mavi Marmara Olayı Örneği		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU
	Numarası	094229001006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler / Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Metin AKSOY
Tezin Adı	Dış Politikada Sivil Toplum Etkisi: Mavi Marmara Olayı Örneği	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Dış Politikada Sivil Toplum Etkisi: Mavi Marmara Olayı Örneği başlıklı bu çalışma 15/02/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler
Yrd. Doç. Dr. Metin AKSOY	Danışman
Doç. Dr. Davut ATEŞ	Üye
Yrd. Doç. Dr. Arif Behiç ÖZCAN	Üye

İmza

M. Aksoy
D. Ates
A. Ozcan

Teşekkür

Bu çalışmayı hazırlarken her türlü desteğini benden eksik etmeyen başta danışmanım Doç. Dr. Metin AKSOY olmak üzere, Doç. Dr. Murat ÇEMREK'e, Prof. Dr. Birol AKGÜN'e ve adını sayamadığım daha birçok hocama en içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma sürecinde bana moral veren, yol gösteren değerli dostum Ahmet ATEŞ'e ve yanı sıra çalışma sürecinde desteklerini her daim hissettiğim Âdem SELEŞ, Muammer KAYA ve Selda PERVAN'a teşekkür ederim.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU		
	Numarası	094229001006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler/ Uluslararası İlişkiler		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Metin AKSOY		
	Tezin Adı	Dış Politikada Sivil Toplum Etkisi: Mavi Marmara Olayı Örneği		

ÖZET

Küreselleşme, sahip olduğu dinamik yapısıyla, siyasetten ekonomiye hemen her alanda etkisini kabul ettirmiş ve hayatın her alanında radikal değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu radikal değişimlerden nasibini alan sivil toplum kuruluşları, küreselleşmenin devasa gücünü arkasına alarak, yerel aktörlükten *küresel aktörlüğe* doğru bir geçiş yaşamıştır. İnsan hakları ihlalleri, iklim değişikliği ve küresel ekolojik sorunlar gibi ulus-devletlerin tek başlarına çözemediği ya da bizzat sorumlusu olduğu küresel çaptaki sorunların çözüme ulaştırılması noktasında bu kurumların etkisi gözle görülür bir şekilde artmıştır. Bu kuruluşlar, başta insani yardımlar olmak üzere savaşlarda, etnik çatışmalarda ya da farklı krizlerde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu kuruluşların en büyük silahları, küresel kamuoyunu arkalarına alarak, büyük bir baskı unsuru olmalarıdır. Küresel kamuoyunu arkalarına alan bu kuruluşlar artık devletlerin iç politikalarına değil, dış politikalarına da müdahil olmaya başlamışlardır. Bu durumun en somut örneği Mavi Marmara Olayı'dır. Gazze'ye yardım taşımak amacıyla düzenlenen organizasyon her ne kadar altı farklı uluslararası sivil toplum kuruluşu nezdinde gerçekleşmiş olsa da, gemilere yapılan baskın sonucu ölenlerin tamamının Türk vatandaşı olması, Türkiye-İsrail ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Olay sonrası gerilen ilişkiler, iki devletin birbirlerine karşı dış politika değişikliği ile tarihi bir dönemece girmiştir. Türkiye, yaşanan olay neticesinde, ilişkilerin tekrar belirli bir seviyeye gelebilmesi için İsrail'e bazı şartlar sunmuştur. Bunlar; yaşamını yitirenlerin ailelerine tazminat verilmesi, resmi özür dilenmesi ve Gazze ablukasının kaldırılmasıdır. İlk iki şart yerine getirilebilir olmasına rağmen ablukanın kaldırılması yönündeki istek, İsrail tarafından kabul edilmesi zor görünen bir taleptir. Türkiye'nin bu taleplerine İsrail; Kafkas ve Balkan ülkeleri ile özellikle askeri antlaşmalar yaparak karşılık vermiştir. Bu ülkelerle geliştirilen ilişkiler, İsrail'in, Türkiye'ye karşı çevreleme politikası uygulamaya çalıştığının bir göstergesidir.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU		
	Numarası	094229001006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler/ Uluslararası İlişkiler		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☐	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Metin AKSOY		
	Tezin İngilizce Adı	Civil Society Effect in Foreign Policy: The Example of Mavi Marmara		

SUMMARY

Having own dynamic structure, Globalization has an impact on all places from politics to economy, and it led to radical change over the all places of the life. All civil societies which were affected from this radical change, receiving the support of the vast power of globalization, have experienced the transition from local acting to global acting. The global problems such as human rights violations, climate change and global ecological problems which can't be solved by The Nation States or even The Nation States are responsible for these problems; the effect of these institutions to the resolution of issues at the global scale of has increased considerably. These organizations take grate public opinion behind their selves in order to use it as major leverage factor. Taking the power of Global public opinion, these structures have begun to interfere in not only internal policies of states but also in their external policies. The most tangible example of this event is The Mavi Marmara. Killing Turkish people in the ship which goes Gaza, broke up the relations with Israel. Following the strained relations between Israel and Turkey, two states changed their foreign policy against each other; it was the historical turning point. As a consequence of that event, Turkey has laid down some conditions to Israel in order to improve relations. These are; compensation claim for families of victims who were killed during the attack by Israel, formal excuse to Turkey and remove of the Israeli blockade of Gaza. Although the first two conditions can be delivered, the demand of eliminating the blockade seems impossible to be accepted by Israel. To the requests of Turkey, Israel answered by making military agreement with the Caucasus and the Balkan countries. Developed relations with these countries indicate that Israel tries to provide containment policy against Turkey.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Yüksekisans Tezi Kabul Formu	ii
Teşekkür	iii
Özet	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Summary	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Giriş	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
TEORİK ÇERÇEVE	4
1.1 Sivil Toplumun Kavramsal Yapısı ve Gelişimi	4
1.1.1 Kavram Olarak Sivil Toplum	4
1.1.2 Tarihsel Arka plan	5
1.1.2 Kurumsallaşan Sivil Toplum: Sivil Toplum Kuruluşları	12
1.1.4 Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri ve İşlevleri	14
İKİNCİ BÖLÜM	21
KÜRESEL SORUNLARA KARŞI KÜRESEL SİVİL TOPLUM	21
2.1 Küreselleşen Sivil Toplum	21
2.1.1 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları	21
2.1.2 Küreselleşme Süreci	22
2.1.3 Küreselleşen Sivil Toplum	25
2.2 Ulus-Devlet'e Meydan Okuma: Küresel Sivil Toplum Kuruluşları	27
2.3 Sivil Toplum Kuruluşlarının Uluslararası Sistemdeki Rollerini	29
2.3.1 Sivil Toplum Kuruluşlarının Karşılaştıkları Sorunlar	34
2.4 Küresel Sivil Toplumun Ulus-Devlet Üzerindeki Etkisi	36
2.5 Küresel Ölçekli Bazı Sivil Toplum Kuruluşları	41
2.5.1 Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International-AI)	41
2.5.2 Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü (Medecins Sans Frontieres-MSF)	42
2.5.3 İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch-HRW)	43
2.5.4 GreenPeace (GP)	43
2.5.5 Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (Reporters Sans Frontieres-RSF)	44
2.5.6 Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC)	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	46
MAVİ MARMARA OLAYI, TÜRK DIŞ POLİTİKASINI NASIL ETKİLEDİ	46
3.1 Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak İHH	48
3.2 Neden Gazze'ye Yardım	49
3.2.1 Neden Gemi Filosu	53
3.2.2 Küresel Bir 'Sivil İtaatsizlik' Örneği	55
3.2.3 Gemiye Baskın	57
3.3 Baskının Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi	60
3.3.1 Uluslararası Tepkiler	64
3.3.2 Türkiye'nin Tepkisi	69
3.3.3 İsrail'in Tepkisi	71
3.4 Mavi Marmara Saldırısı Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri	73
Sonuç	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Kaynakça	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Giriş

Geleneksel uluslararası politika(lar), devletler temelinde tartışılır.¹ 18.yüzyılda, mutlak hükümdar, devlet adına konuşurdu. 19. yüzyılda, dış politika kararlarını, elit sınıf denetliyordu. Nitel olarak uluslar ötesi aktörler, yüzyıllardır rol oynamaktadır. Ama özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısındaki nicel değişimler, uluslararası sistemde anlamlı bir değişikliğe işaret etmektedir.²

Uluslararası ilişkilerin doğası, son 30 yıldır büyük bir değişim göstermektedir. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte, eski güç dengelerini ve ağırlık merkezlerini yitiren dünya politikası, yeniden yapılanma süreci içerisinde. Özellikle 11 Eylül saldırıları ve hemen ardından ortaya çıkan küresel terör tehdidi ve bunlara ek olarak Amerika'nın, hegemonik güç olma yönündeki arayışları ekseninde biçimlenen yeni dönem, belirsizliğe neden olmuş, dünya politikası, daha da karmaşık bir hal almıştır.³

Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte toplumsal ve siyasal sürece yönelik gelen girdilerin daha fazla etki gösterdiği alanların başında da, dış politika karar yapım süreci gelmektedir.⁴ Kendisini “sivil-asker” karşıtlığı içerisinde tanımlayan ve sivil alanı genişletmeye odaklanmış olan sivil toplumsal örgütlenmeler, günümüzde yerini, yerel yaşamın iyileştirilmesinden, küresel sorunların çözümüne ortak olmaya kadar uzanan farklı biçimlerde örgütlenmiş ve görünürlük kazanmış sivil toplum kuruluşlarına bırakmıştır.⁵

Sivil toplum kuruluşu kavramı ile en geniş biçimiyle, devlet dışındaki örgütlenmeler kastedilmektedir. Dış politika bağlamında ise sivil toplum kavramı içinde birçok farklı örgütlenme kastedilmektedir. Kâr amacı gütmeyen örgütler, baskı ya da çıkar grupları, diaspora örgütlenmeleri, gönüllü kuruluşlar, meslek örgütleri ve etnik grup gibi örgütlenmeler, bu bağlamda ele alınabilir.⁶

¹ Joseph S. Nye ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul, 2011, s. 399.

² Ibid, s. 400.

³ Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan, “Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Sorunlar ve Yeni Aktörler”, Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan (Der.), *Sivil Toplum ve Dış Politika*, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, 2006, s.12.

⁴ Ibid, s. 19.

⁵ Ibid, s. 11.

⁶ Ibid, s. 15.

Günümüzde, uluslararası sistem, sayıları her geçen gün artan devletlerin karşılıklı ilişkilerinin oluşturduğu bir bütün değil, giderek artan bir şekilde küresel düzeyde örgütlenmiş birçok devlet dışı aktörlerin etkileşim halinde olduğu bir yapı durumundadır.

Küreselleşme ile birlikte uluslararası arenaya giren bu örgütler, devletleri yegâne aktör olmaktan çıkarmışlardır. Sınırların anlamını yitirmesiyle, ulusal sınırları giderek daha çok aşan bu kuruluşlar, uluslararası ilişkilerin aktör çeşitliliğini hem arttırmışlar hem de uluslararası sistemdeki aktörler arasındaki ilişkileri karmaşıklaştırmışlardır.

Sivil toplum kuruluşlarının dış politikaya yönelik ilgisi, demokratikleşmenin bir getirisi olduğu kadar, daha özgürlükçü bir yapıya sahip yeni kimlik algısı ile de ilintilidir. Bu durum, aynı zamanda dünya siyasetinde yaşanan yeniden yapılanma sürecinin de bir yansımasıdır.⁷

Elbette yaşanan bu yeniden yapılanma sürecinde küreselleşme olgusunun etkisi bir hayli fazladır. Küreselleşme olgusu, girdiği hemen her alanda köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu radikal değişimlerden, doğal olarak ulus-devletler de etkilenmiştir. Bu açıdan ulus-devletlerin, küreselleşme sürecinin bir etkisi olarak, temel aktör olma işlevinin aşınmasına paralel olarak, devlet-dışı aktörler güç kazanmıştır. Bu aktörlerden biri de “sivil toplum” kuruluşlarıdır. Aristo ile doğan ve gün geçtikçe zamanın gücünü de arkasına alarak modern zamana ulaşan sivil toplum, günümüzde artık “küresel bir güç” haline gelmiştir. Bu amaçla, değişen küresel ilişkilerin ve aynı zamanda karmaşıklaşan uluslararası sistemin, kimi zaman merkezinde, kimi zaman yönlendirici bir güç olarak arkasında yer alan bu aktörler, bu çalışmanın temel konusudur. Çalışmada, ulus-devletin, Westphalian anlamda egemenlik anlayışının aşınmaya başladığı bu küresel çağda, artık küresel hale gelen sivil toplumun, devletlerin sadece iç politikalarını değil, dış politikalarını da etkilemesi, “Mavi Marmara” örneği üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, sivil toplumun mantığı ve tarihi incelenmiştir. Öncelikle sivil toplum kavramının ortaya çıkışı, sivil toplum

⁷ Ibid., s. 11.

mantığının farklı düşünürlerin etkisiyle geçirdiği evrim ve sonraki süreçte sivil toplumun kurumsallaşması ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise, küreselleşme kavramı ve küreselleşmenin sivil toplum kuruluşlarını nasıl etkin bir aktör haline getirdiği; aynı zamanda küresel sivil toplum kuruluşlarının, uluslararası sistemdeki etkinlikleri, örnek alınan bazı sivil toplum kuruluşlarıyla açıklanarak konu, somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Devamında bu aktörlerin uluslararası sistemdeki rolleri ve karşılaştıkları sorunlar da incelenmiştir.

Son bölümde ise dünya literatürüne “Mavi Marmara Olayı” olarak geçen kriz irdelenmiştir. Öncesinde bu organizasyonda ön plana çıkan ve adını tüm dünyaya bu olay ile duyuran İHH Vakfı'nın kuruluşu, kurumsal yapısı ve neden böyle bir organizasyona hem dâhil hem öncü olduğu ve bu organizasyonun gerekli olup olmadığı sorgulanmıştır. Son olarak ise, bir sivil toplum örgütünün, bir devletin dış politikasını nasıl etkilediği, olay sonrası iki ülkenin karşılıklı davranışları incelenerek bir sonucu varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1 Sivil Toplumun Kavramsal Yapısı ve Gelişimi

1.1.1 Kavram Olarak Sivil Toplum

Sivil toplum kavramı, sahip olduğu dinamik yapısı nedeniyle oldukça geniş bir anlamlandırmaya tabi tutulmuştur. Bu nedenle farklı şekil ve anlamlara sahip sivil toplum tanımları vardır. Bu bölümde, sivil toplum kavramına dönük tanımlamalar incelenerek, genel bir sivil toplum tanımı çıkarılacaktır.

Sivil toplum, modern zamanlarda popüler olmuş bir kavramdır. Son yıllarda üzerinde daha da çok konuşulmaya başlanan sivil toplum düşüncesi, modernleşme sürecinde, devletin normatif denetleyici gücünün artmasına neden olmuş; devletin, bireyler üzerindeki kimlik algısını belirleyen etkisi, aynı zamanda bireylerin, değer yükleyici beklentisinin artmasına paralel olarak önem kazanmıştır.⁸ Barış, özgürlük ve aynı zamanda uyumun egemen olduğu bir alan olan sivil toplum, bir uygarlık aşamasını da ifade etmektedir.⁹ Kavramının karşıtının “askeri” toplum olarak anlaşılması, esasında kavramın kendisinin de böyle yanlış bir anlaşılmaya tabi tutulduğunun göstergesidir. Terimin esas vurgusu ‘şehir adabı’dır ve bu anlamda bu vurgunun karşıtı da ancak ‘gayri medeni’ olabilir. Sivil toplumdaki ‘sivil’in kökü, şehir hayatının beraberinde getirmiş olduğu hakları ve aynı zamanda yükümlülükleri ifade etmektedir.¹⁰ Ancak kavram, bugün anladığımız şekliyle anlamlandırılmamış ve zamanın şartlarına uygun olarak dönüşüp, bugünkü modern anlamına ulaşmıştır.¹¹ Bu nedenden dolayı kavramın, modern bir içeriğe ve özelliğe sahip olduğunu iddia etmek, yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda sivil toplum, modern kültürün bir kavramıdır. Tıpkı, çoğulcu toplum, insan hakları ve demokrasi gibi sıklıkla telaffuz edilen kavramlar gibi.¹²

⁸ Ömer Çaha (Ed.), “Giriş”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı 29–30 (2011), s. 1.

⁹ Osman Arslan, *Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*, Bayrak Yayıncılık: İstanbul, 2001, s. 9.

¹⁰ Şerif Mardin, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları: İstanbul, 2011, s. 9.

¹¹ Mustafa Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, Açılım Kitap: İstanbul, 2011, s. 385.

¹² *Ibid.*, s. 386.

Sivil toplum kavramı, devlet yapısının ve devlet kurumlarının dışında kalan bir faaliyet alanını tanımlamaktadır. Devletten küçük, birey ve ailelerden büyük bir yapılanmadır. Bu yapılanma, kamu kurumlarının, devlet dairelerinin, askeri bürokrasinin dışındaki faaliyetleri kapsamaktadır.¹³ Sivil toplum, genel olarak birey ile devlet arasında iletişim sağlayıcı, bireylerin çıkarlarını devlet karşısında koruyan ara kademelere işaret etmektedir.¹⁴ Nigel Ashford, sivil toplumu; kilise, spor ve müzik kulüpleri, yardım dernekleri gibi birey ve devlet arasında yer alan ve gönüllü olarak kurulan bütün örgütlerdir, diye tanımlamaktadır.¹⁵ Fakat modern sivil toplum, bu tanımın biraz daha geniş halidir.

Sivil toplum, merkezi otoriter gücün baskı ve kontrolünden kaçmayı başararak, kendi başına özerk bir sürecin doğmasını ve bu yolla devletin dışında ve devlete rağmen var olabilen bir yapının şekillenmesini sağlayan güç olarak da tanımlanmaktadır.¹⁶

Kavramın ne anlama geldiğine yönelik genel bir kaynak taraması yapıldığında birbirinden farklı tanımlamaların olması, esasında kavramın halen bir değişim içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu haliyle sivil toplum, dönemin şartlarına uygun olan anlamları bünyesine katmaktadır. Ayrıca kavrama dönük yapılan tanımlamalar, yapılan çalışma alanlarına uygun biçimde sınırlandırılmaktadır. Bu durum, kavram üzerine yapılan anlamlandırılmalarda çeşitliliğe ve farklılıklara yol açmaktadır.

1.1.2 Tarihsel Arka plan

Sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkiler üzerine yapılan tartışmalar, Antik Yunan'a kadar götürülebilir. Fakat kavramın modern dünyada kazandığı anlam itibariyle kullanımı, sanayi toplumuna denk gelir.¹⁷ Burada belirtilmesi gereken temel saik, sivil toplum kavramının geçirmiş olduğu değişimdir. Kavramın geçirdiği değişim sürecini anlamak ve modern bir tanımını yapabilmek için kavramın doğduğu yıllardan bugüne kadarki kronolojisini ortaya koymak, faydalı olacaktır. Bu yüzden ilk olarak, kavramın doğmasına ön ayak olan düşünürlere ve onların tanımlamalarına yer vermek yerinde olacaktır.

¹³ Kemal Özden, "Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları", Ali Coşkun (Ed.), *Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim*, Seçkin Yayınevi: Ankara, 2008, s. 11.

¹⁴ Çaha, (2011) s. 1.

¹⁵ Nigel Ashford, *Özgür Toplumun İlkeleri*, Liberte Yayınları: Ankara, 2009, s. 11.

¹⁶ Ulvi Saran, "Sivil toplum kuruluşları ne kadar sivil?", http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=493:sivil-toplum-kurulular-ne-kadar-sivil&catid=49:akademik&Itemid=113 (Erişim Tarihi: 09.06.2012)

¹⁷ Ömer Çaha, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Plato Yayınları: İstanbul, 2007, s. 17.

Aristoteles

Sivil toplum düşüncesini ele alan düşünürlerden ilki, Aristoteles'tir. 18. yüzyıla kadar 'devlet' ve 'sivil toplum' ile eş anlamlı olduğu kabul edilen 'sivil toplum' kavramının kökeni, Antik Yunan düşünürü olan Aristo'nun siyasal toplumu belirtmek için kullandığı "*politike koinonia*" kavramına kadar götürülmektedir.¹⁸ Aristo, *politike koinonia* terimini "polis" veya site devletini ima etmek için kullanır. Yani *politike koinonia* kavramı, yurttaşların, kentlilerin, polislerin oluşturmuş olduğu politik bir düzendir.¹⁹ Bu anlamda tüm polis'i saran ve siyasal toplum olarak kabul edilen sivil toplum, devletten ayrı veya ona karşı zıt bir alanı tanımlamamaktadır.²⁰

Aristo'nun sivil toplum kavramı, hayatın her alanını kuşatan siyasal toplum ile aynı alanı ifade etmektedir. Çünkü siyaset, insanüstü bir bilimdir ve insanı iyi yaşama yaklaştırarak, diğer tüm etkinlikleri içerisine alan polisin (site devlet) bilgisi ile ilgilidir.²¹ Yani 'polis', aynı zamanda sivil toplumun bizzat kendisidir. Aristo için devlet ile bireyler ve toplum kavramları, içerik olarak ayrılmış değillerdir. İnsan ancak Polis yurttaşı olması halinde varlık ve değer kazanma şansını elde etmiş olur. Yabancı ya da köle olarak polis sınırları içinde bulunmak, siyasal toplumun karar mekanizmaları içinde yer alma hakkı vermez. Bunun sebebi ise yurttaş olmayanların, sivil toplumun üyesi olarak kabul edilmemesinde yatar.²²

Aristoteles'in devamında, *politike koinonia* yerine Augustine'nin "siyasal toplum" anlamında "*societas terresta*"; Aquinas'ın ise "societas" ile aynı anlama gelen "*politike communitas*" terimlerini kullandıkları dikkat çeker.²³ Benzer bir değerlendirmeyi, Cicero'nun "*societas civilis*" için de yapmak mümkündür.

Kısacası, antik çağdan yeniçağa kadar sivil toplum ile devlet arasında henüz açık bir ayırım yapılmamaktaydı. Daha doğrusu böyle bir farklılık henüz açıkça ortaya konulmamıştı.²⁴

Sivil toplum kavramının ilk tanımları ile modern zamanlardaki tanımları oldukça farklıdır. Günümüzde sivil toplumun devletten bağımsız olması, sivil toplum için olmazsa olmaz şartlardan bir tanesidir.

¹⁸ Gülgün Erdoğan Tosun, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları: İstanbul, 2001, s. 32.

¹⁹ İsmail Akbal, "Doğa Hukukçularından Hegel'e Sivil Toplum Devlet İlişkileri: Sivil Toplumun Siyasal Anlamından Kurtuluşu, Ömer Çaha (ed.), *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı 29-30 (2011) s. 42.

²⁰ Tosun, a.g.e., s.s. 30-31.

²¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları: İstanbul, 2011, s. 145.

²² İlyas Doğan, *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*, Alfa Yayınları: İstanbul, 2002, s. 10.

²³ Tosun, a.g.e., s. 31.

²⁴ Doğan, a.g.e., s. 9.

Antik Çağ'da Aristo ile ilk yolculuğuna başlayan sivil toplum mantığı, diğer düşünürlerin de katkıları ile modern zamandaki anlamına ulaşmıştır.

Thomas Hobbes

İlk düşünür, doğa hukukçularından biri olarak da bilinen Thomas Hobbes'dur. Thomas Hobbes, yaşadığı İngiltere'de, dönemin şartlarından etkilenmiş bir düşünürdür. O dönem İngiltere'sinde, parlamento ve kral arasından şiddetli bir çatışma sürmekteydi. Bu çatışma süreci, Thomas Hobbes'un çalışmalarına yansımıştır.

Thomas Hobbes, devlet otoritesi ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi geliştirmiş ve teorik bir zemine oturtmuştur.²⁵ Hobbes'un hareket noktası, doğal yaşam halidir. Hobbes'e göre insanlar, devlet var olmadan önce bir doğa durumunda yaşıyorlardı. Doğa durumunda yaşayan bütün insanlar, güvenlik ihtiyacı duymakta, bu sebeple de başkaları üzerinde egemenlik kurma isteği içindeydiler. Doğal yaşam halinde insanlar, özgür ve eşit varlıklar olarak yaşamlarını devam ettirirken 'rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma arzusu', insanları doğal durumda birbirleri ile çatışmaya itmiştir. Hobbes bu çatışmaya atıfla "insan insanın kurdudur" diyerek, doğal yaşam halini, herkesin herkesle savaştığı bir ortam olarak görmüştür.²⁶

Bu çatışmanın engellenmesi için insanların bir sözleşme ile tüm haklarını egemen bir güce (Leviathan) teslim etmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla insanlar, devletin onlara izin verdiği ölçüde haklara sahiptirler. Aksi bir durum, çatışmayı doğuracaktır.²⁷

Thomas Hobbes'a göre hukukun tek kaynağı, devlettir. Devletin otoritesi bölünemez, parçalanamaz ve devredilemez niteliktedir. Egemen güç, bütün devletlerde mutlak olmalıdır. Hobbes 'devlet içinde devlet olmaz' mantığı içerisinde mutlak bir egemenlikten bahseder. Hobbes, sivil toplumun unsurları dâhil her şeyi, devletin çatısında toplar. Devlet, yegâne yasa koyucu olması nedeniyle dinsel bir yasaya gerek kalmayacaktır. Dolayısıyla devlete itaat aynı zamanda Tanrı'ya tapınma görevini ifade eder.²⁸

Tıpkı Aristoteles gibi Hobbes da, sivil toplum ile siyasal toplumu ayırmamış, devlet otoritesinin mutlaklığını vurgulamıştır.²⁹

²⁵ Yavuz Bayram, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum ve Kamuoyu", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi: Trabzon, 2006, s. 60.

²⁶ Akbal, a.g.m., s. 44.

²⁷ İrfan Haşlak ve Serdar Gülener, "Sosyal ve Siyasal Düşüncede Sivil Toplum Tartışmaları Ve Toplulukçu Düşüncede Topluluk, Birey Ve Devlet Anlayışı", <http://www.usakgundem.com/makale/60/> (Erişim Tarihi: 09.06.2012)

²⁸ Cemal Balı Akal, *Sivil Toplumun Tanrısı*, Engin Yayınları: İstanbul, 1995, s. 119.

²⁹ Ağaogulları, a.g.e., s. 454.

John Locke

Hobbes gibi John Locke da, doğal hukuk ekolünün temsilcileri arasında yer alır. J.Locke, devlet ile sivil toplum arasında bir ayrıma gitmemiştir. John Locke, siyasal iktidarı doğru anlamak ve onu kaynağından türetmek için bütün insanların doğada ne durumda olduklarına bakılmasının gerekliliğinden bahsetmektedir.

Hobbes'un aksine Locke, doğa durumunu, barış, eşitlik ve özgürlük durumu olarak açıklar.³⁰ Locke, doğa durumunda insanların eşit ve özgür olmalarının yanında bir hakka daha sahip olduklarını belirtir.³¹ Bu da, mülkiyet hakkıdır. Locke, mülkiyeti emekle ilişkilendirerek, emek-mülkiyet ilişkisine özgün bir katkı yapar.³²

Yine Locke, insanların doğa durumunda sahip oldukları hakların ihlal edilebileceğini ve birbirlerine karşı yargılama ve cezalandırmaya gidebileceklerinden bahisle bunun, kargaşaya neden olabileceğini belirtir.³³ İşte bu noktadan sonra, toplum sözleşmesi ile insanların cezalandırma ve yargılama hakkını siyasal bir yapıya devretmeleri gereklidir. Tabii bu, mutlak olmaması kaydı ile gerçekleştirilmelidir. Çünkü otoriteye sahip bir ortak yargıcın yokluğu, bütün insanları bir savaş durumuna sokar. Bunun için insanlar, haklarını siyasal bir topluma yani devlete devretmelidirler.³⁴

Bu siyasal toplum, Hobbes'daki gibi mutlak ve sınırsız bir güce sahip değildir. Locke, devletin yetkilerini sınırsız olarak belirtmemiştir. Devletin devamlılığı, insanların kutsal haklarını koruduğu ölçüde devam edecektir. İnsanların belli durumlarda yönetime karşı direnme haklarının olabileceğinden bahseden Locke'a göre insanlar, nihai olarak bir toplum sözleşmesi yapmalı ve haklarını siyasal topluma devretmelidirler. Böylece doğal toplumdan ilkel topluma geçiş yaparlar. Ve insanlar oy birliği ile sivil topluma, yani devlete rıza gösterirler.³⁵

Gerek Locke gerekse Hobbes'un sivil topluma yaklaşımında devlet ile sivil toplum, eşanlımlıdır.

Jean-Jacques Rousseau

T. Hobbes, J.Locke gibi doğa durumundan hareket eden bir diğer düşünür de, J.J.Rousseau'dur. Rousseau da, diğer düşünürler gibi devlet ile sivil toplum arasında bir ayrıma gitmemiştir. Rousseau'ya göre doğal insan, özü gereği toplumsal olmadığından yalnız

³⁰ Ibid., s. 485.

³¹ Akbal, a.g.m., s. 46.

³² Ağaoğulları, a.g.e., s. 492.

³³ Haşlak ve Gülener, a.g.k.

³⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 493.

³⁵ Lorry Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi*, A.Kemal Bayram (Çev.), Adres Yayınları: Ankara, 2005, s. 234.

yaşar ve diğerleri ile hemen hiçbir ilişkiye girmez. Bu nedenle doğayla tam bir uyum içerisinde. Ve aynı zamanda konuşmayı bilmediğinden, aklını da en alt düzeyde kullanmaktadır.³⁶

Rousseau'ya göre barış içinde yaşamak ve kendi mülkiyetlerini korumak için bireyler, kendi rızaları ile gerçekleştirdikleri sözleşme gereği, haklarını genel iradeye bırakırlar. Genel irade oluştuğundan sonra bireyler, farklılıklarını ortadan kaldırır. ³⁷ Diğer doğa durumu düşünürleri gibi Rousseau da siyasal topluma geçişi aynı zamanda sivil topluma geçiş olarak görür. Yani ortada sivil toplum-devlet arasında bir ayrım söz konusu değildir.

Gerek T.Hobbes, gerek J.Locke ve gerekse J.J.Rousseau, doğal halden siyasal topluma geçişte farklı fikirler beyan etmiş olsalar da, her üçünde de bulunan ortak nokta, sivil toplum ve devlet arasında bir farklılıktan bahsetmemiş olmalarıdır.

George Wilhelm Friedrich Hegel

Sivil toplum-siyasal toplum (devlet) arasındaki ayrımı en kapsamlı bir şekilde inceleyen kişi, ünlü Alman düşünür Hegel'dir. Aynı zamanda Hegel, sivil toplumu devletten ayırarak, onu ayrı bir alan olarak kabul eden ilk düşünürdür.³⁸

Hegel, sivil toplum-devlet ayrımını siyasal bir etiğin yansıması olarak kabul etmektedir. Etik yaşamı 'aile', 'sivil toplum' ve 'devlet' gibi üç ayrı alana ayıran Hegel, her alanın kendine ait bir etiği olduğunu söyler.³⁹ Ona göre aile, sevgi, saygı, içtenlik, birlik vb. değerlerin yer aldığı bir formdur. Her ne kadar aile, bu olumlu değerleri bünyesinde barındırıyor olsa da, yine de bireyin kendini gerçekleştirme için yeterli imkânı vermemektedir. Çünkü aile, özgürlüklerin ve kişiliğin gelişmesi açısından fazla öznel bir birliktir.⁴⁰

Hegel, sivil toplumun etiğini, çatışma, rekabet gibi bireylerin tamamen kendi çıkarlarını vurgulayan kavramlar etrafında geliştirir. Sivil toplum, aile bireylerini, aile bağlarından kopartarak, aralarındaki uyumu bozar ve bireyleri, birbirinin hasmı haline getirir. Hegel'e göre ihtiyaç, sivil toplumun anahtar kavramını ve bu alandaki çekişmenin temel güdüsünü oluşturmaktadır. Kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için bireyler, başkalarını bir araç olarak kullanırlar ve onlarla yarışır. Bu nedenle ihtiyaç, zorunlu olarak ihtirası

³⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 575.

³⁷ Çaha, (2007) s. 22.

³⁸ Arnhart, a.g.e., s. 370.

³⁹ Çaha, (2007) s. 22.

⁴⁰ Haşlak ve Gülener, a.g.k.

doğurmaktadır. Bu da sivil toplumda çatışma, çekişme, güvensizlik ve ayrılıklara yol açar. Kısaca sivil toplum, Hegel’de farklılık, özel çıkar ve çatışma alanı olarak ön plana çıkar.⁴¹

Sivil toplumdaki çatışmanın çözümünü devlette gören Hegel, bireyin ancak akılsal bir devletin üyesi olması durumunda özgürlüğüne kavuşacağını belirtir. Devlet, sivil toplumda var olan çatışmacı unsurları bir araya getirerek, bunları uyumlaştıracaktır. Dolayısıyla Hegel’in aile, sivil toplum ve devlet ilişkisi içindeki ana çatışma alanını, sivil toplum oluşturmaktadır.⁴²

Hegel’in diyalektik felsefesinde devlet, aile ile sivil toplumdaki son bir sentez ve tarihin son durağı haline gelir. Sorgulanamaz olarak kabul edilen devlet, kendi halkına görev ve sorumluluklar yükler. Bu, aslında onların çıkarıdır. Devlet esas olarak sivil toplumdaki çatışmacı unsurları bir senteze dönüştürmeyi amaçlar. Hegel’de devlet-toplum ilişkisi, bir sözleşmeyle değil, bireylerin doğal olarak devlet otoritesini kabullenmesi ile oluşur. Devlet, sivil toplumdaki bireylerin çıkarını korur. Sivil toplumdaki özgürlüklerin de sosyal dengeyi bozmadan yaşayabilmesinin kaçınılmaz koşulu, güçlü bir devlettir.⁴³ Çünkü buradaki temel amaç, devleti, sivil toplumun çıkarları karşısında korumaktır. Hegel’de devletin en yüce ve temel görevi, sivil toplumda meydana gelecek anlaşmazlıkları çözmektir.⁴⁴

Devlet ve sivil toplum ayrımını netleştiren Hegel’in sivil toplum düşüncesine katkısı, oldukça fazladır.

K.Marks

Hegel’in devlet-sivil toplum ilişkisi konusundaki düşünceleri, Marks tarafından tersinden bir okumayla, Marksist anlamda bir sivil toplum düşüncesi şeklinde belirmiştir.

Marks, sivil toplumu devlete bağımlı olmaktan çıkartarak, tersine, devletin sivil topluma bağlı olduğunu iddia etmiştir. Yani devletin, sivil toplum tarafından belirlendiğini ortaya koymuştur.⁴⁵ Marks, sivil toplumu, alt yapı ve üst yapı ilişkisi içerisinde incelemiştir. Marks buradan hareketle sivil toplum-devlet ilişkisine geçiş yapar. Marks’a göre sivil toplum, alt yapıyı, devlet, üst yapıyı oluşturmaktadır.⁴⁶ Marks, Hegel’in, devleti her şeyi kuşatan yarı tanrısal bir varlık olarak gören görüşünü sert bir şekilde eleştirir. Marks, Hegel’in aksine, siyasal yaşamın, sivil toplum tarafından belirlendiğini ileri sürer.

⁴¹ Çaha, (2007) s. 23.

⁴² Haşlak ve Gülener, a.g.k.

⁴³ Çaha, (2007) s. 24.

⁴⁴ John Keane, “Despotizm ve Demokrasi”, John Keane (Ed.), *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar*, Levent Köker v.d. (Çev.), Ayrıntı Yayınları: İstanbul, 2004, s. 71

⁴⁵ Bayram, a.g.e., s. 54

⁴⁶ Haşlak ve Gülener, a.g.k.

Marks'a göre sivil toplum, 18. yüzyıl Avrupa'sına burjuva ile gelmiştir. İnsanın doğa ile ilk etkileşimini oluşturan ekonomik hayat, sosyal hayatın temel paradigmasını oluşturur. Bu nedenle sivil toplum, üretici güçlerin belli evrimsel gelişiminde ortaya çıkan ekonomik ilişkilerin tümünü kapsayan bir alandır.⁴⁷ Sivil toplum, ekonomik faaliyetlerin bütünüdür. Bu ekonomik faaliyetler, altyapıyı oluşturmakta, bu faaliyetler de üst yapıyı yani devleti oluşturmaktadır.

Hegel'in aksine devleti, egemen gücün elindeki bir aygıt olarak kabul eden Marks, devleti, sivil toplumdaki çatışmaları senteze dönüştüren bir varlık değil, sivil toplumun bir yansıması olarak görür. Yani sivil toplum ne ise devlet de odur. Sivil toplum, devletin şahsında kaybolmaz aksine devleti yeniden üretir. Çünkü sivil toplumda güçlü olan ve üretim araçlarına hâkim olan sınıf, devleti ve normlarını da belirler ve sivil toplumun işleyiş kurallarını kendi lehine çevirir. Kısacası Marks'ta sivil toplum, üretim ilişkilerinin yani sömürme-sömürülme ilişkisinin oluştuğu alan olduğu için olumsuz bir alandır.⁴⁸

Antonio Gramsci

Marks ekolünün temsilcilerinden biri olan Gramsci, sivil toplum kavramının canlanmasında etkisi olan bir düşündürüdür.

Marks'ın aksine Gramsci'de sivil toplum, alt yapısal bir alana değil, üst yapısal bir alana işaret eder. Bu anlamda Gramsci, sivil toplum kavramına ilişkin anlayışını Marks'tan değil, Hegel'den almıştır.⁴⁹ Sivil toplum kavramını "hegemonya" kavramı ile ilişkilendirerek açıklayan Gramsci'ye göre, hegemonyanın iki ayağı söz konusudur. Bu ayaklardan politik olanı devlet oluştururken, kültürel olanı ise sivil toplum oluşturmaktadır. Böylece toplum, hegemonyanın kuşatmasına maruz kalmaktadır.⁵⁰

Gramsci, sivil toplumu oluşturan hegemonik aygıtları; eğitim, basın, sendika ve kilise olarak açıklar. Politik olan, yani baskıcı aygıtlar ise; ordu, polis, mahkeme ve ceza evidir. Bu ayırımı devlet hegemonyasını sağlayan temel etken, sivil toplumdur.⁵¹

Diğer yandan Gramsci, devleti bir araç olarak kabul eder. Devlet, kolektif çıkarların bir temsilcisi değil, özel olanın yani hegemonyayı elinde bulunduran grubun çıkarını savunur. Devlet, sürekliliğini sağlamak için hegemonyanın sert yüzünü yani zor ve ceza boyutunu teşkil ederken, sivil toplum, hegemonyanın ikna boyutunu oluşturur. Bu anlamda hegemonya,

⁴⁷ Çaha, (2007) s. 30.

⁴⁸ İbid., s. 30

⁴⁹ İbid., s. 31

⁵⁰ Haşlak ve Gülener, a.g.k.

⁵¹ Kürşat Bumin, *Sivil Toplum ve Devlet*, Yazko Yayınları: İstanbul, 1981, s. 45.

sadece politik liderleri ve organizasyonları kapsamaz, aynı zamanda sivil toplum örgütleri ve liderlerini de kapsar. Ona göre hegemonya, sadece devleti biçimlendirmeye çalışmaz, aynı zamanda toplumu şekillendirecek bir irade öngörür. Bu iradenin oluşmasında da sivil toplumun çok önemli bir işlevi vardır.⁵²

Gramsci, hegemonyayı sağlamak için sivil toplumun kahramanlarından bahseder. Bunlar, sivil toplumu oluşturan ve ona yön veren aydınlardır.⁵³ Aydınları da, organik ve geleneksel aydınlar olarak ikiye ayırır. Toplumsal kökenleri, siyasal eğilimleri, bireysel yetenekleri ve becerileri açısından belirli bir sınıfla bağlantı içinde olanlar, organik aydınlardır. Geleneksel aydınlar ise, kendilerini toplumsal sınıfların üstünde ve onlardan bağımsız olarak gören, kendilerine özgü davranışları ve değerleri olan aydınlardır.⁵⁴

Sivil toplumun tarihsel ve düşünsel gelişiminin incelendiği buraya kadarki bölüme dair bir değerlendirme yapmamız gerekirse, Aristoteles'den Hegel'e kadar, sivil toplum-devlet ayrımının söz konusu olmadığını görmekteyiz. Hegel ile yaşanan devlet-sivil toplum düşüncesine ilişkin kırılma ise, Marks ve Gramsci ile netleşmiştir. Bu düşünsel süreç içerisinde kavram, kimi zaman devlet karşısında veya devletle eşanlımlı; kimi zaman da olumlu ya da olumsuz anlamda kullanılmıştır.⁵⁵

1.1.2 Kurumsallaşan Sivil Toplum: Sivil Toplum Kuruluşları

Köklerini Antik Yunan'a kadar götürdüğümüz sivil toplum mantığının kurumsallaşma süreci, modernleşmeyle birlikte başlatılabilir. Modernitenin getirmiş olduğu çatışmacı toplumsal yapı, toplumda yer alan farklı çıkar gruplarının siyasal yapı üzerinde baskı kurma ihtiyacını ve nihai olarak da sivil toplum kuruluşlarının hızlı bir biçimde kurumsallaşmasını sağlamıştır.

Yerel, hatta ulusal ve uluslararası alanlarda, farklı coğrafyalarda faaliyet gösterebilen sivil toplum organizasyonlarının amacı, siyasal alanı, sivil toplumun isteği biçimde yönlendirmektir. Bu minvalde kamuoyu oluşturarak, siyasal yapının karar alma sürecinde etkili olmaya çalışırlar. Bu organizasyonlar, sadece ulusal değil aynı zamanda küresel kamuoyu da oluşturarak, küresel aktörlerin de bu karar alma sürecine etki etmesine çalışırlar.⁵⁶

⁵² Çaha, (2007) s. 32.

⁵³ Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi*, Doğan Kitap: İstanbul, 2008, s. 104.

⁵⁴ Hüsnü Aksoy, *Devlet ve Demokrasi*, Yön Yayınları: İstanbul, 1994, s. 163.

⁵⁵ Tosun, a.g.e., s. 49.

⁵⁶ Bayram, a.g.e., s. 61.

Modern anlamda sivil toplum kuruluşları, özellikle 1945 sonrası Batı’da, Batılı toplumların seslerini duyurabilmek için keşfettiği yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bugün bu güç, sivil toplum kuruluşlarınca, üçüncü güç ya da üçüncü sektör olarak ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) organı olan Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC), 27 Şubat 1950 tarihli 288 (X) no’lu yasa tasarısında, Sivil Toplum Kuruluşları’nı(STK) ‘Devletlerarası anlaşma yolu ile oluşturulmayan tüm örgütler, sivil toplum örgütü olarak tanımlanabilir’ diyerek, sivil toplum kuruluşlarının bir tanımını yapmıştır.⁵⁷

Sivil toplum, kendisini, devletle özdeşleştirmemiş ve hatta gerekli yerlerde devletin kurgu ve baskılarına karşı koyabilmiştir. Bu yüzdendir ki batıda bu kuruluşlara, Non-Governmental Organization (NGO-devletsiz organizasyon) denmiştir.⁵⁸

İngilizce’deki *non-governmental organizations* kavramının Türkçe’de tam karşılığı bulunmadığı için, hükümet-dışı kuruluşlar, gayri resmi kuruluşlar, devlet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar gibi kavramlarla karşılık verilmeye çalışılmıştır. En yaygın olanı ve kabul göreni ise Sivil Toplum Kuruluşları’dır.⁵⁹

Türk Dil Kurumu (TDK), Sivil Toplum Kuruluşları’nı, “*devletin denetimi altında olmayan, kararlarını bağımsız olarak vererek toplumsal etkinliklerde bulunan bireyler topluluğudur*”⁶⁰ şeklinde tanımlamıştır.

Bir başka tanıma göre de, “*sivil toplum kuruluşları, belirli bir mekân ve zamanda bilgiye dayanılarak teşhis edilen bir ihtiyacı ya da bir ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, kar amacı gütmeyen hizmet veren; böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlardır*”⁶¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

Geniş anlamda bir tanım yaparsak, sivil toplum, devletten özerk alanlarda faaliyet gösteren ve yönetimin bir parçası olmayan her örgütlenmeyi ifade etmek için kullanılabilir.⁶² Bu durumda, özel sektör girişimleri, birlikler, odalar, kooperatifler, sendikalar, siyasi grup ve partiler, dernekler, vakıflar, sivil toplum kuruluşu kapsamına girmektedirler. Ortak bir amaç etrafında toplanan ve doğrudan kendilerine bir çıkar sağlamayan kişilerce oluşturulan sivil toplum kuruluşları, özerk kuruluşlardan oluşmuş, özel sektörle kamu sektörü arasında bir ara sektör niteliğiyle sivil toplumun temel unsurlarından birisidir.⁶³

⁵⁷ Nail Alkan, “Hükümet Dışı Kuruluşlar ve Sivil Toplum”, Haydar Çakmak (Ed.), *Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler*” Platin Yayınevi: Ankara, 2007, s. 97.

⁵⁸ Aydın, a.g.e., s. 387.

⁵⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 53.

⁶⁰ *Türk Dil Kurumu*, <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.06.2012)

⁶¹ İonna Kuçuradı, “Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar” *Üç Sempozyum, Sivil Toplum Kuruluşları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, 1998, s. 30.

⁶² İbrahim Yıldırım, *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin yayınevi: Ankara 2004, s. 51.

⁶³ *Ibid.*, s. 52.

Sivil toplum kuruluşları, aynı düşünceleri paylaşan bireylerin bir araya gelmesiyle kurumsallaşmaktadır. Bu örgütler, toplum düşüncesinin özgürleşmesine ve siyasi kalitenin yükselmesine büyük katkı sağlamaktadır. Sivil toplum örgütleri, özgür düşünce ve özgür teşebbüsle beslenir. Bu yapılardan dolayı sivil toplum örgütleri, sivil bir gücü temsil etmektedir.⁶⁴

Sivil toplum, bir yandan toplumsal ve siyasi değişimin taşıyıcılığını üstlenirken, bir yandan da kendisi, yapısal ve aynı zamanda söylemsel bir dönüşüm geçirmektedir.

Kendisini sivil-devlet karşıtlığı içinden tanımlayan ve sivil alanı genişletmeye odaklanmış olan bu toplumsal örgütlenmeler, günümüzde yerini, yerel yaşamın iyileştirilmesinden, küresel sorunların çözümüne ortak olmaya kadar, farklı alanlarda örgütlenmiş ve görünürlük kazanmış sivil toplum kuruluşlarına bırakmıştır.⁶⁵

Özellikle insan hakları ve ekolojik sorunlar gibi alanlarda sivil toplumun, hem ulusal hem uluslararası alanlarda bir aktör misali devreye girdiği görülmektedir.

Sivil toplumda yaşadığımız tanım sorunu, Sivil Toplum Kuruluşları için de geçerlidir. Kavramın tam olarak ne ifade ettiği üzerinde tam bir görüş birliği sağlanamamışsa da, çok basit bir ifadeyle “siyasal otoritenin baskısından kurtulmayı” ifade ettiğini söylememiz mümkündür.⁶⁶

1.1.4 Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri ve İşlevleri

Sivil toplum kuruluşlarının özelliklerini tek bir başlık altında toplamak, bazı sınırlamaları da beraberinde getirebilmektedir. Çünkü STK’lar içinde ortak bir tanım söz konusu değildir. Farklı yazarların bakış açıları, farklı özellikleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle belirgin bir STK tanımının ortaya çıkması için özelliklerin ayrı olarak belirtilmesi, STK’ların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Özerklik

Sivil Toplum Kuruluşlarının niteliğini belirleyen, hukuki yapılarından ziyade, bu kuruluşların özerk olmalarıdır. STK’lar, yönetim ve aynı zamanda denetim işlevlerini, kendileri tarafından oluşturdukları kurallar ile sağlarlar. Sivil toplum kuruluşlarında çalışan insanlar, temin edilen kaynakları, devlet ya da başka kurumlarca temin ederlerse,

⁶⁴ TEKDİR 4. Dönem Çalışma Raporu, <http://kutuphanem.bilgievi.gen.tr/indir.aspx?id=21399> (Erişim Tarihi: 16.11.2012)

⁶⁵ Mazlum ve Doğan, a.g.e., s. 11.

⁶⁶ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayınları: Ankara, 2009, s. 314.

özerkliklerini yitirmiş olurlar. Devlet gelirlerinden ve kamu kuruluşlarından pay aktararak oluşturulan örgütlerin, ne kadar sivil toplum kuruluşu olduğu, tartışma konularından biridir.⁶⁷

STK'ların bazı projelerini gerçekleştirmek için ulusal veya uluslar üstü; kamu veya özel sektörden maddi olarak kaynak yardımı almaları, normal olarak karşılanmaktadır. Ancak bu yardımların sonucu olarak, STK'ların kaynak/yardım alınan kurumlara karşı bağımlı hale gelmemeleri gerekmektedir. Mesela devletten lojistik ya da mali destek alan bir sivil toplum kuruluşu, hükümetin savunucusu durumuna gelmekten kaçınmalı, gerekli yerlerde eleştirmekten de çekinmemelidir. Aksi halde temel parametrelerinden uzaklaşmış olurlar. Sivillikten çıkıp devlete bağlı bir kuruluş haline gelebilirler.⁶⁸

Gönüllülük

Gönüllülük, yani gönüllü olma durumu, sivil toplum kuruluşlarında temel ilkelerden biridir. Sivil toplum kuruluşlarına üyeliğin zorunlu ve aynı zamanda bir ücret karşılığında olmaması gerekir. Fakat profesyonel personeli, ücretli olarak çalıştırılabilirler. Gönüllülük unsurunun olumlu anlamının yanında bir de kişilerin, örgütleri kurmaya veya üye olmaya, aynı zamanda üye kalmaya zorlanamayacağına dair bir anlamı da vardır.⁶⁹

Üye ve gönüllülük, herkese açık olmalıdır. İsteyen herkesin, söz konusu sivil toplum kuruluşu ile işbirliği yapabilmesi gerekir.⁷⁰

Bir Kamu Alanına Sahip Olma

Kamu alanı, özel alan dışında hem sivil hem de siyasal toplumu ilgilendiren yaşam düzlemidir. Devlet gücünün ağır bastığı bu alanda, sivil toplum kuruluşları da şekillenmektedir. Özerk ve devletten bağımsız olan yurttaşların girişimlerini içeren kuruluşlar, bir kamu alanına sahiptir. İşte tam da bunun zıddında olan yani kamu alanına sahip olmayan kuruluşlar, sivil toplum kuruluşu sayılmamaktadır.⁷¹

Formel yapı ve örgütlenme, sivil toplumu oluşturan bireylerin, kurumsal bir yapıya sahip olmasını sağlamaktadır. Kurum içerisinde kimin ne yapacağı önceden belirlenmiştir. Aynı zamanda bu yapılanma ile birlikte sivil toplum kuruluşunun tüzel kişiliği de oluşmuş olur ve yapılan ya da yapılacak olan faaliyetlerde bir devamlılık sağlar. Aksi bir durumda

⁶⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 63.

⁶⁸ Özden, a.g.e., s. 19.

⁶⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 64.

⁷⁰ Özden, a.g.e., s. 20.

⁷¹ Yıldırım, a.g.e., s. 65.

sürekliliğin olması gereken yerde bir düzensizlik meydana gelir ve kurum, esas amacından uzaklaşmış olur.⁷²

Yasallık

Ülkede, sivil örgütlerin kurulmasını mümkün kılan yasal bir zeminin olması gerekmektedir. Veya sivil yapıların kurulmasını engelleyen herhangi bir yasal düzenlemenin olmaması gerekmektedir.⁷³ Sivil toplum kuruluşları serbestçe ortaya çıkan bir gereksinim ve talep üzerine kurulmalıdır. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları, kendi kendilerini yönetebilecek donanımlı kurumsal yapıya sahip olmalıdır.⁷⁴

Kâr Amacı Gütmemek

Sivil toplum kuruluşları, yaptıkları işler neticesinde kar amacı taşımamalıdır. Sivil toplum kuruluşları, gelir getirici bir faaliyette bulunabilirler. Fakat buradan gelen gelirler ya da kârlar, sivil toplum için çalışan üyelere ya da görevlilere dağıtılamaz. Sivil toplum kuruluşu, amacı doğrultusunda yaptıkları çalışmalarda gelirleri harcayabilirler. Kendi bünyesinden profesyonel kadrolarına ücret vermeleri, kâr amacı olarak kabul edilemez.⁷⁵

Kamu Yararını Gözetmek

Sivil toplum kuruluşları, insanların ve toplumun iyiliği, refahı, kalkınması, hayat şartlarının iyileştirilmesi ve toplumsal sorunlara çözüm üretilmesi gibi konularda doğrudan ya da dolaylı işlev yüklenerek, kamu yararına çalışmalarda bulunan kuruluşlardır.⁷⁶

Şeffaflık

Özel kazanç amaçlı, sivil olmayan, üyelerinin finansman ve faaliyetlerinin bilinmediği örgütlenmeleri sivil toplum kuruluşu görünümünden kurtarmak için, gerekli olan temel özelliklerden biride bu kurumların şeffaf olmalarıdır.⁷⁷

Ortak Değerlere Sahip Olma

Sivil toplum kuruluşları arasında uzlaşma sağlanabilmesi için bu kuruluşların bir kısım ortak değerlere sahip olmaları ve özenle onlara uymaları gerekmektedir. Bu kuruluşlar, sadece

⁷² Özden, a.g.e., s. 19.

⁷³ Yıldırım, a.g.e., s. 63.

⁷⁴ Özden, a.g.e., s. 20.

⁷⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 63.

⁷⁶ İbid., s. 64.

⁷⁷ İbid., s. 65.

kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemeli yani, kişisel çıkar arayışlarına zemin hazırlamamalı, herhangi bir siyasi ve ekonomik güç odağının uzantısı olmamalı, görüşlerinde ve faaliyetlerinden bağımsız olmalıdır.⁷⁸

Yukarıda özet itibariyle anlatılmaya çalışılan sivil toplum kuruluşlarına ait özellikler, bir sivil toplum kuruluşunda olması gereken asgari şartlardır, denilebilir. Elbette sivil toplum kuruluşlarını dar bir kalıba sokmak mümkün değildir. İktidarda olmayan siyasi partiler, dernekler, sendikalar, kamu yararı gözetip kâr amaçlı olmayan ve gönüllülüğü esas alan oluşumlar da sivil toplum kavramının içerisinde yer alabilirler.⁷⁹

Sivil toplum kuruluşları'nın sözde değil özde bir sivil inisiyatif olabilmeleri için sözü dinlenen; varlığı, yerelde bile olsa hissedilen; daha açık bir ifade ile baskı oluşturabilen kurumlar olmaları gerekmektedir. Ancak baskının hukuk ve siyaset kuralları çerçevesinde, şiddetten uzak bir biçimde olması gerekir. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının baskı mekanizmaları lobicilik, dirsek teması, sokak gösterileri, protesto, miting, grev, dilekçe veya oy gibi siyasi ve hukuk düzeni içerisindeki faaliyetlerden oluşur. Üyelerinin çıkarını, haklarını ve özgürlüklerini korumak, sivil toplum kuruluşlarının temel amacı olmalıdır.⁸⁰

Bütün sosyal kurumların, değişen şartların bir gereği olarak üstlendiği işlevlerini zamanla değiştirebilecekleri ilkesi, sivil toplum kuruluşları için de geçerlidir. Sivil toplum kuruluşlarının, çalışmalarında eşitliği yaygınlaştırmak; toplumsal düzeyde yer alan sorunları tespit etmek ve buna göre çalışmalar yapmak; hayırseverlik ve sosyal hizmetleri sağlamak; sosyal örgütlenmeleri teşvik etmek; demokratik ilke ve kurumların güçlendirilmesini sağlamak gibi çalışmalar yaptıkları bilinmektedir. En azından teoride bu, böyledir.⁸¹

Yine sivil toplum kuruluşları, ekonomik kalkınmadan yoksullukla mücadeleye, çevre korumacılığında hayvan haklarına, eğitim ve öğretim alanlarından sosyal ve kültürel alanlara kadar birçok konuda toplumun gelişmesine yardımcı olmakta, bir üçüncü sektör olarak sorunların çözümüne katkıda bulunmaktadır.⁸² Sivil toplum kuruluşlarının işlev sınırlarının belirsizliği veya yeni işlevlerin ortaya çıkışı aslında kamu ve özel sektörün işlevsizleştiği sorun alanlarında ortaya çıkmaktadır. Sivil toplum kuruluşları'nın yerine getirdiği görevler, yaptıkları hizmetler ve üstlendikleri işlevler, oldukça fazladır. Bunları; siyasi, kültürel ve bireysel işlevler olarak üç başlık altında toplamak mümkündür.⁸³

⁷⁸ İbid., s. 64.

⁷⁹ İbid., s. 65.

⁸⁰ Özden, a.g.e., s. 20.

⁸¹ Yıldırım, a.g.e., s. 73.

⁸² Özden, a.g.e., s. 20.

⁸³ Yıldırım, a.g.e., s. 74.

a-Siyasal İşlevler

Siyasal işlevler, sivil toplum örgütlerinin en önemli işlevlerinden birisi olarak kabul edilir. Siyasal işlevin amacı, iktidara nüfuz etmek, siyasal iktidarı parçalayarak adem-i merkezi hale getirmek, bireyleri, siyasal otoritenin baskısına karşı korumak ve bunun sonucu olarak bireyleri, despotizme karşı güvence altına almaktır.⁸⁴

Siyasal duyarlılığı artırma amacı taşıyan sivil toplum kuruluşlarının değişik düşünceleri dile getirme fonksiyonları, farklı grupların sistemden uzaklaşmalarını ve sisteme yabancılaşmalarını önleyen bir işlevdir.⁸⁵

Bireyler, sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla bir aidiyet kazanırlar. Kendisini bir sivil toplum kuruluşu içerisinde tanımlayabilenler, etkileşim halinde buldukları sivil toplum kuruluşları ile kendilerini özdeşleştirirler. Bunun sonucu olarak da, toplum içerisinde yalnızlıktan kurtulurlar. Yalnızlıktan kurtulan birey, aynı zamanda özgüven sahibi de olur.⁸⁶

Siyasal işlevleri; yasama ve yürütme alanına etkileri; siyasi partileri ve kamuoyunu etkilemeleri olarak incelemek, siyasal işlevleri açıklamak açısından faydalı olacaktır.

Yasama Alanında Etkileri

Yasama, devletin hukuki bir işlevi olduğundan, sivil toplum kuruluşları buradan, hükümetin birincil dereceden temel siyasetlerini etkileyebilirler.⁸⁷ Sivil toplum kuruluşları, istenilen bir konunun yasamadan geçirilmesi ya da istenmeyen bir konunun iptali için yasama organını etkileyebilmektedirler.⁸⁸

Sivil toplum kuruluşları, kendilerini ilgilendiren bir yasanın kabulü veya reddi için milletvekilleri ile temas kurabilirler. Bu şekilde milletvekilleri aracılığıyla yasama alanını etkilemeye çalışmaktadırlar.⁸⁹

Yürütme Alanında Etkileri

Sivil toplum kuruluşları, kamuoyunu harekete geçirerek, yönetim üzerinde denetim işlevini gerçekleştirebilirler. Bazı faaliyetlerde yürütme, sivil toplum kuruluşlarının işlevlerini yerine getirmesi için esnek davranabilmektedir. Faaliyetlerini kamu adına gerçekleştiren ve

⁸⁴ Norman Barry, "Sivil Toplum, Din ve İslam", *İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi*, Ömer Demir (Haz.), Liberte Yayınları: Ankara 1999, s. 3.

⁸⁵ Yıldırım, a.g.e., s.s. 75-76.

⁸⁶ Özden, a.g.e., s. 22.

⁸⁷ Kadriye Koç, "*Sivil Toplum Kuruluşları'nın Siyasal İktidarın Karar Verme Sürecine Etkileri*", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005, s.68.

⁸⁸ Ahmet Yücekök, "Türk Hukukunda Tüzel Kişilik", Ahmet Yücekök, İlder Turan ve Mehmet Alkan (Der.), *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, 1998, s. 11.

⁸⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 81.

genel refahı amaçlayan sağlık, yardım, eğitim vb alanlarda sivil toplum kuruluşlarına esnekliğin sağlandığı görülmektedir. Buna karşılık hükümet de, sivil toplum kuruluşlarına, kendi politikalarını meşrulaştırma ve destekleme anlamında bakmaktadır.⁹⁰

Hatta sivil toplum kuruluşları, kendilerine yardımcı olabilecek personelin de atanmasında etkili olabilmektedirler. Kendilerini ilgilendirebilecek herhangi bir konuda, idari kademelere taleplerini ya da çalışmalarını iletme suretiyle, bir nevi lobi faaliyetinde bulunabilmektedirler.⁹¹

Siyasi Partileri Etkilemeleri

Demokratik rejimlerde siyasi iktidarı etkilemenin en etkin ve hızlı yolu, siyasi partilerdir. Bazı sivil toplum kuruluşları, tarafsızlık ya da partiler üstü etiketi altında dolaylı yollarla da olsa siyasi partileri baskı altına almakta ve kendi yararları adına çalışacak adayı gizlice desteklemelerini istemektedirler. Kapalı bir siyasetle kendi menfaatlerini gerçekleştirecek dolaylı veya doğrudan araçları kullanmaktadırlar.⁹²

Kamuoyunu Etkilemeleri

Toplumda ortaya çıkan farklı sorunlar karşısında tüm vatandaşların bilgi sahibi olmasına imkân yoktur. Hatta bu sorunların farkında olamayan halk kitleleri bile mevcut olabilir. Kamuoyu belli bir zamanda, tartışmalı herhangi bir konu hakkında, sorunlarla ilgilenen kişiler grubu ya da gruplarına hâkim olan fikirdir.⁹³

Sivil toplum kuruluşları, faaliyetlerini sürdürürken kamuoyundan yararlanmayı ve onu etkilemeyi ihmal etmezler. Kamuoyunu oluşturmaları, suni veya doğal bir şekilde gelişir. Kamuoyunu etkilemek için broşür, dergi, kitap, televizyon ve radyo gibi çeşitli araçlar kullanırlar. Aynı zamanda, dergi ve gazetelere reklâm vermek, yazarları ödüllendirmek de kullandıkları yöntemler arasındadır. Sivil toplum kuruluşları arasında kamuoyunu etkilemek için sosyal faaliyetlerde ve sosyal yardımlarda bulunan, fakirlere çeşitli şekillerde yardım eden, kurs, seminer, konferans düzenleyen kuruluşların sayısı da oldukça fazladır.⁹⁴ STK'lar bu sayede bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olurlar. Kamuoyunu sürekli aktif durumda tutarak, belli konularda uyarma işlevini görürler.⁹⁵

⁹⁰ Ibid., s. 82.

⁹¹ Sefa Usta, “*AB’ye Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi ve Güven*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s. 82.

⁹² Yıldırım, a.g.e., s. 83.

⁹³ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi: İstanbul, 2003, s. 147.

⁹⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 85.

⁹⁵ Yücekök, a.g.e., s. 11.

b-Kültürel İşlevler

Modern toplumda sivil toplum kuruluşları, bireyleri, birbirinden bağımsız, yalıtılmış varlıklar gibi kendi başlarına hareket edebilen insanlar olmaktan çıkararak, gruplar içinde toplamakta ve bireyin, bireysel ve toplumsal yaşamına anlam kazandırmaktadır.⁹⁶

Çoğulcu bir toplumsal yapının oluşmasında ve çoğulculuk kültürünün toplumsal yapıya nüfuz etmesinde, demokratik bir biçimde örgütlenmiş STK'ların işleyişi önemlidir. Bu grupların diğer STK'lar ile uyumlu çalışması, çoğunluğu etkileyecektir. STK'lar aracılığıyla oluşan bu “grup üyeliği”, tüm üyelerin grup kültürünü paylaşma, ortak hareket etme gibi faaliyetlerinde etkilidir.⁹⁷

c-Bireysel İşlevler

Modern toplumda sosyal psikolojinin ilgi alanı içinde yer alan kişilik krizi, yabancılaşma, güvensizlik, işbirliği kuramama gibi sosyo-psikolojik sorunların çözümünde, sivil toplum kuruluşlarının katkıları vardır.⁹⁸

Vatandaşlar, sivil toplum kuruluşlarına katılarak, sivil bir sorumluluk üstlenmektedirler. Bu da, kişilerin bireysel çıkarlarının ötesinde, toplumsal çıkarı düşünme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.⁹⁹

⁹⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 87.

⁹⁷ Sefa Usta, a.g.e., s.s. 44-45.

⁹⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 90.

⁹⁹ Sefa Usta, a.g.e. 45.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL SORUNLARA KARŞI KÜRESEL SİVİL TOPLUM

2.1 Küreselleşen Sivil Toplum

2.1.1 Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları

Uluslararası ilişkilerin merkezinde uzun bir süre devletler yer almaktaydı. Doğu Bloğunun çöküşü, çift kutuplu sistemin sona ermesi ve küreselleşmenin sınırları geçirgen hale getirmesi gibi gelişmelerle birlikte, devletlerden başka uluslararası örgütlerin, çok uluslu şirketlerin, ulus-üstü yapılanmaların, bölgesel ortaklıkların ya da sivil toplum kuruluşları ve hatta bireylerin, uluslararası ilişkiler analizlerinde aktör olarak yer alması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Özellikle küreselleşmenin artık dünyanın her alanına sirayet etmesi beraberinde köklü dönüşümleri de getirmiştir. Yaşanan bu dönüşümden en fazla etkilenen de sivil toplumdur. Küreselleşme olgusunu arkasına alarak, yerellikten küreselliğe evrilen sivil toplum, gücünü de aynı oranda arttırmıştır.

Elbette buradaki önemli hadise, Westphalian anlamda egemenliğini küreselleşme ile aşındıran ulus-devlet'in eski gücünü yitirmiş olmasıdır. Ulus-devletin dışa kapalı, korunmacı ve sınırlayıcı merkez güç algısı küreselleşme ile zayıflamış ve sivil toplum kuruluşları “küresel toplumdan” aldığı güç ile zaman zaman devletin çizdiği sınırları da aşarak küresel bir güç haline gelmiştir.

Bu anlamda, günümüzde sadece yerel değil uluslararası alanlarda da faaliyetler gerçekleştiren küresel bir sivil toplumdaki bahsetmemiz mümkündür. Küresel düzeyde faaliyet gösteren bu hükümet dışı kuruluşlar, küresel çapta ortaya çıkan sorunlar karşısında hem kamuoyu oluşturma hem de devletlerin ve toplumların dikkatini çekme kapasitesine sahiptirler. Gerektiğinde de sorunlara yönelik kaynakların harekete geçirilmesinde etkilidirler.¹⁰⁰

John Keane, küresel sivil toplumu “içerisinde bireylerin, grupların ve sosyal hareketlerin mevcut güç ilişkilerini çözmek ve değiştirmek adına küresel ölçekte etkin bir şekilde organize olduğu ve çalışma yaptığı bağımsız sosyal alandır” şeklinde

¹⁰⁰ Osman Tekir, “Küreselleşen Sorunlar Karşısında Sivil Toplumun İşlevi”, *V.Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, 24–26 Ekim 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2008, s.s. 608–609.

tanımlamaktadır.¹⁰¹ Bu minvalde küresel sivil toplumun mahiyetini açıklamadan önce küreselleşme olgusunu açıklamak, yerinde olacaktır.

2.1.2 Küreselleşme Süreci

Kaymakçı, “bir olayın ya da metanın dünyanın pek çok bölgesine ya da her yerine yayılması” olayını küreselleşme olarak tanımlamaktadır.¹⁰² Ulrich Beck, küreselleşmeyi “*iktidarın, yönelimlerin, kimliklerin ve ağların görünümünü değiştirerek ulus-ötesi aktörlerin egemen ulus-devletlerin altlarını oydukları ve bu devletlerin krizle karşılaştıkları süreçtir*” şeklinde ifade etmektedir.¹⁰³ G. Modelski ise küreselleşmeyi “*dünya toplumlarının global bir sistem içerisinde bir araya getirilmesi süreci*” olarak görmektedir.¹⁰⁴ Anthony Giddens da “*yerel oluşumların kilometrelerce uzaklıktaki olaylarca şekillendirilmesi ya da tersi biçimde, uzak yerellikleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması*” olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁵

Küreselleşmeye ilişkin yapılan değişik tanımlar, küreselleşmenin farklı boyutlarının olmasından kaynaklanmaktadır. Küreselleşme ekonomiden ekolojiye, spordan sanata, askeri stratejilerden kadın çalışmalarına kadar pek çok konuyu ilgilendiren bir alandır. Bu nedenle küreselleşme olgusunu tek bir boyutla değil, çok boyutlu bir yaklaşımla ele alarak “küreselleşmeler” olarak açıklamak daha anlamlı olacaktır.¹⁰⁶

Teknolojik gelişmelerin artmasıyla birlikte, ulaşım ve özellikle iletişim alanlarında yaşanan baş döndürücü gelişmeler, insanları hiç olmadığı kadar birbirine yakınlığa taşıdı. Cep telefonları, uydu sistemleri, yerel televizyon kanallarının küresel hale gelmesi ve internetin yaygınlaşması gibi gelişmeler, insanlar arasındaki mesafeleri ortadan kaldırdı. Yaşanan bu teknolojik gelişmelerin bir getirisi olarak da dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanlar arasındaki iletişim imkânları, eskiye göre hiç olmadığı kadar gelişti ve yakınlaştı. Uzaklık kavramının belli ölçüde anlamını yitirmesiyle, küresel diye tabir edilen bu çağda insanların zaman ve mekân algılarında büyük bir değişim meydana geldi. Dünyanın en uzak bölgeleri

¹⁰¹ John Keane, *Global Civil Society*, Cambridge University Press, New York, 2003, p. 62.

¹⁰² Oğuz Kaymakçı, “Kavramsal, Kurumsal ve Tarihsel Açından Küreselleşmeye Giriş”, Oğuz Kaymakçı (Ed.), *Küreselleşme Üzerine Notlar*, Nobel Yayınları: Ankara, 2007, s. 3.

¹⁰³ Ulrich Beck, “Küreselleşme Nedir?”, Kudret Bülbül (Ed.), *Küreselleşme: Temel Metinler*, Orion Kitapevi: Ankara, 2009, s. 172.

¹⁰⁴ G.Modelski, “Küreselleşme”, Kudret Bülbül (Ed.), *Küreselleşme: Temel Metinler*, Orion Kitapevi: Ankara, 2009, s. 155.

¹⁰⁵ A.Giddens, “Modernitenin Küreselleşmesi”, Kudret Bülbül (Ed.), *Küreselleşme: Temel Metinler*, Orion Kitapevi: Ankara, 2009, s. 161.

¹⁰⁶ Kudret Bülbül, “Küreselleşmeler ve Sonrası: Bir Dikotomiler Dizgesi”, Kudret Bülbül (Ed.), *Küreselleşme: Temel Metinler*, Orion Kitapevi: Ankara, 2009, s. 14.

bile daha kolay ulaşılabilir ve iletişim kurulabilir hale geldi. Robertson'a göre yaşanan bu gelişmeler, farklı toplumlar arasında "ortak kader duygusunu" yaygınlaştırdı.¹⁰⁷

Yaşanan gelişmeler, küreselleşme olgusuna farklı bakışları da beraberinde getirmiştir. Bu sürece pozitif anlam yükleyenler olduğu kadar negatif anlam ykleyenlerde olmuştur. Farklı bakış aıllarını açıklama, meseleyi daha anlaşılabilir kılma açısından faydalı olacaktır.

Öncelikle küreselleşme sürecine olumlu yaklaşanları ele almakta fayda var. Küreselleşmeye olumlu yaklaşanlara "aşırı küreselleşmeciler" de denilmektedir. Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşmenin, dünyayı tek bir mekân, tek bir merkez uyumluluğuna dönüştüren süreçlerin genel adı olduğunu belirterek güzel ve mutlu bir gelecek tahmini yaparlar.¹⁰⁸ Bu görüşü savunan teorisyenlere göre, sanayi toplumunun aktörü olan ulus-devletler artık küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Ayrıca küresel piyasa mekanizması, devletlerin uyguladığı politikanın yerini almıştır. Çünkü piyasa mekanizması devletlerden daha akılcı davranmaktadır.¹⁰⁹ özü itibariyle aşırı küreselleşmeciler, dünya toplumunun, geleneksel ulus-devletlerin yerini almakta olduğunu ya da alacağını düşünmektedirler. Aynı zamanda yeni toplumsal örgütlenme biçimlerinin ortaya çıktığı düşüncesindedirler.¹¹⁰

Küreselleşmeye olumsuz yaklaşıp, onu, yoğun bir biçimde eleştiren yaklaşımlar da söz konusudur. Bunlara da "şüpheciler" denilmektedir. şüpheciler, küreselleşmenin, kapitalizmin savaşsız bir mantığı olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre küreselleşme, post kolonyal bir enstrüman olarak Batı hegemonyasının yeni bir evresidir. Emperyalist zihniyet, eski sömürge yöntemleri içe yaramadığı için küreselleşme adı altında günümüz şartlarına uygun yeni bir sömürge alanı yaratmaktadırlar.¹¹¹

şüphecilere göre küreselleşme, kesinlikle yeni bir süreç değildir. Hatta 19.yüzyılda da para ve mal hareketlerinin olduğunu, aynı zamanda o dönemde sınırsız seyahat hakkı olduğunu, pasaportun bile gerekmediği bir dönemden bugünkü sıkı ulusal sınır kontrollerine uzanan tersine bir değişimden bahsetmektedirler.¹¹²

Bu anlamda günümüzde yaşanan süreç, bütünleşmiş bir dünya ekonomisi değil, ağırlıklı olarak ülke ekonomilerinden oluşan bir uluslararasılaşmadır. Bu nedenle ulusal hükümetlerin işlevlerinin azaldığı görüşünü reddederler. Hatta yoğunlaşan uluslararası

¹⁰⁷ Roland Robertson, *Küreselleşme*, mit Hüsrev Yolsal (ev.), Bilim Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 297.

¹⁰⁸ Necmi Emel Dilmen, "Bireyselleşen Küre", Oğuz Kaymakçı (ed.), *Küreselleşme zerine Notlar*, Nobel Yayınları: Ankara, 2007, s. 100.

¹⁰⁹ Kaymakçı, a.g.m., s. 7.

¹¹⁰ Dilmen, a.g.m., s. 102.

¹¹¹ Muhammed Kotan, *Küresel Sivil Toplum rneği Olarak İHH*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s. 31.

¹¹² Dilmen, a.g.m., s. 102.

ekonomik ilişkiler, doğal olarak hükümetlerin işlevlerini ve rollerini de arttırmıştır. Artan ekonomik ilişkiler, eşit olmayan bir dünya ekonomisi ortaya çıkarmıştır. Bu eşitsizlik, aşırı küreselleşmecilerin iddia ettiği gibi küresel uygarlığı değil, aksine saldırgan milliyetçilikleri ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle dünya kültürel bloklaşmaya, ayrılmış kültürel ve etnik yerleşim bölgelerine doğru gitmektedir.¹¹³

Son olarak şüpheciler, yerelliğin asla kaybolmadığına ve bunun en belirgin kanıtının da ulus-devlet anlayışının halen devam ettiğine vurgu yaparlar. Şüphecilere göre, toplumlar arası farklılıklar devam ettikçe, ulus-devlet de varlığını devam ettirecektir.¹¹⁴

Bu iki görüş haricinde üçüncü bir grupta “dönüşümcüler” diye tabir edilen ve daha çok “reel-politik”e yakın duranlardan oluşmaktadır. Bu grup, küreselleşme sürecini, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı, siyasal ve aynı zamanda ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Artık uluslararası ya da içişleri konularında açık bir ayrım yoktur.¹¹⁵

Ekonominin yapısı da giderek daha fazla bir şekilde hizmet sektörüne bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Özellikle bilgi, eğlence, iletişim ve elektronik içeren hizmetler ekonomide en önemli değerler halini almışlardır.¹¹⁶

Dönüşümcüler, ulusal hükümetlerin güçlerini ve otoritelerini yeniden yapılandırıldığını kabul etmekle birlikte, hem aşırı küreselleşmecilerin “ulus-devletin sonunun geldiği” iddialarını, hem de şüphecilerin “hiçbir şey değişmedi” tezini kabul etmemektedirler. Bu açıdan küreselleşme sadece, bir yeniden yapılanma sürecidir.¹¹⁷

Yukarıda anlatılan küreselleşmeye yönelik bakış açılarına göre kabul etmek gerekir ki, küreselleşme sürecinin varlığı, ortada duran bir realitedir. Dünya toplumları arasındaki etkileşimler, insanoğlunun varoluşundan itibaren ticaret, savaş ya da farklı yollarla devam etmiştir. Bu yüzden küreselleşme olgusunu değerlendirirken, keskin tanımlamalardan kaçmak daha uygun olacaktır. Fakat altı çizilmesi gereken önemli husus, küreselleşme ile birlikte artık toplumların yaşam anlayışı karşılıklı olarak etkilenmekte, sergiledikleri davranışlar küre üzerindeki diğer toplumlar içinde etki doğurmaktadır.¹¹⁸

Konu açısından küreselleşme, sadece lokal değil küresel alanda uluslararası örgütler gibi aktörlere de geniş faaliyet imkanları sağlamıştır. Bu anlamda bir aktör olarak ön plana çıkan oluşumlardan en önemlisi de hükümetsel olmayan organizasyonlar olarak bilinen ve

¹¹³ Kudret Bülbül, *Zor ve Rıza Küreselleşmeler Arasında Türkiye*, Küre Yayınları: İstanbul, 2009, s.s. 62–63.

¹¹⁴ Kaymakçı, a.g.m., s. 7.

¹¹⁵ Veysel Bozkurt, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları: İstanbul, 2000, s.s. 22–23.

¹¹⁶ Bozkurt, a.g.e., s. 22.

¹¹⁷ Dilmen, a.g.m., s. 104.

¹¹⁸ Kaymakçı, a.g.m., s. 9.

hükümet mekanizması dışında yer alan sivil toplum kuruluşlarıdır. Sivil toplum kuruluşları, yukarıda tartışılan küreselleşmenin dönüştürücü etkilerinden etkilenmiş ve küresel sivil topluma doğru bir evrilme yaşamıştır. Bu organizasyonlar ya doğrudan lobicilik faaliyetleri ile ya da dolaylı olarak kamuoyunu harekete geçirerek dış politikayı ya da uluslararası politikayı etkilemeye çalışırlar.¹¹⁹

Sivil toplum kuruluşları, kendilerini ulusal ölçekte temsil eden örgütler olarak ifade edilirse; küresel sivil toplum kuruluşları da, bu temsil halinin “ulus-ötesi bir şekilde örgütlenmiş halidir” şeklinde tanımlanabilir.

2.1.3 Küreselleşen Sivil Toplum

Ulusal politik seviyeden bölgesel ya da küresel yönetim seviyelerine doğru gelişen güç değişimi, beraberinde güçlü sivil toplum hareketlerini ortaya çıkarmıştır. Bu toplumsal hareketlerin birçoğu kendilerini ulus-ötesi seviyede örgütlemiştir. Ulus-ötesi düzeyde örgütlenen bu sosyal gruplar “küresel sivil toplum” olarak adlandırılmaktadır.¹²⁰

Sivil toplumun yerellikten küreselliğe geçişinde yaşanan en belirgin temel kırılma, eski tarz ulus-devlet vatandaşlığından yeni tarz ulus-ötesi ya da dünya vatandaşlığına geçişi şeklinde yaşanmıştır. Küresel düzeyde sosyal hareketlerin, sosyal ağların ve örgütlerin ortaya çıkması sonucunda, insanlar arası ilişkiler ulus-ötesi alanda tekrar şekillenmiştir. Bunun bir neticesi olarak da bireyler, belirli bir devletin vatandaşı olarak kendilerine verilen rollerin dışında kimlikler geliştirmiştir. Ulus-devletler, bireylere belirli bir kimlik biçer. Ulus-ötesi alanda ise bireyler bu rollerin dışına çıkarak farklı bir kimliğe bürünürler. Bu bir katmanı teşkil eder. Hatta ulus-ötesi bir katmanı teşkil eder. Böylece ulus-devlet, sistemin kendisiyle ilişkili alanı aşar ve ulus-ötesi kamusal çıkarılara hizmet eder.¹²¹

Küresel alanda sürekli hareket halinde olan bilgi, para ve kültürel ürünlerin yanında insan hareketliliği de söz konusudur. Günümüzde her zamankinden daha fazla uluslararası göç hareketliliğinin yaşandığı bir gerçektir.¹²² Bu gibi durumların meydana gelmesiyle birlikte bireylerin yeni aidiyet arayışları ortaya çıkmıştır. Ulus devletin ortaya çıkan bu yeni duruma uyum gösterememesi, vatandaşlık tanımının, ulus-devletle özdeşleşen tanımın dışına

¹¹⁹ Tayyarı Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, MKM Yayınları: İstanbul, 2011, s. 73.

¹²⁰ Bünyamin Atıcı, “Ulusötesi Aktörlerin Küresel Etki Alanı Olarak İnternet”, N.Ardıç ve S.Alkan Özcan (Ed.), *Küyerel Dönüşümler*, Küre Yayınları: İstanbul, 2012, s. 234.

¹²¹ Keane (2003), a.g.e., s. 23.

¹²² Özge Aktaş, “1960–2000 Küresel Göç Alanı ve Türkiye’nin Göç Alanındaki Yeri, ”, N.Ardıç ve S.Alkan Özcan (Ed.), *Küyerel Dönüşümler*, Küre Yayınları: İstanbul, 2012, s. 129.

çıkmasına neden olmuştur. Vatandaşlık tanımı bir nevi uluslararasılaşmıştır. Esendemir bu yeni süreci “vatandaşlığın sınırlarının aşılarak vatanlar arasışlaşması” olarak tanımlamıştır.¹²³

Bu açıdan küresel toplum, ideal şekliyle devletsiz örgütler sistemini ve birbirine bağılı bulunan sosyo-ekonomik kurumları ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kurumlar tüm dünyada bağımsız ve karmaşık bir etkiye sahiptirler. Bağımsız ve karmaşık olması nedeniyle de küresel sivil toplum, ne durağan bir objedir ne de bir oldubittidir. Aksine küresel sivil toplum bitmemiş bir projedir. Bazen muğlâk hale gelir, bazen anlamsızlaşır. Bunları yaparken de bilinçli bir amaçla hareket eder. Dünyayı yönlendiren yeni yolları resmeder. Bu devletsiz kurumların ve aktörlerin amacı gücü çoğullaştırmak ve şiddeti problematikleştirmektir. Sonuç olarak bu yapılar sivil düzeyde barışçıl etki alanını küresel alanın her yerinde hissettirirler.¹²⁴

BM'nin 1990'larda gerçekleştirmiş olduğı konferanslar, hükümet dışı aktörlere (STK); çevre sorunlarından nüfusa, insan hakları konularından ekonomik gelişmelere kadar birçok konuda yerel ve küresel politikalar üretmeleri konusunda hukuksal bir boyut sağlamıştır. Özellikle 1992 Rio de Janerio'daki Çevre ve Kalkınma Konferansı, hükümet dışı aktörlerin atağa kalkmasını sağlamıştır. Bu zirveyle birlikte hükümet-dışı örgütlerin BM sisteminde etkili bir konum kazanmaları hızlanmış ve anlam bulmuştur. Bunu takip eden süreçte 1993 Viyana İnsan Hakları, 1994 Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferanslarında yayınlanan bildirimlerde hükümet-dışı sivil örgütler için yenilikçi ve sorunların çözümü noktasında potansiyele sahip yapılar olarak tarif edilmiştir. 1995 Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansında ise kadının örgütlenmesinde ve güçlendirilmesinde sivil toplum kuruluşlarının önemi vurgulanmıştır. Bu konferansları 1995 Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı, 1996 İstanbul BM İkinci İnsan Yerleşimleri (Habitat) Kent Zirvesi ve 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi takip etmiştir. Yapılan bu konferanslar, sivil toplum kuruluşlarına uluslararası destek ve kaynakları keşfetme fırsatı vermiştir.¹²⁵

¹²³ Şerif Esendemir, *Türkiye'de ve Dünyada Vatandaşlık: Eski Sorular Yeni Arayışlar*, Birleşik Yayınevi: Ankara, 2008 s. 30.

¹²⁴ Keane (2003), a.g.e., s. 8.

¹²⁵ Atıcı, a.g.e., s. 235; Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ (Ed.), *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, Nobel Yayınları: Ankara, 2004, s. 299.

2.2 Ulus-Devlet'e Meydan Okuma: Küresel Sivil Toplum Kuruluşları

Aristo, Hegel, Hobbes, J.Locke, J.J. Rousseau, Marks ve A.Gramsci gibi birçok düşünür tarafından ele alınan ve tartışılan sivil toplum tezi, hiçbir iz bırakmadan yol aldığı 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kısa ama dikkat çekici bir kariyere sahip olmuştur.¹²⁶

II. Dünya savaşını takip eden süreçte ise, sadece siyaset biliminde değil, daha birçok farklı alanda da önemli ve vazgeçilmez bir olgu olarak, yerini daha da sağlamlaştırarak ortaya çıkmıştır. Kısacası, sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının tarihçesi eski olmasına rağmen, kurumsal bir yapı olarak hem siyasal alanda hem de özellikle toplumsal alanda etkili olması çok eski değildir.¹²⁷

Soğuk savaşın bitmesiyle başlayan dönem, ulus-devletin varlığının ciddi olarak sorgulandığı, küreselleşmenin hâkim olmaya başladığı ve küreselleşmenin bir getirisi olarak karşılıklı bağımlılığın arttığı bir dönem olmuştur. Küreselleşme ile uluslararası arenada görünürlüğü artan devlet dışı aktörlerin, sınırlar ötesi ilişkileri yoğun bir şekilde geliştirmesine paralel olarak, uluslararası ilişkilerdeki aktör sayısı artmış ve çeşitlenmiştir.¹²⁸

Merkezi alanın dışında gelişen bu devlet dışı yapıların sayılarının ve etkilerinin artmasına binaen, merkezi siyasal aktör olan devletler de bu gelişmelere ayak uydurmak zorunda kalmışlardır.¹²⁹

İçeride devlete varlığını kabul ettiren bu hükümet dışı organizasyonlar, hem içerik hem de faaliyet açısından kendilerini geliştirerek, devlet ve toplum arasında bağlantı kurmanın ötesinde, küresel düzeyde, toplumlar ve iktidarlar arasında yeni bir bağ kurarak, iktidarların niteliğini değiştirici bir rol oynayabilmektedirler.¹³⁰

Küreselleşmenin bir sonucu olarak ulaşım ve iletişim sektörlerindeki teknolojik ilerlemeler, devletlerin sınırlarını her zaman olduğundan daha çok geçişken hale getirdi.¹³¹

Sınırların geçişken hale gelmesi, malların, insanların, bilginin ve düşüncelerin daha önce hiç olmadığı kadar hızlı ve tüm küreyi etkileyecek derecede “hareketlilik” yaşanmasını mümkün kılmıştır. Bu hareketliliğin bir neticesi olarak da, saydığımız bu olguların hızlı bir

¹²⁶ John Keane, “Giriş”, John Keane (Ed.), *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar*, Levent Köker v.d. (Çev.), Ayrıntı Yayınları: İstanbul, 2004, s. 9.

¹²⁷ Şaban Çalış, Önder Kutlu ve Erdem Özlük, “INGOs: Uluslar arası Sivil Toplum Örgütleri”, Şaban Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu (Ed.), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitapevi: Konya, 2006, s. 725.

¹²⁸ Kemal Başlar, *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar*, Nobel Yayınevi: Ankara, 2005, s. 68.

¹²⁹ Büşra Ersanlı, “Toplumsallaşan Dış Politika”, Semra C. Mazlum ve Erhan Doğan (Ed.), *Sivil Toplum ve Dış Politika*, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, 2006, s. 26.

¹³⁰ Cerit ve Mazlum, a.g.m., s. 18.

¹³¹ Dani Rodrik, “Küreselleşme Sınırı Aştı mı?”, İzzet Akyol ve Fatma Ünsal (Çev.), *Küreselleşme-Temel Metinler*, Kudret Bülbül (Ed.), Orion Kitapevi: Ankara, 2009, s. 69.

şekilde örgütlenebilmesini ve harekete geçebilmesini sağlamıştır. Nihai olarak da bu hareketlilik, devlet merkezli sistemin daha geçirgen ve kırılğan bir hale gelmesine neden olmuştur.¹³²

Özellikle soğuk savaş sonrası ortaya çıkan sorunlar, sorunların çözümünde devletlerin işlevsizliği ve uluslararası sistemden kaynaklanan eksikliklerin sonucu olarak, devletlerin dolduramadığı boşluğu, hükümet-dışı organizasyonların doldurduğu gözlemlendi. Bu konuda en etkili örgütlerden birisi olan sivil toplum kuruluşları, bizzat devletle de iş birliği yaparak, özellikle insani yardımlar konusunda etkili aktörler olarak ortaya çıktı. Ortaya çıkan sivil toplum kuruluşları, etnik çatışmalarda, savaşlarda ve diğer farklı krizlerde önemli roller üstlendiler. Mesela, Sudan, Etiyopya, Somali, Bosna-Hersek, Ruanda, Irak ve Gazze bilinen yakın zamanlı örneklerdir.¹³³

STK'lar, bu alandaki çalışmalarını yaparken, gerek hükümet temsilcileri, gerekse hükümet dışı aktörlerle temasa geçip bilgi paylaşımında bulunabilmektedirler. Aynı zamanda kriz durumlarında, bazen taraflar arasında arabuluculuk rolü ya da tarafları yönlendirmek gibi müdahalelerde bulunabilmektedirler. Her ne kadar “devlet”in son söz söyleme yetkisi devam etse de, sivil toplum kuruluşları, alınan kararların şekillenmesinde etkili rol oynayabilmektedirler.¹³⁴

Ateş, sivil toplum kuruluşlarının bu tür girişimlerde bulunmasını, üç faktöre bağlamaktadır. İlk faktör kapitalizm süreci ile bağlantılıdır. Kapitalist zihniyetin küresel bazda çevreye verdiği tahribatın bir sonucu olarak, bu alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları'nın küreselleşmesine neden olmuştur. İklim değişiklikleri, ozon tabakasındaki incelleme ve diğer çevresel sorunların ortaya çıkışı, bu alanda ilgilenen “çevreci” diye nitelendirilebilecek sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹³⁵ Ozon tabakasına zarar veren maddeler hakkında “Montreal Protokolü”, “KYOTO Protokolü” gibi yapılan protokollerde, kısmi de olsa sonuçların alınması, bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının bir başarısı olarak nitelendirilebilir.

İkinci olarak, yine kapitalist sürecin bir yansıması olarak devletler arasındaki refah seviyesinin gittikçe artmasıdır. Küresel ölçekte ortaya çıkan bu adaletsiz dağılım, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki uçurumu arttırarak, dünyadaki istikrar ve güvenliği tehlikeye sokmaktadır. Üçüncü olarak da, ulus-devletlerin, küresel çapta ortaya çıkan sorunları

¹³² Rodrik, a.g.m., s. 12.

¹³³ Çalış, vd, a.g.m., s. 737.

¹³⁴ İbid, s.737.

¹³⁵ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler, Devletlerin Örgütlenme Mantiği*, Dora Yayınları: Bursa, 2012, s. 109.

çözmedeki beceriksizlikleridir. Sorunları çözmek yerine nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlanmaya devam etmekte ve bu konuda önemli harcamalar yapmaktadırlar.¹³⁶

1990'lı yılların hemen başında Doğu Bloğu'nun çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan süreçte, etnik ve sınır çatışmalarının en önemli konusu olan insan hakları ve çevre merkezli açılımlar, ulusal hatta uluslararası STK'ları ciddi olarak uluslararası toplumun gündemine taşımıştır. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler (BM), ECOSOC ve Avrupa Birliği (AB) gibi örgütlerin aldığı kararlarla, STK'lara yeni roller ve görevler verildi.¹³⁷

Sivil toplum kuruluşları, bir taraftan günümüzde devletlerin bıraktığı boşlukları doldururken bir taraftan da 364 yıllık geçmişi olan, Westphalian paradigmasına göre oluşturulmuş "uluslararası sistemi", derinden etkilemiştir. Bu dönemde, uluslararası sistemin yapısı, devletlerin tekelinde bulunan alanlar olmaktan çıkmış, uluslararası sistemde güç ve otorite, devlet dışı aktörlerle paylaşılmaya başlanmıştır.¹³⁸

Ortaya çıkan bu yeni güç, artık insanların bağlı oldukları ulus-devletlerinden çözüm konusunda bekleyişleri yerine, gönüllülük ilkesi üzerinden yükselen sivil toplum aracılığıyla yerelden küresele tüm sorunlara çözüm aramaya başlamalarıdır.¹³⁹

Küresel sivil girişimlerin artmasındaki bir diğer önemli ana faktör de, güçlü devletlerin demokratikleşme ve özellikle de insan hakları konularındaki çifte standardıdır. Zaten çalışmamızın merkezi olan "Mavi Marmara" olayı, insan hakları konusunda yıllarca Gazze'de yaşanan sorunu, devletlerin çöz(e)mediğini düşünen sivil toplum kuruluşlarının "sivil itaatsizlik" örneğidir.

2.3 Sivil Toplum Kuruluşlarının Uluslararası Sistemdeki Roller

Küreselleşen uluslararası sistemde hükümet dışı aktörler, hükümetleri ve uluslararası örgütleri kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmaktadır. Özellikle insan hakları, çevre sorunları gibi küresel düzeyde bir problem haline gelmiş konularda, gerek ulusal düzeyde ulusal güçler üzerinde gerekse de uluslararası düzeyde uluslararası güçler nezdinde baskı grubu olmaya çalışmaktadır. Ayrıca bu örgütler, insan hakları, hayvan hakları, kültür,

¹³⁶ Ateş, a.g.e., s.s. 109-110.

¹³⁷ Don Edwards "ABD'de Sivil Toplum Kuruluşları Arası İletişimin Dünü ve Bugünü", *Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, 1998, s.s. 266-268.

¹³⁸ Başlar, a.g.e., s. 1

¹³⁹ Murat Çemrek, "Ulus-Devlet'in Küresel Sivil Toplumla İmtihani", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, S:8 (2010), s.28.

sanat, tarihin korunması, barışın tesis edilmesi, demokrasinin toplumlara aktarımı gibi çok çeşitli ve farklı alanlarda faaliyet içerisindedirler.¹⁴⁰

Sivil toplum kuruluşları, gerek yerel çapta olsun gerekse de küresel çapta olsun, devletlerin yetersiz kaldıkları ya da devletler kanalıyla aşılma olanağı bulunmayan konularda sivil inisiyatif olarak roller üstlenmektedir. Devlet faaliyetlerinden bağımsız olmaları, gönüllülük esasına göre hareket halinde olmaları ve düşük maliyetlerle birçok küresel nitelikli sorunlarla mücadele içerisinde olmaları nedeniyle bu türden yapılanmaların önemi giderek artmaktadır.¹⁴¹

Hükümet-dışı örgütler özellikle son yıllarda insani yardım ve kalkınma yardımları gibi alanlarda aktif roller üstlenmişlerdir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan bölgesel ve yerel krizler, iç karışıklıklar, etnik merkezi çatışmalar, doğal felaketlerle ortaya çıkan insani sorunların çözümü için sivil olarak örgütlenmiş bu kuruluşların yardım faaliyetleri hız kazanmaya başladı. Bu tür faaliyetlerde bu örgütlerin tercih edilme nedenleri, bu kuruluşların devletlerden daha hızlı organize olabilmesi, yardım yapılanların üzerinde daha kolay güven sağlayabilmesi ve dağıtım maliyetlerinin daha az olması gibi nedenler etkilidir.¹⁴²

Küreselleşme ile birlikte artan iletişim olanakları, sivil toplum kuruluşlarının küresel ölçekte kamuoyu oluşturabilmelerini sağlamıştır. Bu sayede sivil toplum örgütleri, devletlerin ya da devlet dışı örgütlerin karar ve davranışlarını etkileme olanağı bulmuştur. Kamuoyu oluşturmak amacıyla hazırlanan raporlarla hem ilgili ülkeye baskı yapabilmekte hem de küresel toplumun buna dair harekete geçmelerini sağlayabilmektedirler. Bunun yanı sıra medya organlarına toplu mesaj, telefon ya da farklı iletişim kanallarıyla baskı da yapabilmektedirler. İmza toplamak, toplu gösteriler yapmak gibi farklı baskı kanallarını da kullanabilmektedirler.¹⁴³

Hükümet-dışı aktörlerin gerek iç politikada gerekse de dış politikada artan etkileri aynı zamanda ekonomik güçleri nedeniyle küresel ölçekte, güç sahibi aktörler olarak varlıklarını sürdürmelerini Charnovitz beş nedenle açıklamaktadır. Birincisi, hükümet-dışı aktörler tıpkı devletler gibi güç sahibi aktörlerdir. Küresel toplumun tamamını temsil etmemelerine rağmen, onların izni olmadan güçlerini kazanmaya devam etmektedirler. İkinci olarak, bu örgütlerin küresel çapta varlığı hesaba katılmaktadır. Üçüncüsü, bu aktörlerin herkesçe meşruiyeti kabul

¹⁴⁰ Ahmet Arabacı, "Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliği'nde Çevreci Gruplar", *Sivil Toplum Dergisi*, S:3, (2003), s. 30.

¹⁴¹ Soner Karagül, "Küresel Bir Aktör Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslararası Politikadaki Rol ve Etkinlikleri", *III. Uluslararası STK'lar Kongresi*, Çanakkale, 2006, s. 20.

¹⁴² Karagül, a.g.m., s. 12.

¹⁴³ Steve Charnovitz, "Accountability of Nongovernmental Organizations (NGOs) in Global Governance", *The George Washington University Law School Public Law And Legal Theory Working Paper* No. 145, p. 14-16. <http://papers.ssrn.com/paper.taf> (Erişim Tarihi: 21.21.2012)

edilen açıklayıcı tanımının bulunmamasıdır. Dördüncü ise, bazı hükümet-dışı aktörlerin finansal katkıda bulunanlar ve üyeler tarafından izlenebilmesi için iyi tanımlanmış yöntemlere sahip olmasıdır. Son olarak da, bu örgütlere olan güvendir.¹⁴⁴

Hükümet-dışı kuruluşların, yukarıda anlatılan yöntemleri kullanarak siyasal karar alma mekanizmaları üzerinde etkili olmalarına ilişkin birkaç örnek vermek, anlatılanları somutlaştıracaktır.

Antarktika'nın Dünya Parkı Olması: 1961 yılında imzalanan Antarktika Antlaşması ile bölge üzerinde egemenlik iddia eden ülkeler, kendi aralarında anlaşmışlardı. Bu durum, çevre konusunda duyarlı olan hükümet-dışı kuruluşlar tarafından 1970'lerden itibaren eleştiri konusu olmuştur. Çevreci hareketlerin öncüsü olan Greenpeace'in, Antarktika'ya "dünya parkı" statüsü kazandırmak için yoğun çabaları sonuç vermiş ve 1991 yılında kabul edilen Madrid Protokolü ile kıtada 50 yıl boyunca maden arama ve işletilmesinin yasaklanması sağlanmıştır. Bu protokol ile Antarktika kıtası "barış ve bilime vakfedilmiş bir doğa kaynağı" olarak dünya parkı haline gelmiştir. Kıtanın bu hale getirilmesinde en büyük katkı elbette sivil toplum kuruluşlarıdır.¹⁴⁵

Brent Spar Petrol Platformunun Parçalanması: 1991 yılında, yine Greenpeace örgütünün öncülüğünde yürütülen bir başka girişimdir. Bretn Spar adlı petrol platformunun Shell petrol şirketi tarafından işlevine son verilmesi sonrasında eskiyen platformu batırmak istemiş, 1991–1995 yılları arasında konu ile ilgili gerekli makamlara konuyu açarak izin istemiştir. Platformun batırılmasına karşı çıkan Greenpeace, Shell petrol şirketini Kuzey Denizine petrol saçmaması konusunda uyarmış, sonrasında ise Greenpeace taraftarları eski petrol platformunun üzerine çıkararak konuyu tüm dünyaya duyurmayı ve ilgi çekmeyi başarmıştı. Shell petrol şirketi, platformun batırılmasının en iyi çözüm yolu olmasına rağmen, yapılan eylemlerin sonuç vermesi üzerine, Avrupa'da düşen petrol satışının artması için platformu yüksek maliyetine rağmen parçalamak zorunda kalmıştır.¹⁴⁶

Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI): Kamuoyu oluşturma faaliyetlerinde hükümet-dışı yapıların başarılarına bir diğer örnek Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (Multilateral Agreement on Investment/MAI) hazırlanma sürecinin engellemesi sürecidir. 1995 yılında

¹⁴⁴ Ibid., s.s. 14–16.

¹⁴⁵ Başlar, a.g.e., s. 89-91.

¹⁴⁶ Ibid., s. 91

Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organization for Economic Cooperation and Development-OECD) ülkelerince başlatılan anlaşma çalışmalarının içeriği 1997 yılında kamuoyunu yansıdığına Fransa'nın başını çektiği bir kısım devletler sayesinde MAI askıya alınmıştı. Anlaşma küresel yatırımın ekonomik çıkarlarını her türlü ulusal çıkarın üstüne koyuyordu. Ancak 1998 yılının Aralık ayında görüşmelerin tekrar başlayacağını duyurulması üzerine sivil toplum örgütleri tekrar harekete geçti. Public Citizen adlı bir sivil toplum örgütünün anlaşma metnini internet üzerinden duyurmasıyla küresel çapta anlaşma karşıtı tepkiler oluştu. Bu duruma tepki olarak kurulan MAI International adlı bir ağın çatısı altında dünyanın her yerinden hareket eden yaklaşık 600 sivil toplum örgütü MAI'nin hayata geçirilmesi projesini engellemiştir.¹⁴⁷

Kara Mayınlarının Yasaklanması: 1980'lerin başında Uluslararası Kızıl Haç örgütü ve diğer hükümet-dışı örgütlerin hareket geçmesiyle, muharip ve sivil ayrımı gözetmeksizin herkese zarar veren kara mayınlarının önlenmesi için ilk girişimler başlatıldı. 1991 yılında sivil toplum kuruluşları tarafından Uluslararası Kara Mayınlarının Yasaklanması Hareketi(ICBL) adlı bir ağ kuruldu. 1993 yılından itibaren her yıl düzenlenmeye başlayan Sivil Toplum Kuruluşları Kara Mayınları Konferansı'na katılım sürekli artmıştır. 1996 yılında ICBL hareketi 40 ülkeden 600 hükümet-dışı kuruluşu içeren büyük bir yapıya büründü. Bu eylemlerin sonuç vermesi üzerine Aralık 1997'de Ottawa'da (Kanada) 156 devlet ve birçok hükümet-dışı örgüt temsilcisi tarafından sözleşmeye son hali verilerek imzaya açılmıştır. Kamuoyu baskısına dayanamayan 123 devlet Ottawa sözleşmesini imzalamıştır. 1997 yılında mayın üreten ülke sayısı 55 iken 2005 yılında 14'e kadar düşmüş ve depolanmış mayınlar imha edilmiştir.¹⁴⁸

Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması: 1980'lerin ortalarında itibaren Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (ICC) kurulması yönünde çalışma başlatan hükümet-dışı örgütler, 1993 yılında yayınladıkları bir deklarasyonla, bu yöndeki faaliyetlerini hızlandırdılar.¹⁴⁹

1992–1994 yılları arasında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun istemiyle başlayan çalışmalarla, daimi ceza mahkemesinin (ICC) kurulması yönünde resmi çalışmalar başlamış oldu. ICC'nin kurulması aşamasında hükümet-dışı kuruluşlar 1000'den fazla gözlemci ile

¹⁴⁷ Başlar, a.g.e., s.s. 93-94.

¹⁴⁸ Başlar, a.g.e., s.s. 95-97.

¹⁴⁹ Çalış v.d., a.g.e., s. 738.

çalışmaları izlemiş, konuyla ilgili kamuoyunu aydınlatmaya yönelik bilgilendirme toplantıları ve raporlar hazırlamışlardır. Hatta günlük bir gazete ve online bir bülten çıkarılmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesinin şekillenmesinde hükümet-dışı kuruluşların rolü oldukça fazla olmuştur.¹⁵⁰

Eski Yugoslavya’da yaşanan etnik çatışmalar ve insan hakları ihlallerinin aşırı boyutlara ulaşması neticesinde, 1993 yılında “Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi”nin BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulmasında hükümet-dışı örgütlerin etkisi oldukça fazlaydı. Gerek topladıkları bilgilerin paylaşılması noktasında gerekse de yaptıkları baskılar neticesinde mahkemenin kurulmasına öncülük etmişler ve aynı zaman da konunun dünya kamuoyuna duyurulmasına ön ayak olmuşlardır.¹⁵¹

Ayrıca Ruanda’da yaşanan katliamdan kaçıp Kongo sınırına yığılan binlerce insana ilk yardıma koşanlar da, yine hükümet-dışı kuruluşlar olmuştur. Bunların arasında Sınır Tanımayan Doktorlar, Kızılhaç gibi örgütlerin yanı sıra meşhur olmayan sivil toplum kuruluşları da vardı. Gerek eski Yugoslavya’da gerekse de Ruanda’da yaşanan olaylara müdahil olmayan devletleri ve BM’yi harekete geçirenler, yine bu hükümet-dışı örgütlerdi.¹⁵²

Örneklerde de görüldüğü üzere hükümet-dışı kuruluşların içinde bulunmuş olduğu küresel sivil toplum, sadece uluslararası sisteme değil, uluslararası hukuka yöneltelen demokratikleşme ve sosyalleşme eksikliğini de giderecek bir özelliğe sahiptir. Bu minvalde, uluslararası hukuk alanında da hükümet-dışı kuruluşların uluslararası hukuk kurallarına gerek katkıları, gerekse de denetim aşamasındaki etkileri oldukça fazla görünmektedir.

Bu açıdan hükümet-dışı aktörler, uluslararası kuruluşların karar verme süreçlerinin daha şeffaf hale getirilmesinde, uluslararası antlaşmaların hazırlanış süreçlerine katılımında bulunma süreçlerine dâhil olarak, devletin tekil aktör olma işlevini aşındırmaktadır.

Bu kuruluşlar ayrıca, hükümetlerin ya da karar verme aşamasında bulunan yetkililere, sıradan bürokratlarca verilmeyen bilgilerin iletilmesi sonucu alternatif ve daha rasyonel kararların ortaya çıkmasını sağlama, özellikle de temsil edilmeyen toplumların temsil edilmesi gibi önemli fonksiyonları sayesinde uluslararası hukuka da katkıda bulunmaktadır.¹⁵³

Günümüz uluslararası sistemi artık devletlerin tek aktör olduğu yapıdan uzaklaşmıştır. Küresel çapta örgütlenmiş birçok hükümet-dışı aktörün ortaya çıkmasıyla uluslararası politikaya sivil toplum örgütlerinin de dâhil olmasıyla sistem, girift bir hale gelmiştir. Soğuk savaş sonrası hem faaliyetlerini geliştirmeye devam etmektedirler hem de büyümeye devam

¹⁵⁰ Başlar, a.g.e., s.s. 97-98.

¹⁵¹ Çalış v.d., a.g.e., s. 738.

¹⁵² Ibid, s. 739.

¹⁵³ Başlar, a.g.e., s. 250.

etmektedirler. Küreselleşmenin getirdiği yeni ivmelerle birlikte bu örgütler dünya çapında örgütlenme ve faaliyet gösterme imkânına kavuşmuşlardır. Kapasitelerini artıran bu kuruluşlar, mevcut yapılarından dolayı küresel sorunlarla ilgilenebilecek güce sahiptirler. Bunun bir getirisi de, uluslararası alanda etkinliklerini artırabilmeleridir.

Kısacası önümüzdeki süreçte yeni yapı, devletlerin sahip olduğu yetki ve gücün, devlet-dışı aktörlerle paylaşıldığı bir şekil alacaktır. Uluslararası sistemin yapısı, oyunun mahiyeti, aktörlerin gücü ve kimliği, bugün gördüklerimizden oldukça farklı olacaktır.¹⁵⁴

2.3.1 Sivil Toplum Kuruluşlarının Karşılaştıkları Sorunlar

Yukarıda, hükümet-dışı örgütlerin, küreselleşmenin de etkisiyle üstlendiği rolün, uluslararası politikaya ve uluslararası hukuka etkisi ya da katkılarından bahsedildi. Hükümet-dışı kuruluşların bu faaliyetleri yerine getirirken karşılaştığı bir takım sorunlar da söz konusudur. Bunlardan da kısaca söz etmek gerekir.

Bu sorunların en başında bütçe ve kurumsallaşma gelmektedir. Bu örgütler, düzeyleri ya da tanınırlığı ne seviyede olursa olsun, çözmek için uğraştıkları sorunlara kıyasla sınırlı bütçelere sahiptirler. Bütçelerini gönüllü bireylerin katkılarıyla oluşturan bu kuruluşlar, yerel ya da küresel bazda ortaya çıkan büyük seviyedeki sosyo-ekonomik problemleri anlama noktasında bile bazen sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorun, bütçe yanında kurumsal kapasitelerinin sınırlı yapısından da kaynaklanmaktadır. Kurumsallaşma konusunda yaşanan eksiklik de, bu örgütlerin işlevselliklerini de önemli şekilde etkilemektedir. Kurumsallaşma ile bağlantılı bir diğer sorun da, personel konusunda yaşanmaktadır. Hükümet-dışı örgütlerin kısıtlı bütçelerinin yanı sıra yeterli personel, gerekli teçhizat eksikliği sorunu yaşamaları, özellikle de küresel seviyede örgütlenmiş bu yapıların en büyük handikaplarından birisidir.¹⁵⁵

İkinci sorun, tarafsızlık, iç politika ve siyasi alanın tanımıyla alakalıdır. Bir kuruluşun hükümet-dışı olarak nitelik kazanabilmesi için bağımsız olması, siyasetin dışında kalması ve ülkenin iç siyasi çekişmelerine taraf olmaması gerekmektedir. Böyle bir durum çok da kolay değildir.¹⁵⁶

Örneğin, Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün Nazilerin yaptıkları soykırım hakkında sessiz kalması veya ırk ayrımcılığının yapıldığı dönemde Güney Afrika'nın Uluslararası Kızılhaç Konferanslarından dışlanması, verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesidir.¹⁵⁷ Ayrıca 1960'lı yılların sonunda Biafra çatışması sırasında Kızıl Haç'tan ayrılan Fransız

¹⁵⁴ Başlar, a.g.e., s. 262.

¹⁵⁵ Çalış v.d., a.g.e., s. 739.

¹⁵⁶ Ibid, s. 740.

¹⁵⁷ Başlar, a.g.e., s. 191.

doktorlar tarafından kurulan Sınır Tanımayan Doktorlar örgütü, açıkça politik bir tavır sergileyerek, acı çeken insanların savunuculuğunu yapmayı amaçlamışlardır. Bu durum ister istemez yerel siyasete müdahaleyi de içerir.¹⁵⁸

Bir diğer sorun da, hükümetlerin acil müdahale gerektiren durumlarda doğrudan hükümet nezdinde müdahil olmak istememeleri üzerine, hükümet-dışı örgütleri kullanmaları neticesinde ortaya çıkan eleştirilerdir. Bu nedenle bu türden örgütlere zaman zaman ajan gözüyle bakılmalarına neden olmaktadır. Bu tür uygulamalar bu örgütlerin hem imaj hem de itibar kaybı yaşamasına neden olmaktadır.¹⁵⁹ Özellikle hükümet-dışı örgütlerin dış yardım sürecinde çok yönlü bir aktöre dönüşmüş olması, beraberinde sorgulamayı da getirmektedir. Hem yardım yapan hem de yardım alan konumunda olan bu örgütler, bazen de yardım kanalı olarak taşıyıcı fonksiyon üstlenmektedirler. Bu tür faaliyetler, bazen sivil toplum kuruluşlarının sorgulanmasına neden olmaktadır.¹⁶⁰

Hükümet-dışı kuruluşlar, oldukça fazla sayıda olmasına, coğrafi olarak da geniş bir alana yayılmalarına rağmen, genelde az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde oldukça etkilidirler. Elbette bu durumun hem ülkelerin siyasi sistemleri hem de sivil toplum mantığının ne kadar benimsendiği ile alakalıdır.¹⁶¹ Bu nedenle önemli bir husus da, küresel sivil toplum kavramının odağında yer alan ulus-ötesi grupların, genellikle Batı kökenli olmasıdır.¹⁶²

Çoğu hükümet-dışı örgütün genel merkezi Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunmaktadır. Bu durum, üçüncü dünyada faaliyet gösteren kuruluşlara, şüphe ile yaklaşılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. En basitinden bu örgütlerin, Batı kültürünün, Batı dışı toplumlara empoze edilmesinde bir araç olarak görülmelerine neden olmaktadır.¹⁶³

Birinci sorunla alakalı olarak belirtilmesi gereken bir diğer husus da, sivil toplum kuruluşlarının görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları mali kaynak ihtiyacını, çok uluslu şirketler tarafından destek alarak sürdürmesidir. Bu durum, çok uluslu şirket(ler) ile sivil toplum kuruluşları arasında bir çıkar ilişkisini de beraberinde getirmektedir. Mali bakımdan bağımlı hale gelen kuruluşlarda, bu kuruluşların hem söylemleri hem de faaliyetleri, kaynağı sağlayan kuruluşa veya devlete bağımlı olmayı gerektirir.¹⁶⁴

¹⁵⁸ C. Brown ve K. Ainley, *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, Arzu Oyacıoğlu (Çev.), Yayın Odası Yayınları, 2. Basım, Eylül 2007, s. 168.

¹⁵⁹ Çalış v.d., a.g.e., s. 740.

¹⁶⁰ Engin Akçay, *Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları*, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012, s. 16.

¹⁶¹ Çalış v.d., a.g.e., s. 741.

¹⁶² Brown ve Ainley, a.g.e., s. 168.

¹⁶³ Çalış v.d., a.g.e., s. 741.

¹⁶⁴ Davut Ateş, "Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu?", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, S:7, (2006) s.s. 25-38

Son olarak, bu örgütler gerçekten kalkınmaya katkıda bulunmak istiyorlarsa, çağımızda fırsat eşitsizliğine dayanan ve çoğu zaman da büyük uluslararası politikalardan güç bulan bir sistemin içerisinde, kendi gerçek işlevlerini mutlaka sorgulamalıdır. Varmamız gereken temel nokta; bu kuruluşların insani yardım, kalkınma ya da toplumsal mücadelelere destek alanında yer alıp almadığını bilmek değil, meta ilişkileri mantığı içerisinde, en güçlülerin lehine işleyen ve tüm insan ilişkilerini metalaştıran toplumsal yapıların dönüştürülmesi yönündeki tercihlerinin sahiciliğini sorgulamadıklarını bilmekle ilgili olmalarıdır.¹⁶⁵

2.4 Küresel Sivil Toplumun Ulus-Devlet Üzerindeki Etkisi

Devlet-dışı birimler, 20. yüzyılın sonu itibariyle uluslararası ilişkilerde, ulus-devletin temel aktör olma konumunu ciddi bir biçimde sarsmıştır. Bu devlet-dışı aktörlerin en önemlilerinden biri de hükümet-dışı kuruluşlar ya da yaygın bir ifadeyle sivil toplum kuruluşlarıdır.¹⁶⁶

Geçen yüzyılın başına kadar pek de büyük olmayan toplumsal projelere gönüllü katılım üzerinden örgütlenme işlevini üstlenen bu “hükümet dışı kuruluşlar veya sivil toplum kuruluşları”, başta çevre sorunları olmak üzere ulus-devletin tek başına çözemediği veya çözüme noktasında inisiyatif almadığı küresel sorunların çözümünde ön sıralarda yer almışlardır.

Bu kuruluşlara, özellikle de uluslararası çevreler tarafından “küresel sivil toplum temsilcileri”, “ulus-devlete alternatif kurumlar” gibi küresel çapta çok çeşitli işlevlerin atfedilmesi, bu örgütlerin popülerliğini arttırmıştır.¹⁶⁷

Küreselleşme, devletlerin toprakları ve halkı üzerindeki sorgulanamaz, mutlakçı Westphalian egemenlik anlayışını aşındırmıştır.¹⁶⁸ Bu duruma bir de küresel sivil toplumun başlattığı köklü değişiklikler eklenince, geleneksel Westphalia paradigması iflas noktasına gelmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ L’Harmattan (Ed.), “Başyazı”, *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?* Işıl Ergüden (Çev.), Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını (WALD), Mart 2001, s. 40.

¹⁶⁶ Çalış v.d., a.g.e., s. 742.

¹⁶⁷ Esra Yüksel Acı, “Küresel Sivil Toplumun Temsilcileri: Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar”, Oğuz Kaymakçı (Ed.), *Küreselleşme Üzerine Notlar*, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, s. 593.

¹⁶⁸ Çemrek, a.g.m., s. 28.

¹⁶⁹ Başlar, a.g.e., s. 246.

Devlete rağmen varlığını sürdürebilen sivil toplum, ulus-devletin aşınan bir sürece girmesiyle daha rahat hareket kabiliyeti bulmuş ve bir adım ötesinde de küreselleşme sürecinin bir getirisi olarak, ulus-devlet üstü bir yapı olan küresel sivil topluma evrilmiştir.

Hatta bu durum, küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devlet üzerinde yoğun tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ulusun ve ulus-devletin ölümünden¹⁷⁰, ulusal sınırların ve hükümetlerin anlamlarını kaybettiğine;¹⁷¹ ulus-devletin, küreselleşme ve modernite arasında uzun vadeli belirleyici bir güç olamayacağına;¹⁷² ekonominin, küreselleşmesi ve bölgecilik ve cemaatçilik eğilimleri gibi faktörlerin etkisi nedeniyle ulus-devletin baskı altında olacağına;¹⁷³ sermayenin, insanların ve silahların kontrol altına alınamayacak seviyede hareketlilik içerisine girmesi nedeniyle ulusal sınırların erdiğine;¹⁷⁴ ulus-devlet, ulusal kültür ve ulusal ekonomi gibi olguların artık toplumlar için gerekli bir ideali temsil edemeyeceğine¹⁷⁵ dair ulus-devlete yönelik birçok eleştiri ortaya çıkmıştır. Hatta Drucker, 1989 yılında Berlin duvarının yıkılmasının Sovyet komünizmini nasıl temsil ettiyse, 1991’de Irak’a karşı yapılan koalisyon harekâtı da aynı şekilde ulus-devletin temel aktör olduğu varsayımını ortadan kaldırdığını ifade etmektedir.¹⁷⁶

Ulus-devletin varlığına yönelik en yoğun eleştirileri Japon asıllı Amerikalı düşünür Kenichi Ohmae yapmıştır. Ohmae, “Ulus-Devletin Sonu” adlı çalışmasında, “ulus-devlet, global ekonomide gerçekten önde gelen aktör müdür?” sorusunu sorarak, bu duruma, dört farklı faktördeki değişimleri inceleyerek cevap aramaktadır.¹⁷⁷

Ohmae, ilk olarak, sermaye faktörünü ele alır. Çoğu gelişmiş ülkede sermaye piyasalarından yatırım için yüklü miktarda nakit para bulunmaktadır. İflasın eşiğinde duran bir ülkede bile, emeklilik fonlarında birikmiş muazzam paralar bulunmaktadır. Sorun, bu paraların bulunduğu coğrafyalarda yeterince yatırım fırsatının olmamasıdır. Sermaye piyasaları da bu nedenden dolayı, bu kaynakları ulusal sınırların ötesine aktarabilmek için farklı mekanizmalar geliştirmiştir. Bu sebeple yatırımlar artık belirli bir coğrafyada sınırlı

¹⁷⁰ Mohammed A. Bamyeh, “*The Ends of Globalization*”, University of Minnesota Press: Minneapolis and Londra, 2000, p.153” den aktaran; Kudret Bülbül, Zor ve Rıza, *Küreselleşmeler Arasında Türkiye*, Küre Yayınları: İstanbul, 2009, s. 156.

¹⁷¹ Keith Suter, “*In Defence of Globalization*”, UNSN press, Sydney, 2000, p.9” den aktaran; Bülbül, a.g.e., s.156.

¹⁷² Arjun Appadurai, “*Modernity at Large, Cultural Dimensions of Globalization*”, University of Minnesota Press: Minneapolis and Londra, 1996, p.19” den aktaran Bülbül, a.g.e., s. 156.

¹⁷³ Detmar Doering, “*Yeni Politik Kavramlar Olarak Küreselleşme ve Yerelleşme*, Liberal Düşünce, s.3” den aktaran; Bülbül, a.g.e., s. 156.

¹⁷⁴ Anne-Marie Slaughter, “*The Real New World Order*”, Prentice-Hall In.: New Jersey, 2000, p.49” den aktaran; Bülbül, a.g.e., s. 157.

¹⁷⁵ Jolanda Koorevaar, “*The Dynamics of Globalization*”, [http://www.xs4all.nl/koorevaa/html/\(20-12-2012\)](http://www.xs4all.nl/koorevaa/html/(20-12-2012))

¹⁷⁶ Peter Drucker, “*Kapitalist Ötesi Toplum*”, Birtane Karanakçı (Çev.), Türkiye İş Bankası: Ankara, 1993,s.19” den aktaran, Bülbül, a.g.e., s. 157.

¹⁷⁷ Kenichi Ohmae, “Ulus-Devletin Sonu”, Zülfü Dicleli (Çev.), *Küreselleşme Temel Metinler*, Kudret Bülbül (Ed.), Orion Kitapevi: Ankara, s. 201.

olmaktan çıkmıştır. Küreselleşme ile birlikte artık dünyanın neresinde olursanız olun, eğer çekici fırsatlar varsa, para mutlaka gelecektir. Bir devletten diğer bir devlete ya da çok uluslu bir kurumdan bir devlete şeklinde cereyan eden eski usul ortadan kalkmıştır. Bu para akışının ucunda bir başkent ya da bürokratlar ordusu bulunurdu. Küreselleşme ile artık böyle bir durum ortadan kalkmıştır. Para akışlarının çoğu artık özeldir. Her iki uçta da devlete artık gerek kalmamıştır. Önemli olan tek şey artık yatırımın kaliteli olup olmadığıdır.¹⁷⁸

İkinci faktör endüstridir. Geçmişte firmalar kendi ulusal hükümetlerinin çıkarlarını dikkate alırlardı. Günümüzde ise modern çok uluslu şirketlerin stratejilerini değiştiren şey, devletlerin amaçlarından çok nerede olurlarsa olsunlar, cazip pazarlara hizmet sunmaları ve kazanma arzularıdır. Örneğin, günümüzde Çin ya da Hindistan'a yatırım yapan firmalar, ev sahibi devletten bir çıkarları olmaları nedeniyle değil, kendi gelecekleri burada yattığı için yatırım yapmaktadırlar.¹⁷⁹

Üçüncü faktör ise, yatırımları ve endüstriyel hareket kabiliyetini kolaylaştıran enformasyon teknolojisidir. Enformasyon teknolojisi günümüzde bir firmanın, varlığını sürdürdüğü farklı ülkelerde ayrı bir işletme sistemine gerek kalmadan, dünyanın herhangi bir yerinde işlerini yürütebilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle sınır ötesi katılımın ve stratejik ittifakların önünde herhangi bir engel de kalmamış olmaktadır. Artık uzmanlaşmış bireyleri ya da eğitilecek bireyleri bir yerden başka bir yere taşımaya gerek kalmamaktadır. Bu uzmanlar gerektiği zamanlarda devreye sokulabilmektedirler.¹⁸⁰

Dördüncü ve son faktör de, bireysel tüketicilerin yönelimlerinde global hale gelmeleridir. Bireyler artık ulusal ve belli sınırlar içerisinde değil, nereden gelirse gelsin en iyi ve ucuz ürünleri satın alabilirler. Dünyanın herhangi bir köşesinde yaşam gücüne sahip ekonomik birimlerin gelişmek için gerekli olan her şeyi elde edebilmeleri imkânı vardır. Ekonomik gelişimleri için kendi yakın çevresine ya da kendilere kaynak aktarımı için hükümetlerin çabalarına da ihtiyaçları yoktur. Bu durum ulus-devletin geleneksel “aracı olma” işlevini gereksizleştirmiştir.¹⁸¹

Bu dört faktör temelinde ulus-devlet sürecini ele alan Ohmae için ulus-devletin bireyler üzerinde ve dünya siyasetinde rolü ortadan kalkmıştır.

Yine Ohmae'e göre ulus-devletlerin global masadaki varlıklarını sürdürebilmek ve global çözümlerden yararlanmaları için tek çözüm, ülkelerin yapay resmi sınırlara göre değil; gerçek işin yapıldığı ve gerçek pazarların boy attığı ekonomik nedenlere göre odaklanmış

¹⁷⁸ Ibid., s. 201.

¹⁷⁹ Ibid., s. 202.

¹⁸⁰ Ibid., s. 203.

¹⁸¹ Ibid., s. 203.

“bölge-devletlere” dönüşmeleridir. Bu tarz devletler, tek bir ulus-devletin sınırları içerisinde oluşabileceği gibi, birkaç devletin sınırlarıyla da kesişebilirler. Bu birimleri tanımlayan şey, politik sınırlar değil, ekonomik gereksinimlerdir.¹⁸²

Meseleye salt ekonomik perspektiften bakmayan Bech, küreselleşmeyi, “iktidarın, yönelimlerin ve kimliklerin görünümünü değiştirerek, ulus-ötesi aktörlerin, egemen ulus-devletlerin altlarını oydukları” bir süreç olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda bu süreç “ilk” modernitenin çöküşüdür. İkinci moderniteyi birbirinden ayıran temel nitelik de, “yeni küreselliğin tersine çevrilememesidir.” Bu yeni küreselliği tersine çevrilemez yapan durumları da 8 başlık altında göstermektedir: İlk olarak, küresel finans piyasası ve ulus-ötesi şirketlerin artan gücü oranında uluslararası ticaretin büyümesi ve coğrafi olarak genişlemesi. İkinci olarak, haberleşme ve iletişim teknolojilerindeki devam eden devrim. Üçüncü olarak, insan hakları için evrensel talepler. Dördüncüsü, ulus-ötesi aktörlerin devletlerle birlikte güç ve sayı olarak artarak çok merkezli dünya politikasının doğuşu. Beşinci olarak, dünyanın yaşadığı yoksulluk sorunu ve durdurulamaz boyutlara varan çevresel tahripler. Altıncı olarak, küresel kültür endüstrilerinden imaj akışı ve son olarak kültürler arası çatışmalar. Küreselleşme ile bundan sonra, dünyada olan hiçbir şey yerel düzeyde kalmayacaktır. Bütün icatlar, zaferler ve felaketler tüm gezegeni etkileyecektir. Bu nedenle hayatımızı, eylemlerimizi ve kurumlarımızı “yerel-küresel” ekseninde tekrar biçimlendirmeliyiz. İşte bu şekilde anlaşılan bir küresellik, ikinci modernitenin yeni durumuna işaret eder. Sonuç olarak, günümüzde küreselleşme nedeniyle toplumsal ve siyasi ilişkiler ulusal düzeyde belirlenemez. Küçük çaplı bir olayın bile dünyadaki diğer birçok gelişmeyi “yerel-küresel” ekseninde etkileyebileceği bir “dünya toplumu” mevcuttur. Ancak bu toplum biçimi, “düzensiz kapitalizm” temellidir. Bu düzensiz kapitalizm global düzeydedir ve sürekli olarak yayılmaktadır. Bu nedenle hegemonik bir güç ve ekonomik ya da siyasal uluslararası bir rejim yoktur.¹⁸³

Farklı araştırmacılar küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisini siyasi yönden incelemektedirler. Örneğin Held ve McGrew’e göre küreselleşme süreci, II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan çeşitli uluslararası aktörler vasıtasıyla ulus-devletin hem hâkimiyetini hem de bağımsızlığını zayıflattığını iddia ederler. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Uluslararası Hukuk gibi ulus-üstü kurumlar ulus-devletlerin temel aktör olma konumlarını etkilemiştir.¹⁸⁴ Karmaşık karşılıklı bağımlılığın fikir babaları sayılan Nye ve

¹⁸² Ibid, s.s. 203–204.

¹⁸³ Beck, a.g.e., s.s. 169-174.

¹⁸⁴ D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt and J.Perraton, “*The Global Transformations Reader*, Stanford University Press: Stanford, 1995” den aktaran; Nurullah Ardıç, “Küreselleşme ve Ulus-Devlet Bağlamında Türkiye’nin Konumu”, *Küyerel Dönüşümler*, N.Ardıç ve S.A.Özcan (Ed.), Küre Yayınları, İstanbul,2012, s.s. 80–81

Keohane de, uluslararası arenadaki artan bağımlılığın, aktörler arasındaki etkileşimi sağlayan çok sayıda kanalın mevcut olmasından bahsederler. Yine bu yazarlara göre askeri ve güvenlikle alakalı konuların temel unsur olduğu uluslararası ilişkiler dönemi sona ermiş, diğer aktörlerin de sisteme entegre olmasıyla “ulusal-uluslararası” ikiliği aşılmıştır.¹⁸⁵ James Rosenau da karmaşık ilişkilerin bir sonucu olarak küresel yönetim ağının hâkim konumda olduğunu ve bu durumun da ulus-devletlerin güçlerini azaltmakta olduğunu söylemektedir.¹⁸⁶

Uluslararası sistemi, güçlü ve belirleyici bir “merkez” ile buna bağımlı bir “periferi” arasındaki ilişkiler olarak bir “dünya sistemi” zemininde inceleyen Immanuel Wallerstein, kapitalizmin küresel niteliğine vurgu yaparak günümüz dünya sisteminin ekonomik temelli şekillendirildiğine vurgu yapsa da, ulus-devletin görece öneminin halen devam ettiğine inanmaktadır. Dünya sisteminin merkez, çevre ve yarı-çevre ülkelerinden oluştuğunu ve günümüz sisteminin bu üç kategoride yer alan devletlerden oluştuğunu ifade eder. Devletler bizzat uluslararası iktisadi aktörlerdir ve bu yüzden kapitalist şirket konumundadırlar. Dolayısıyla Wallerstein’e göre günümüzde tek bir küresel ekonomi hâkim vaziyette de olsa sistemin işlevi, çoklu ulus-devletlerden oluşmaktadır.¹⁸⁷

Mann da küreselleşmenin ulus-devletlere etkileri konusundaki yaygın görüşü dört açıdan yaklaşarak eleştirir. İlk olarak, güncel kapitalizm, küresel olmaktan ziyade ulus-ötesidir. Bu nedenle güncel kapitalizm, bütün yer kürede değil, sadece üç bölgede, Avrupa, Kuzey Amerika ve Doğu Asya’da, hâkimiyetini sürdürmektedir. Bu üç parçalı düzen de, mevcut ulus-devlet sistemi üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle küreselleşme farklı bölgelerdeki farklı devletleri, farklı etkilemektedir. İkinci olarak, küreselleşmenin bir getirisiymiş gibi sunulan çeşitli çevre sorunlarının (küresel ısınma, ozon tabakasındaki incelme vb.) kaynakları, bizzat ulus-devletler ve modern çağın diğer kurumlarıdır. Bu sorunların çözümleri de yine ulus-devletlerden beklenmektedir. Bu sorunlar karşısında ulus-devletler zayıflamak yerine daha da güçlenmektedir. Üçüncü olarak, yine küreselleşmenin unsurları arasında sayılan çevreci örgütlenmeler gibi bir takım toplumsal hareketler ile küresel çapta olduğu düşünülen sivil toplum, aslında yerel ve ulus-ötesi karışımı çeşitli hareketler ve hükümet-dışı kuruluşlardan oluşmaktadır. Bu kuruluşlar da, hedeflerini gerçekleştirmek için

¹⁸⁵ R. Keohane and J. Nye, “Power and Interdependence: World Politics in Transition, Addison-Wesley: Chicago, 1989” den aktaran; Nurullah Ardiç, “Küreselleşme ve Ulus-Devlet Bağlamında Türkiye’nin Konumu”, *Küyerel Dönüşümler*, N.Ardıç ve S.A.Özcan (Ed.), Küre Yayınları, İstanbul,2012, s.s. 80–81

¹⁸⁶ D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt and J.Perraton, “*The Global Transformations Reader*, Stanford University Press: Stanford, 1995” den aktaran; Nurullah Ardiç, “Küreselleşme ve Ulus-Devlet Bağlamında Türkiye’nin Konumu”, *Küyerel Dönüşümler*, N.Ardıç ve S.A.Özcan (Ed.), Küre Yayınları, İstanbul,2012, s.s. 80–81

¹⁸⁷ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, MKM Yayınları: İstanbul, 2008, s.s.303-309; Bülbül, a.g.e., s.s.84-86; Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der yayınları: İstanbul, 2005, s. 19

küresel değil ulusal ve uluslararası ilişki ağlarına dayanan birtakım devletlerarası örgütler üzerinde etkili olmaya çalışmaktadırlar. Son olarak ise küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak askeri hâkimiyetin kalktığı veya öneminin azaldığı fikrine katılmayan Mann'a göre militarizm, hala varlığını ve önemini korumaktadır. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz dönem de dahi ulusal ve uluslararası ilişki ağlarının önemi yadsınmaz.¹⁸⁸

Bu nedenlerden dolayı Mann, küreselleşmecilerin öne sürdüğü tek bir küresel toplumdan söz edilemeyeceğini, günümüzdeki yaşanan sürecin farklılıklar içerdiğini belirtmektedir. Buna göre küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisinde dört yönelimden söz edilebilir. Birincisi, küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki etkileri bölgeden bölgeye farklılıklar içerir. İkincisi, birtakım küresel güçler ulus-devleti zayıflatırken, bazıları güçlendirir. Üçüncüsü, bazı ulusal düzenlemeler uluslararası ve ulus-ötesi düzenlemelere dönüşebilir. Son olarak da bazı küresel eğilimler aynı anda hem ulus-devleti hem de uluslararası ilişkileri ağına güçlendirir.¹⁸⁹

2.5 Küresel Ölçekli Bazı Sivil Toplum Kuruluşları

2.5.1 Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International-AI)

Uluslararası alanda boy göstermeye başladığı ve dünyada soğuk savaşın sert rüzgârlarının estiği bir dönemde, 1961'in Mayıs'ında İngiliz Avukat Peter Benenson tarafından kurulan bir örgüttür.¹⁹⁰

Peter Benenson tarafından kaleme alınan “Unutulmuş Mahkûmlar” (The Forgotten Prisoners), adlı makale, insanları, dünyanın her yerinde dini ya da siyasi inançlarından dolayı tutuklu bulunan insanların salıverilmesi için barışçıl bir biçimde çalışmaya çağırıyordu. Farklı ülkelerde yayınlanan bu makaleye dünyanın dört bir tarafından gelen yanıtlar sonucunda bugün 140'tan fazla ülkede milyonlarca üyesi olan uluslararası bir insan hakları örgütü doğmuş oldu.¹⁹¹

¹⁸⁸ Ardıç, a.g.m., s.s. 90-91

¹⁸⁹ Ibid, s. 92.

¹⁹⁰ Aime Leaud, *Uluslararası Af Örgütü*, Aydın Çetiner (Çev.), İletişim Yayınları: İstanbul, 1994, s. 13.

¹⁹¹ Özlem Dalkıran, “Uluslararası Af Örgütü”, *Sivil Toplum Dergisi*, Yıl:3, Sayı:13/14 <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=154> (Erişim Tarihi: 22.12.2012); Lütfi Sunar, “Küreselleşen Sivil Toplumun Öncüsü: Uluslararası Af Örgütü”, *Sivil Toplum Dergisi*, Yıl:1, S:3, (2003), s.s.118–120.

Çalışmalarını gönüllülük ekseninde gönüllü katkıyla gerçekleştiren örgütün temel çıkış noktası, devletlerin kendi aralarında imzalamış oldukları antlaşmalara uymalarını sağlamaktır. Örgüt bu amaçlar üç ana hedef belirlemiştir. İlk olarak, etnik köken, cinsiyet, dil, din veya siyasi görüş yüzünden tutuklanmış bulunan herkesin salıverilmesi. İkinci olarak, bütün işkence biçimlerine (idam cezası dâhil) ve kötü muameleye son verilmesi. Son olarak da tüm siyasi suçlular için adil ve hızlı bir yargılama sürecini sağlama.¹⁹²

Uluslararası sivil toplum kuruluşları içerisinde yeri oldukça sağlam olan bu örgüt, 1977 yılında “onur kırıcı muamele, şiddet ve işkenceye karşı insan değerini korumak için yapılan çalışmalar” nedeniyle Nobel Barış Ödülünü kazanmıştır. Ertesi yıl da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları ödülünü almıştır.¹⁹³

Uluslararası Af Örgütü, küresel düzeydeki etkinliği ve üye sayısı bakımından dikkate alındığında, uluslararası sivil toplum kuruluşları içerisinde en önemlilerinden birisidir.

2.5.2 Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü (Medecins Sans Frontieres-MSF)

Bir grup Fransız Tıp doktorunun başlattığı bir girişim sonucunda 1975 yılında kurulan örgüt, bugün 80’den fazla ülkede faaliyet gösteren ve 18 ülkede merkezi bulunan uluslararası insani yardım örgütüdür.¹⁹⁴

Dünyanın acil tıbbi yardım sağlayan en büyük sivil toplum kuruluşu olan bu örgüt, daha çok doktorlar, hemşireler, cerrahlar ve lojistik uzmanlarından oluşmaktadır. Özellikle etnik nitelikli çatışma bölgeleri başta olmak üzere, salgın hastalıkların yoğun olduğu ve sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu yerlerde faaliyet göstermektedir. Örgüt, doğal veya insani nedenlerle ortaya çıkan felaketlerde ve silahlı çatışmalara zarar gören insanlara, ırk, dil, din, cinsiyet veya politik yaklaşım gözetmeksizin yardım etmek, uluslararası tıp etik kuralları ve insani yardım hakkı prensipleri içerisinde tarafsız ve bağımsız olarak faaliyet göstermektedir.¹⁹⁵

Kesin bir tarafsızlık statüsüne sahip olan ve kozmopolit bir insani yardım düşüncesine inanan örgüt çalışanları, Westphalian anlamda devletlerin egemenliğine müdahale etmeme ilkesini reddetmekte ve gerekirse ihtiyaç halindeki insanlara yardım edebilmek ve insan hakları ihlalcileri karşısında açık bir biçimde konuşmak için yeraltından çalışmaya hazır olduklarını ifade etmektedirler. MSF’nin en büyük yardım çalışması, 1997 yılında dünyanın

¹⁹² Graham Evans and Jeffrey Newnham, (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007, s. 619.

¹⁹³ Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s. 303.

¹⁹⁴ <http://www.amnesty.org.tr/> ve <http://www.amnesty.org/> adreslerinden derlenmiştir (Erişim Tarihi: 14.12.2012)

¹⁹⁵ Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s. 304.

her yerinden 360 gönüllünün ve Burundi, Tanzania ve Zaire'den de 1.500'ün üzerinde personel desteğinin geldiği Ruanda'da gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁶

2.5.3 İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch-HRW)

Örgüt 1978 yılında Helsinki Watch (Helsinki İzleme) olarak kuruldu. Daha sonra diğer kıtalara da yayılmaya başladı. Örgütün nihai hedefi, küresel çapta insan hakları savunuculuğu yapmaktır. Bu amaca binaen 1981 yılında Amerika İzleme örgütü kuruldu. Bunu 1985 yılında Asya İzleme Örgütü ve 1988 yılında da Afrika İzleme Örgütü takip etti. Ortadoğu İzleme 1989 yılında Londra'daki bir büro ile faaliyete başlarken Moskova bürosu ise 1992 yılında açıldı. Örgüt bir anlamda soğuk savaş sonrası ortaya çıkan yeni rejimlerdeki insan haklarını izleyen ve bu konuda raporlar hazırlayan bir uluslararası hükümet dışı örgüttür.¹⁹⁷

70'in üzerinde ülkede insan hakları ihlallerini, yıllık olarak yayınladığı raporlarla belgeleyerek, ihlallerle medyanın dikkatini çekerek ve ihlalde bulunan hükümetlere diplomatik baskı uygulamaları için hükümetler ve kuruluşlar nezdinde lobi faaliyetleri yürüterek ülkeleri ciddi bir biçimde baskı altına alan bir kuruluştur. Kara Mayınlarının Yasaklanması kampanyasıyla bağlantılı çalışmaları nedeniyle 1997 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanan grubun bir parçasıydı.¹⁹⁸

2.5.4 GreenPeace (GP)

Greenpeace, uluslararası bir çevre kuruluşudur. Greenpeace 1971 yılında Kanadalı küçük bir grubun, Amerika'nın Kanada'da yaptığı nükleer denemelere karşı nükleer deneme alanına gitmek üzere küçük bir balıkçı teknesiyle yola çıkmalarıyla ortaya çıktı. Onların cesareti, inancı ve protestolarındaki barışçıl yapı binlerce insanı heyecanlandırdı ve ortaya Greenpeace örgütünü çıkardı.

Kurulduğu 1971 yılından beri dünyanın dört bir yanında çevre sorunlarına karşı güçlü bir mücadele veren örgüt, Hiçbir şirketten, sanayi kuruluşundan, siyasi partiden ya da devletten bağış ya da sponsorluk kabul etmez. Yalnızca bireylerden aldığı maddi destekle ayakta durmaya çalışmaktadır.

GP, uluslararası anlaşmalara lobi etkinlikleriyle ağırlığını koyan, taslaklar öneren ve kabul ettirebilen az sayıda sivil toplum kuruluşundan biridir. Örgütün dünya genelinde 41

¹⁹⁶ Graham and Newnham, a.g.e., s. 542.

¹⁹⁷ Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s.s. 306-307.

¹⁹⁸ Nye ve Welch, a.g.e., s. 404.

ofisi ve 3 milyonu aşkın destekçisi vardır. Nükleer atık ticareti, nükleer tehlike, akıntı ağları, tehlikeli atık ticareti, okyanuslar, iklim değişikliği gibi konularda aktif çalışmalar yapmaktadır. Temel amacı çevresel yıkımı durdurmak olan Greenpeace, dünyayı tehdit eden en önemli çevre sorunları üzerinde çalışmakta ve çözüm üretmektedir.

Küresel bir sivil toplum kuruluşu olan Greenpeace, dünya üzerinde farklı konular üzerinde çalışmalar yürütmektedir. Bunlar; okyanusların ve ormanların korunması, iklim değişikliğini durdurabilmek için yenilenebilir enerjilerin teşvik edilmesi, nükleer silahlanmaya ve nükleer kirliliğe son verilmesi, zehirli içeriğe sahip kimyasal maddelerin ortadan kaldırılması ve son olarak da genleri ile oynanmış organizmaların doğaya bırakılmasının önlenmesi gibi tüm küreyi etkileyen sorunlardır.

1971 yılında başladığı mücadelede Greenpeace örgütünün gerçekleşmesinde doğrudan rol aldığı olumlu çevresel değişiklikler olmuştur.¹⁹⁹

2.5.5 Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (Reporters Sans Frontieres-RSF)

Merkezi Fransa Paris’de bulunan basın özgürlüğünü savunan sivil toplum kuruluşudur. 1985 yılında Robert Menard, Remy Loury, Jacques Molenat ve Emilien Jubineau adlı dört gazeteci tarafından kurulmuştur.

Tüm dünyada basın özgürlüğünü savunan bir kuruluştur. Temel amaçları, dünya çapında bilgi edinim özgürlüğünü sağlamak, basın mensuplarının mesleklerini sürdürme konusunda kısıtlanmaları kaldırmaktır.

Ayrıca, dünya çapında herhangi bir basın ihlali durumunda kamuoyunun haberdar edilmesi ve harekete geçirilmesi, basın mensuplarının engellenmeleri ya da cezalandırılmalarına karşı ortak bir tepki verilmesi, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı yasal düzenlemelere karşı mücadele edilmesi ve savaş veya çatışma durumlarında gazetecilerin güvenliğinin sağlanması konusunda faaliyetler yapmaktadır. Örgüt her yıl düzenli olarak “küresel basın özgürlüğü” raporu yayınlamaktadır.²⁰⁰

¹⁹⁹ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/> ve <http://www.greenpeace.org/international/en/> adreslerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 14.12.2012)

²⁰⁰ <http://en.rsf.org/> (Erişim Tarihi: 14.12.2012)

2.5.6 Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC)

1864 yılında imzalanan Birinci Cenevre Sözleşmesi örgütün etkinliklerinin başlangıcı olmuştur. Örgütün asıl işlevi, 1949 yılında imzalanan ve günümüzde 192 devletin taraf olduğu İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Cenevre Sözleşmeleriyle ortaya çıkmıştır. Yapılan bu sözleşmelerle ICRC, “silahlı çatışmalar sırasında tutukluları ziyaret etmek, yardım kampanyaları düzenlemek, parçalanmış aileleri yeniden birleştirmek gibi insani faaliyetlerde bulunmak”la görevlendirilmiştir.

Kızılhaç Örgütü, “salt insani nitelikli misyonu, savaş ve ülke içi şiddet kurbanlarının yaşamını ve haysiyetini korumak ve onlara yardım sağlamak olan tarafsız ve bağımsız” bir hükümet-dışı kuruluştur.²⁰¹

Örgütün en temel özelliği tarafsızlığı olmamasıdır. Silahlı çatışmalarda taraf tutmamakta, siyasal, ideolojik veya dini çatışmalardan uzak kalmaktadır.²⁰²

²⁰¹ Nye ve Welch, a.g.e., s. 405.

²⁰² Başlar, a.g.e., s.s. 189–191.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAVİ MARMARA OLAYI, TÜRK DIŞ POLİTİKASINI NASIL ETKİLEDİ

“Bir eylem girişimi ancak nadiren, bugün bütün dünyada ‘Özgürlük Filosu’ adıyla bilinen hareket kadar güçlü bir siyasi yankı ve bu kadar uzun dönemli bir etki yaratabilir.”²⁰³

Mavi Marmara gemisi, Gazze’ye “Rotamız Filistin, Yükümüz İnsani Yardım” sloganıyla hareket eden sekiz gemiden biriydi. İsrail askerleri tarafından gemiye yapılan müdahale sonucu 9 Türkiye vatandaşı öldürüldü. Bu olay, kayıtlara ‘Mavi Marmara Olayı’ olarak geçmiştir. Mavi Marmara gemisi, organizasyonda yer alan 8 gemiden biriydi ve “Amiral Gemi” olarak belirlenmişti. Aynı zamanda yolcu gemisi de olan Mavi Marmara gemisinde toplam 545 yolcu yer almaktaydı. Gemide 353 Türkiye vatandaşı ve 193 farklı ülke (Cezayir, Avustralya, Bahreyn, Belçika, Bosna –Hersek, Kanada, Mısır, Fransa, Almanya, Kosova, Kuveyt, Endonezya, İrlanda, İsrail, Ürdün, Lübnan, Makedonya, Malezya, Moritanya, Fas, Yeni Zelanda, Umman, Filistin, Pakistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, İspanya, İsveç, Suriye, İngiltere, ABD, Yemen vb.) vatandaşı bulunmaktaydı.²⁰⁴

Defne Y (Yük Gemisi), Gazze I (Yük Gemisi), Eleftheri Mesogios (Yük Gemisi), Stendoni (Yolcu Gemisi), Challenger I ve II (Yolcu Gemileri), Rachel Corrie (Yük Gemisi) adlı gemiler, organizasyonda yer alan diğer gemilerdi.²⁰⁵

Organizasyon, küresel çapta örgütlenmiş 6 farklı uluslararası sivil toplum kuruluşu tarafından organize edilmişti. “Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım” filosu, Latin Amerika’dan Afrika’ya, Balkanlar’dan Orta Asya’ya, Ortadoğu’dan Uzakdoğu’ya kadar dünyanın 36 farklı ülkesinden 700 civarında gönüllüyü, tek bir amaç için bir araya toplamıştı.²⁰⁶

Tamamen sivil bir organizasyonla hazırlanan filo, 10 bin tonun üzerinde yardım malzemesini Gazze’ye götürmeyi amaçlıyordu. Bu yardım malzemeleri içerisinde, Filistinli öğrenciler için okul ihtiyaçlarını giderecek araç gereçler, inşaat malzemeleri ve iki büyük elektrik jeneratörü gibi acil ihtiyaç malzemeleri bulunmaktaydı.²⁰⁷ İnsani Hak ve Hürriyetleri

²⁰³ Thomas Sommer-Houdeville, *Gazze Filosu Uluslararası Dayanışma ve Devlet Korsanlığı*, Can Belge (Çev.), İletişim Yayınları: İstanbul, 2011, s. 7.

²⁰⁴ *Mavi Marmara Gazze Özgürlük Filosu*, İHH Kitap: İstanbul, 2011, s. 3

²⁰⁵ <http://www.freedomflotillafacts.com/> (Erişim Tarihi: 07.01.2011)

²⁰⁶ <http://www.ihh.org.tr/oldurmeyeceksin> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁰⁷ Q&A: Israeli deadly raid on aid flotilla, <http://www.bbc.co.uk/news/10203726> (Erişim Tarihi: 14.07.2012)

İnsani Yardım Vakfı (İHH) Genel Başkanı Avukat F. Bülent Yıldırım, organizasyonun amacını “tüm dünyanın dikkatini, Gazze’ye yönelik bu gayri hukuki ambargoya çekmek olduğunu ve bunun, hem insani hem de İslami bir görev olduğunu” belirterek ifade ediyordu.²⁰⁸

31 Mayıs 2008’de, Akdeniz açıklarında ve uluslararası sularda, İsrail komandoları tarafından Mavi Marmara filosu silahlı saldırıya maruz kalmış ve gemide bulunan 9 Türkiye vatandaşı öldürülmüştü. Filodaki herkes zorla gözaltına alınmış, hapse atılmış, katılımcılara fiziki darp ve psikolojik işkence uygulanmış; gemilere, yardım malzemelerine ve katılımcıların kişisel eşyalarına el konulmuştu.²⁰⁹

Gemiye İsrail askerleri tarafından yapılan müdahaleyi, İsrail Askeri yetkilisi Avital Leibovich, ülkelerini savunma hakkına sahip olduklarını ve bu nedenle böyle bir müdahale yaptıklarını belirterek eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmıştı.²¹⁰

Yaşanan bu gelişmeler, Türkiye ile İsrail arasında bir süredir devam eden gergin ilişkilerin daha da gerilmesine sebep olurken, işlerin daha karmaşık bir hal almasına neden oldu. Hemen ardından Türkiye Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyini acilen toplantıya çağırması, Türkiye’nin İsrail karşısında takındığı ve takınacağı tutumu ortaya koymaktaydı. Yine Ahmet Davutoğlu’nun Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve İslam İşbirliği Teşkilatını (İİT) bu olay üzerine bir toplantı yapmaya çağırması, Türkiye’nin, uluslararası kamuoyunun İsrail’e karşı bir inisiyatif alma çabalarını ortaya koyuyordu. Olay sonrası yapılan sert açıklamalar, ikili ilişkileri neredeyse kopma noktasına getirdi. Davutoğlu ve Erdoğan, İsrail’i “uluslararası sularda korsanlık yapmak, insan hayatını hiçe saymak ve barbarca davranmakla” suçluyordu.²¹¹

Bu kriz sonrasında iki ülke ilişkilerinde yaşanan ani düşüş, beraberinde İsrail’in tutumunun sorgulanmasına neden oldu. İlk defa NATO üyesi ülkelerin vatandaşları İsrail tarafından saldırıya uğramış ve bazıları hayatını kaybetmişti. Uluslararası kamuoyu tarafından İsrail’in müdahalesi, insan hakları ve uluslararası hukuk açısından tartışılmaya ve sorgulanmaya başlamıştı.²¹²

Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle, organizasyonun Türkiye ayağını temsil eden İHH hakkında bilgi verilir; Gazze’ye neden böyle bir organizasyon yapıldığına, Mavi

²⁰⁸ Ümit Sönmez (Yön.), Mavi Marmara Belgeseli, TVNET, (Yayın Tarihi: 14.10.2011)

²⁰⁹ *Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım Filosu Özet Raporu*, İHH Yayınları: İstanbul 2011, s. 17.

²¹⁰ Israel attacks Gaza aid fleet, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2010/05/201053133047995359.html> (Erişim Tarihi: 19.08.2012)

²¹¹ Carol Migdalovitz, *Israel’s Blockade of Gaza, the Mavi Marmara Incident, and Its Aftermath*, Congressional Research Service, June 23, 2010, s. 5.

²¹² Elvan Özdemir, *Turkey’s Middle East Policy in the Post-Cold War Era, History Studies: Middle East Special Issue*, 2010, s. 281.

Marmara gemisine yapılan müdahaleye ve müdahale sonrasında İsrail ve Türkiye arasında yaşanan krizin etkilerine değinilecektir.

3.1 Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak İHH

Gazze'ye yapılması planlanan insani yardımlar, her ne kadar STK'lar bünyesinde başlatılmış olsa da, gemiye yapılan baskın sonucu 9 insanın yaşamını yitirmesi ve yaşamını yitirenlerin tamamının (Furkan Doğan ABD doğumlu olsa da) Türkiye vatandaşı olması, olayın devletlerarası (Türkiye-İsrail) bir mesele haline gelmesine neden olmuştur.

Organizasyonun Türkiye ayağını, İHH yönetiyordu. Gazze'ye yönelik çalışmaların başlamasıyla, Türkiye'deki vatandaşların Filistin meselesine duyarlı olması hasebiyle, Türkiye halkı, çalışmalara yoğun bir ilgi göstermişti. İHH Vakfı, bu nedenle, bu ilginin merkezinde yer alıyordu. Mavi Marmara olayı sonrası İHH Vakfı, İsraili yetkili makamlar tarafından Hamas ile işbirliği içerisinde olan terörist bir örgüt olarak lanse edilmiş, amacının da tamamen provokasyon olduğu yönünde bir suçlama yöneltilmişti.²¹³

İHH İnsani Yardım Vakfı, kuruluş amacını şu şekilde açıklamaktadır: *Bölge, din, dil, ırk ve mezhep ayrımı yapmaksızın dünyanın herhangi bir yerinde sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, zulüm görmüş, aç ve açıkta kalmış; evsiz, yurtsuz, tüm insanlara insani yardım ulaştırmak ve bu insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmesini önlemek üzere çalışmaktadır.*²¹⁴ Vakıf bu amaçla, 1992 yılında İstanbul'da Avukat Fehmi Bülent Yıldırım ve Mahmut Savaş tarafından kurulmuştur. Vakıf, Türkiye içinde yardım faaliyetlerini yürütmekle birlikte, yoğunluklu olarak ise dünyanın farklı bölgelerinde yardıma muhtaç insanlara hizmet etmektedir.

İlk olarak, gönüllü faaliyetlerle başlayan ve 1995 yılında kurumsallaşan bu çalışmalar, kısa süre içerisinde beş kıtada yüzlerce ülkeye yayılmış ve Türkiye'den tüm dünyaya ulaşan bir yardım köprüsü olmuştur. İHH İnsani Yardım Vakfı, amacını gerçekleştirirken, tüm dünyada öncelik sırasına göre savaş ve savaşın etkisinin sürdüğü bölgelerde, afet bölgelerinde, yoksul olan ülke ve bölgelerde faaliyet yürütmektedir.²¹⁵ Vakıf, yardım faaliyetlerinin yanında gerek ülke içinde gerekse de ülke dışında insan hakları ile alakalı çalışmalar yapmakta ve bu çalışmalarını kamuoyu ile de paylaşmaktadır.

²¹³ Soldier: Activists came for war, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3897046,00.html> (Erişim Tarihi: 17.11.2012)

²¹⁴ <http://www.ihh.org.tr/vakif-kurulus-senedi/> (Erişim Tarihi: 04.01.2011)

²¹⁵ <http://www.ihhvakfi.net/hakkinda.html/> (Erişim Tarihi: 04.01.2011)

İHH İnsanı Yardım Kuruluşu, sahadaki çalışmalarını Birleşmiş Milletler, Kızılay ve Kızılhaç'tan başka diğer pek çok yardım kuruluşuyla ortaklaşa yürütmektedir.²¹⁶ İHH Vakfı çalışma amacını, kuruluş senedinin 3. maddesinde “Nerede *olursa olsun sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, savaş, tabii afet vb. sebeplerle mağdur olmuş, yaralanmış, sakat kalmış, aç ya da açıkta kalmış, zulme uğramış bulunan tüm insanlara gerekli insani yardımı ulaştırmak ve bu insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmemesi için gerekli tüm girişimlerde bulunmak, yoksullukla mücadele ve nitelikli insan yetiştirilmesi maksadıyla her seviyede eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunmaktır*” şeklinde belirtmektedir.²¹⁷

Merkezi Türkiye’de bulunan vakıf, faaliyet alanlarının yurt dışında daha yoğun olması nedeniyle, dünyanın pek çok bölgesinden aynı amaçlarla çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yapabilmek için anlaşmalar yapmıştır. İHH Vakfı, küresel bir sivil toplum kuruluşu olarak, dünya genelinde yaklaşık 120 ülkede faaliyet göstermektedir.

Gazze, İHH’nın faaliyet gösterdiği bölgelerden bir tanesiydi. Gazze filosu, İHH’nın Gazze’ye yardım amaçlı yaptığı ilk organizasyon değildi. Yine farklı zamanlarda, farklı yollarla bu bölgeye yardım ediliyordu. Fakat bu son yardım organizasyonu, küresel çapta ses getirmişti. Bu olayla birlikte dünya, hem İHH Vakfı’nı tanımış hem de Gazze’yi tekrar hatırlamak zorunda kalmıştır.

3.2 Neden Gazze’ye Yardım

Gazze Bölgesi

Filistin Özerk Yönetiminin kontrolünde olan Gazze Şeridi, Filistin’in batısında, Akdeniz kıyısında bir sahil şerididir. Adını, en büyük şehri Gazze'den alır. Güneybatı’da Mısır, kuzeyde ve doğuda İsrail ile komşudur. Uzunluğu 41 km, genişliği ise 6 ile 12 km² arasında değişen 360 km²’lik alana sahip Gazze Şeridi’nde, 1,5 milyon insan barınır. 1967 yılından 2005 yılına kadar İsrail tarafından yönetilen Gazze Şeridinde İsrail, Filistin Özerk Yönetimi ile yapılan Oslo Anlaşmasına uygun olarak hava sahasını, su kaynaklarını ve kıyı boyundaki deniz ulaşımını kontrol etmeye devam etmektedir.²¹⁸

Gazze halkının, 1,5 milyonluk nüfusunun yaklaşık 900 bini, 8 mülteci kampına dağılmış ve yaşamlarını bu şekilde devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu mültecilerin sağlık,

²¹⁶ <http://www.ihhvakfi.net/hakkinda.html> (Erişim Tarihi: 04.01.2011)

²¹⁷ <http://www.ihh.org.tr/vakif-kurulus-senedi/> (Erişim Tarihi: 04.01.2011)

²¹⁸ Gazze Şeridi, http://tr.wikipedia.org/wiki/Gazze_%C5%9Eeridi (Erişim tarihi: 26.12.2010)

eğitim ve diğer insani ihtiyaçları, Birleşmiş Milletler, uluslararası yardım kuruluşları ve Arap ülkelerinden gönderilen yardımlarla karşılanmaktadır.²¹⁹

1990'larda Gazze'de uçuş seferlerine açık bir havaalanı bulunuyordu. Fakat 2000 yılındaki intifada sırasında İsrail'in bombardımanları ve İsrail'in Gazze hava sahasını kullandırmaması nedeniyle havaalanı artık işletilemeyecek hale gelmiştir. İsrail, denizden de bölgeyi kuşatma altına almıştır. Bölgeye giriş çıkış tamamen İsrail'in kontrolü ile sağlanmaktadır. Böylece Gazze halkı için dünyaya açılacak tek çıkış noktası kalmaktadır: Mısır Refah Sınır Kapısı.²²⁰

İsrail, gecikmeli de olsa Oslo Antlaşmaları sonucu Gazze'den 2005 yılında çekildi (Oslo anlaşmaları ile en geç 1999 yılında Gazze'yi içine alan bir bağımsız devlet kurulması kabul edilmişti ama İsrail anlaşmaları uygulamadı). Fakat Gazze'nin sınırları, kara, hava ve denizden tamamen İsrail'in denetimine giriyordu. Böyle bir yapının bağımsız ve yaşanılabilir bir devlet olması bir yana, bölgenin bir açık hava hapisanesine dönüşeceğini çok açık olarak gösteriyordu.²²¹ İsrail, Gazze'den çekilmesine rağmen bölgeye yönelik ağır bir ambargo uygulamaktadır. Gazze'de uygulanan bu ağır ambargo ile insanlar en temel ihtiyaçların karşılanmasını sağlamakta bile zorlanmaktadır.²²²

Girdiği seçimlerden çoğunluk sağlayarak Filistin Yönetiminin başına geçen ve İsrail'i tanımayan Hamas²²³ örgütü, İsrail tarafından terörist hareket olarak nitelendirilmiş ve Hamas'ı seçen Filistinlilerin cezalandırılmasına varan bir dizi uygulamalar başlatılmıştır.²²⁴ Hem İsrail hem de Arap devletleri tarafından istenmeyen Hamas'ın Gazze'yi kontrolüne alması ve ilerde Batı Şeria'yı da ele geçirebilme ihtimali, İsrail'i endişelendirmiştir. Hem Hamas'ın Gazze'deki etkinliğini ve popülerliğini kırmak hem de kendisine daha yakın gördüğü el-Fetih²²⁵ örgütünün tekrar Gazze'ye dönüşünü sağlamak için İsrail, Gazze'ye abluka uygulamıştır. İsrail'in temel stratejisi, el-Fetih'i desteklemek, el-Fetih yönetimindeki

²¹⁹ Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım Filosu Özet Raporu, s .8.

²²⁰ Ibid, s.9.

²²¹ Zahide Tuba Kor, Sevinç Alkan Özcan, Fatma Tunç Yaşar, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine*, İHH Kitap: İstanbul, 2011, s. 67.

²²² <http://www.ihh.org.tr/oldurmeveceksin> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²²³ İslami Direniş Hareketi anlamında Arapçadaki (Al Hareketul Mukavemetul İslamiyye) şeklindeki tabirin ön harflerinden oluşmaktadır. İlk defa 1978 yılında *el-Mucamma el-İslami* adlı bir hayır kuruluşu olarak Şeyh Ahmed Yasin tarafından Gazze'de kurulmuştur. Daha sonra silahlı harekete dönüşmüştür. 1987 yılındaki İntifada ile popüler bir nitelik kazanmıştır. Mısır merkezli Müslüman Kardeşler Örgütü (İhvan-ı Müslimin)'nin Filistin kanadı olarak da bilinmektedir.

²²⁴ Mehmet Dalar, *Gazze Savaşı, Filistin Direnişi İsrail Yayılmacılığı ve Uluslararası Hukuk*, Dora Yayınları: Bursa, 2009, s. 2

²²⁵ Yaser Arafat'ın önderliğinde 1959 yılında kurulmuştur. 2004 yılında Arafat'ın ölümü üzerine, Mahmud Abbas örgütün başına geçmiştir.

Batı Şeria'da durumu iyileştirmek ve Gazze'de yaşamı zorlaştırarak, kendi lehinde bölgede bir kontrol sağlamaktı.²²⁶

2008 yılının son günlerindeki Dökme Kurşun operasyonunun ardından Gazze, nefes alınmaz hale geldi.²²⁷ Bölge adeta bir açık hava hapishanesine dönüştü. İsrail tarafından 27 Aralık 2008 tarihinde başlatılan ve 18 Ocak 2009 tarihinde kadar devam eden saldırılarda, çok sayıda insan yaşamını yitirdi.²²⁸ 60 adet savaş uçağı ve helikopterle yapılan saldırılar²²⁹ 22 gün boyunca sürdü ve Gazze bölgesine bir milyon kilogram bomba yağdırıldı. Seyreltilmiş uranyum ve beyaz fosfor başta olmak üzere, vücutta çok derin yanıklara neden olan çeşitli kimyasal silahlar kullanıldı. Aralarında 417 çocuk, 108 kadın, 120 yaşlı, 14 yardım ve sağlık görevlisi ve 4 gazetecinin bulunduğu 1.334 Filistinli, bu saldırılar sonucunda öldü. Yine bu saldırılarda 1900'ü çocuk, 800 kadının içinde bulunduğu 5.400 kişi de yaralandı.²³⁰

İş merkezleri, tarım alanları, seralar, hayvan barınakları, sulama kanalları, kuyular ve su pompaları gibi sivil hedefler; füzeler, tanklar ve (kullanımı Cenevre Sözleşmesi ile yasaklanmış) misket ve fosfor bombaları ile yerle bir edildi. Sağlık hizmeti veren kuruluşların %48'i, saldırı sırasında yıkıldı. 8'i çocuk yuvası olmak üzere toplam 18 okul yerle bir oldu. En az 280 okulda da çeşitli hasarlar oluştu. İsrail ve Mısır'dan enerji nakil eden hatlar, kullanılamaz hâle getirildi.²³¹

İsrail ordusu tarafından düzenlenen saldırılarda Gazze'deki tüm alt yapı ve üst yapı hatları, özellikle hedef alındı. Binaların %14'ü, ya tamamen yerle bir oldu ya da büyük hasar gördü. 21 hükümet binası ve 60 karakol, 4.100 ev, 1.500 fabrika ve iş yeri, 23 cami tamamen yıkıldı. 29 eğitim kurumu, 51 cami ve 17.000 ev, ağır hasar gördü. İsrail, biri Kızılhaç'a ait 23 hastane ve klinik ile 20 ambulansı hedef aldı. İşsizliğin zaten çok fazla olduğu ve ambargo altındaki nüfusun %70'inin insani yardımlara bağımlı hale geldiği Gazze'de, saldırıların ardından tam bir insani felaket yaşanmaya başladı.²³²

İsrail tarafından Gazze'ye yönelik yapılan bu harekâtın amacı, Gazze halkı tarafından seçilen ve hükümeti kuran Hamas'ın devrilmesiydi.²³³ Çünkü İsrail, özellikle Gazze'de radikal bir İslami hareket olarak ilan ettiği bu yapılanmanın önünün kesilmesini istiyordu. Bu kapsamda İsrail'in havadan, karadan ve denizden ablukasıyla, şehir adeta bir açık hava hapishanesine döndü. Bu ablukalarla birlikte Gazze halkı, en temel ihtiyaçlarını bile

²²⁶ Dalar, a.g.e., s.s. 110-111

²²⁷ Toplumsal Hafıza Programı, *Mavi Marmara Saldırısının Yıldönümü*, A Haber, (Yayın Tarihi: 31.05.2012)

²²⁸ Gaza War, http://en.wikipedia.org/wiki/Gaza_War (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²²⁹ Toplumsal Hafıza Programı, *Mavi Marmara Saldırısının Yıldönümü*, A Haber, (Yayın Tarihi: 31.05.2012)

²³⁰ Kor, Sevinç, Yaşar, a.g.e., s. 68.

²³¹ <http://www.ihh.org.tr/dokme-kursun/> (Erişim tarihi: 05.01.2011)

²³² Kor, Sevinç, Yaşar, a.g.e., s. 68.

²³³ Ümit Sönmez (Yön.), *Mavi Marmara Belgeseli*, TVNET, (Yayın Tarihi: 14.10.2011)

karşılaktan yoksun hale geldi. 1,5 milyonluk nüfus, yardıma muhtaç hale geldi. Hayatta kalmak, Mısır hükümetinin keyfiyetine göre açılan bir kapıya bağlıydı. Ve ironik bir biçimde bu kapının adı, “Refah” sınır kapısıydı.²³⁴

Bütün uluslararası baskılara rağmen İsrail, 1 milyon 500 bin Filistinlinin yaşadığı Gazze’yi, dünyanın en büyük açık hapishanesine çevirmişti ve bu hukuk dışı uygulamalar, bir türlü sona erdirilmiyordu. Bölgeye yönelik ambargo, uzun süredir devam ediyordu. Gazze’nin dünya ile irtibatına izin verilmiyordu.²³⁵ Hastaların tedavi edilememesi, gıda, ilaç gibi en temel insani ihtiyaç malzemelerinin bile engellenmesi nedeniyle Gazze’deki halk, her an ölümle burun buruna yaşıyordu. İsrail’in saldırıları sonucunda yerle bir olan bölgede, hastane ve okul gibi sosyal kurumların inşası için gerekli olan inşaat malzemeleri de, yine İsrail’in uyguladığı ambargo nedeniyle bölgeye ulaştırılması mümkün olmadığından, bu kurumların da işleyişi mümkün olamıyordu. 22 gün süren saldırıdan sonra, yıkılan binaların yenisini yapmak için ellerinde herhangi bir malzeme olmayan halkın, dışarıdan malzeme temin etmesine bile izin verilmiyordu.²³⁶ Ayrıca bölgeye en temel ihtiyaçların sokulmasına bile müsaade edilmiyordu. Su, ilaç, tüp sıkıntısı çekilmesine rağmen ambargo, ağır bir şekilde uygulanmaya devam ediyordu. Elbette bu ambargoya, refah sınır kapısını kapayarak bir nevi de facto olarak destek veren Mısır tarafı da olumsuz anlamda katkıda bulunuyordu. Bölge bir nevi getto hayatı yaşamaya zorlanıyordu. Uluslararası Af Örgütü’nün raporuna göre Gazze’de kuşatma altında tutulan her beş kişiden dördünün, insani yardıma ihtiyacı vardır.²³⁷

Hem uluslararası filo organizatörleri hem de İHH, ‘bölgedeki tüm bu sorunlarının giderilmesi ve insanın doğuştan sahip olduğu yaşama hakkının da sonuna kadar sürdürülebilmesi için bu hukuk dışı ambargonun acilen kaldırılmasına bağlıdır’²³⁸ diyerek, küresel çapta bir organizasyon hazırlığına başladılar. İHH Genel Başkanı Bülent Yıldırım, “Pratik anlamda Gazze halkı için bir yardım koridoru açmayı hedefleyen Mavi Marmara, nihai anlamda ise bu hukuksuz kuşatmanın tamamen kaldırılması ve dünya üzerinde benzer işgal süreçleri yaşayan halkların özgürlüğü için umut olmak adına yola çıkmıştır”²³⁹ diyerek, amaçlarını açıkça belirtiyordu. Fakat organizasyon, İsrail askerlerinin müdahalesi ile son buldu ve yardımlar bölgeye ulaştırılmadı.

²³⁴ Toplumsal Hafıza Programı, *Mavi Marmara Saldırısının Yıldönümü*, A Haber, (Yayın Tarihi: 31.05.2012)

²³⁵ Gürkan Zengin, *HOCA: Türk Dış Politikası’nda “Davutoğlu Etkisi”*, İnkılâp Kitapevi: İstanbul, 2010, s. 234.

²³⁶ <http://www.ihh.org.tr/oldurmeyeceksin-> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²³⁷ Zengin, a.g.e., s. 235.

²³⁸ *Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım Filosu Özet Raporu*, s. 9.

²³⁹ Mustafa Beyyumi (Ed.), *Mavi Marmara’da Gece Yarısı*, Filiz Kart, Ayşegül Taşitman (Çev.), Avangard Yayınları: İstanbul, 2011, s. 8.

Buraya kadar anlatılan kısımda, neden Gazze'ye yönelik bir yardım organizasyonunun gerçekleştirilmek istendiği açıklandı. Gazze halkının savaşlar sonrası yaşadıkları, temel insani ihtiyaçlarının karşılanamaması ve ağır ambargo sonucu insanların adeta bir hapishanede yaşamaları nedeniyle bölgeye, uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından bir yardım organize edildi.

3.2.1 Neden Gemi Filosu

2008 yılının Aralık ayındaki Gazze'ye yönelik saldırıların sonrasında İsrail makamları, Gazze'ye insani yardım malzemelerinin geçişine izin verdiklerini beyan etmişlerdi.²⁴⁰ Buna istinaden de İHH İnsani Yardım Vakfı, 2009 yılının Ocak ayında, Gazze'ye kara ve deniz yolundan yardım götürmek için İsraili makamlara başvuruda bulundu. Sene içerisinde birkaç kez tekrar başvuru yapılmasına rağmen, İsraili yetkililer tarafından bu başvurulara olumlu ya da olumsuz herhangi bir cevap verilmedi.

Bölgede yaşanan insani durumun kötüleşmesi üzerine, uzun yıllar boyu Filistin'e yönelik çalışmalar yürüten İHH, Ocak 2010'da, İsrail tarafından Gazze'ye uygulanan ambargonun kaldırılması için uluslararası katılımlı "Filistin'e yol açık!" adlı, yüzlerce aracın katılımıyla, kara yoluyla bir organizasyon gerçekleştirdi.²⁴¹

2009 Aralık ayında başlayan ve 2010 Ocak ayında Mısır'a ulaşan yardım konvoyları, büyük sıkıntılarla karşılaştı. Sıkıntılar, İsrail tarafından değil Mısır yönetimi tarafından yaşatılıyordu. Mısır polisi, yardım gönüllülerine taş ve sopalarla saldırdı. Sonuçta Mısır, 'lütfen' yardım konvoyunun girişine, uluslararası tepkilerin artması üzerine izin verdi.²⁴² Mısır hükümeti tarafından yaşatılan sıkıntıların neticesinde ambargonun, karadan delinemeyeceğine dair bir kanaat oluştu. Bu kez ambargo, denizden delinmeye çalışılacaktı. Mısır'da yaşanan bu olaydan 5 ay sonra hedef, Gazze'ye yönelik ablukanın, bu kez deniz filosu yoluyla kırılmasıydı.

Burada belirtilmesi gereken en önemli husus, ablukayı denizden kırmaya çalışan ilk gemi filosu, ne Mavi Marmara önderliğindeki organizasyondur ne de ilk organizatör İHH Vakfı idi. İsrail'in Gazze bölgesine uyguladığı bu ağır ambargoyu kırmaya çalışan ilk grup, Free Gaza Movement²⁴³ adlı sivil toplum kuruluşu olmuştu.²⁴⁴ Mavi Marmara olayından önce birkaç defa, İsrail'in dayattığı kuşatmayı sembolik olarak kırmaya kalkan binlerce İnsan

²⁴⁰ <http://www.freedomflotillafacts.com/> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁴¹ *Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım Filosu Özet Raporu*, s. 10.

²⁴² Cüneyt Polat (Yön.), *Dünden Yarına-Gazze'de Ölüm* Belgeseli, A Haber (Yayın Tarihi: 20.03.2012)

²⁴³ Free Gaza Movement ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için <http://www.freegaza.org/> sitesine bakabilirsiniz.

²⁴⁴ Sümeyye Ertekin, *Dökme Kurşundan Mavi Marmara'ya Gazze'ye Yolculuk*, Pınar Yayınları: İstanbul, 2011, s. 115.

Hakları aktivisti vardı. Çeşitli defalar ambargoyu aşip Gazze'ye ulaşmaya çalışan gemiler oldu. Bazen bunu başardılar da. Ama bu kez, uluslararası bir eylemci dayanışma hareketi, büyük bir siyasi olaya dönüştü ve Ortadoğu'daki stratejik vaziyeti tamamen değiştirdi.²⁴⁵

Kamuoyunda bilinenin aksine, ilk ambargoyu delme hareketi, 2010 yılında denenmedi.²⁴⁶ ABD'li aktivist Huwaida Araf (Free Gaza Movement Yöneticisi) 2008 yılındaki ilk ambargo kırma girişimiyle ilgili, "2008 yılında, İsrail ablukasını deniz üzerinden delmek üzere ilk defa Gazze'ye yola çıktık. Sadece 44 kişilik bir gruptuk. Çok küçük 2 kayıkçı gemimiz vardı. Ve Gazze'ye girmeyi başarmıştık" diyordu.²⁴⁷

İlk kez 2008 Ağustos'unda kırılmaya çalışılan ve bunu takip eden dört yolculuk başarıyla sonuçlandı. Altıncı hareket ise Aralık 2008'de, İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıları sürerken yapıldı. Fakat tıbbi malzemeyle birlikte üç cerrahı da taşıyan küçük tekne, uluslararası sularda İsrail Donanması'nın saldırısına uğradı. Su alan tekne, zor da olsa Lübnan kıyılarına yöneldi ve son bir uğraşla Gazze'ye ulaştı. Yedinci hareket de, İsrail tarafından önlendi. Sekizinci hareket ise İsrail askerli tarafından gemiye çıkarma yapılarak önlendi.²⁴⁸

2007 yılından beri Gazze'ye uygulanan ambargo ile en temel insani ihtiyaçların bile karşılanamaz hale gelmişti. Bu ambargonun üstüne bir de 2008 Aralık ve 2009 Ocak aylarında İsrail'in Gazze'ye düzenlediği Dökme Kurşun²⁴⁹ harekâtı Gazze'yi yaşanmaz hale getirince, Gazze'ye yardım eli uzatmak artık kaçınılmaz bir hal almıştı. Yapılacak yardımla, Gazze halkının biraz olsun rahatlaması amaçlanıyordu.²⁵⁰ İşte bu düşüncelerle, 6 uluslararası sivil toplum kuruluşu, Gazze'ye yönelik yolcu ve yük taşıyan gemilerden oluşan bir filo organize etme kararı aldı. Türkiye ayağı İHH'nın koordinasyonunda gerçekleştirilen "Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım" filusunda, The Grek Ship to Gaza Campaign, The Swedish Ship to Gaza, The Free Gaza Movement, The International Committee to End the Siege on Gaza, The European Campaign to End the Siege on Gaza (ECESG) gibi sivil inisiyatifler yer aldı.²⁵¹ The European Campaign to End the Siege on Gaza çeşitli ülkelerden 33 sivil toplum kuruluşunu kendi bünyesinde barındırmaktadır.²⁵²

²⁴⁵ Sommer-Houdeville, a.g.e., s. 7.

²⁴⁶ Ibid., s. 8.

²⁴⁷ Ümit Sönmez (Yön.), *Mavi Marmara Belgeseli*, TVNET, 8 Yayın tarihi: 14.10.2011)

²⁴⁸ Beyyumi, a.g.e., s. 9.

²⁴⁹ İsrail'in 'Dökme Kurşunu' barışı öldürdü,

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=914650&CategoryID=81> (Erişim Tarihi: 08.10.2011)

²⁵⁰ <http://www.ihh.org.tr/oldurmeyeceksin> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁵¹ <http://www.freedomflotillafacts.com/> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁵² *Mavi Marmara Gazze Özgürlük Filosu*, İHH Kitap: İstanbul, 2011, s. 14.

Gazze'ye sadece insani yardım götürmek amacıyla hazırlanan organizasyonu destekleyen sivil toplum kuruluşları, yukarıda açıklandı. Temelde 6 farklı sivil toplum kuruluşu tarafından düzenlendiği belirtilse de, çeşitli ülkelerden onlarca sivil toplum kuruluşu bu filoda yer almaktadır. Filoya, dünyanın hemen her yerinden birçok aktivist katılmıştır: Batıdan ABD, Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, İngiltere, İrlanda, İspanya, İtalya, Kanada, Polonya gibi ülkelerin aktivistleri; Doğudan da, Cezayir, Bosna, Suriye, Malezya, Ürdün, Yemen gibi ülkelerin aktivistleri katılmışlardır. Hatta İsrail vatandaşı olan Arap kökenli milletvekili Haneen Zoabi de gemide yer almaktaydı. Elbette daha sonra İsrail Devleti, Mavi Marmara'daki milletvekilini, İsrail'e karşı tehdit oluşturduğu gerekçesiyle cezalandıracaktı.²⁵³

Amiral gemi olarak Mavi Marmara filosu, Defne, Gazze I, Eleftheri Mesigios, Sfendoni, Defne Y, Challenger I, Challenger II ve Rachel Corrie adlı gemilerde, insani yardım malzemeleri taşıyordu. Gemide yer alan yardım malzemeleri; 3 ton kuru gıda, tekstil ürünleri, tıbbi gereçler, 4 ton ilaç, 600 ton demir, 98 ünite prefabrik ev, inşaat malzemeleri, 16 ünite çocuk oyun alanı, elektrik jeneratörleri, 2 adet tuz arıtma ünitesi ve 8,5 ton kırtasiyeden oluşuyordu.²⁵⁴

Filo gemileri ve filoda yer alan yolcular, yola çıkmadan önce olağan prosedür gereği uluslararası tüm denetimlerden geçti. Türkiye'den ayrılan Mavi Marmara gemisi yolcuları, Antalya Limanı'nda; Gazze ve Defne gemi yolcuları, İskenderun Limanı'nda Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan tüm gümrük, pasaport ve kontrol işlemlerinden geçirildiler. Aynı şekilde diğer filolar için de aynı işlemler gerçekleştirildi.²⁵⁵ Fakat tüm uluslararası denetimlerden geçen gemiler ve yolculara rağmen, olay sonrasında İsrail, "Mavi Marmara'da bulunan silahlar" başlığı ile bir video yayınladı. Fakat videolardaki görüntüler, taş, bilye, bıçak (mavi Marmara mutfağında yer alan bıçaklar), tırnak makası gibi araç gereçlerden oluşuyordu.²⁵⁶

3.2.2 Küresel Bir 'Sivil İtaatsizlik' Örneği

36 farklı ülkeden parlamenter, akademisyen, gazeteci, yazar, sivil toplum kuruluşu temsilcisi, din adamı ve sanatçı, "Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım" filosu katılımcıları arasında yer almaktaydı.²⁵⁷ Filo'da; Kuveyt'ten 1, Cezayir'den 10, Ürdün'den 1, Yemen'den 3, Bahreyn'den 1, Fas'tan 1, Mısır'dan 2, İrlanda'dan 3, Almanya'dan 3 olmak

²⁵³ İsrail, Mavi Marmara'daki milletvekilini cezalandırdı, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=157360> (Erişim Tarihi: 10.01.2011)

²⁵⁴ *Mavi Marmara Gazze Özgürlük Filosu*, İHH Kitap: İstanbul, 2011, s. 21.

²⁵⁵ <http://www.freedomflotillafacts.com/> (Erişim Tarihi: 07.01.2011)

²⁵⁶ İşte Mavi Marmara'daki mühimmat!, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25101645/> (Erişim Tarihi: 02.01.2011)

²⁵⁷ *Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım Filosu Özet Raporu*, s. 15.

üzere toplam 25 milletvekili yer alıyordu.²⁵⁸ 1976 yılı Nobel Barış Ödülü sahibi İrlandalı Mairead Corrigan Maguire, 89 yaşındaki Kudüs eski Başpiskoposu Hillrion Capycce, İsveçli yazar Henning Mankell ve Holokost mağduru Hedy Epstein de filonun yolcuları arasında yer almaktaydı.²⁵⁹

Filoda yer alan katılımcıların uyrukları, ABD, Almanya, Avustralya, Bahreyn, Belçika, Bosna-Hersek, Cezayir, Endonezya, Fas, Filistin, Fransa, Güney Afrika Cumhuriyeti, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Kanada, Kosova, Kuveyt, Lübnan, Makedonya, Malezya, Mısır, Moritanya, Norveç, Pakistan, Polonya, Sırbistan, Suriye, Türkiye, Umman, Ürdün, Yemen, Yeni Zelanda, Yunanistan'dan oluşuyordu. 36 farklı ülkeden müteşekkil sivil toplum örgütlerinin ve aktivistlerin çabaları, gemilerin Gazze'ye ulaşmasını sağlayamamış, ambargoyu kıramamış olsa bile ortaya koydukları çaba ve sergilemiş oldukları insani duruş, dünyada sivil toplumun evrildiği nihai durumu ortaya koyması; hem uluslararası politikayı hem de siyasi dengeleri alt üst etme açısından "küresel bir sivil toplum"un gücünün fark edilmesini sağlamıştır.²⁶⁰

Gazze gemileri, insanlığın açlığa, yoksulluğa ve ölüme terk edildiği bir bölgeye giderken tüm devletler ve çıkarlar karşısında bağımsız hareket etmiş ve ahlaki ve insani normların savunulması bakımından sivil toplumun "vicdani" rolünü ortaya koymuştur. Sivil toplum, devletlerin egemenlik alanlarına yönelik bir müdahalede bulunamaz. Ancak Gazze Filosu ile sivil toplumun yeni süreçte insani krizlere müdahale etmek ve zulmü önlemek adına devlet politikalarına karşı sivil itaatsizlik eylemlerini güçlü bir şekilde sergilemesi kaçınılmaz hale gelmiştir.²⁶¹

Buradaki açıklamalardan yola çıkarak siyasetin ve siyaset dilinin yeni belirleyicisinin sivil toplum olduğunu söyleyebiliriz. Yardımlar yerine ulaşamamış olsa bile, amacına ulaşmıştır (*yardım ulaşmadığı için yardım amacına ulaşamamıştır ama kriz, meseleyi gündeme taşımıştır*). Sivil toplumun küresel siyaseti şekillendirebileceği bu yolla gözler önüne serilmiştir.²⁶²

Gazze için yola çıkan gemilere yapılan saldırıların ardından, küresel sivil toplum hareketlerinin, küresel sorunlar karşısında apolitik kalmayacağı, yeni politika ve stratejiler

²⁵⁸ <http://www.ihh.org.tr/oldurmeyeceksin> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁵⁹ <http://www.freedomflotillafacts.com/>- (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁶⁰ Selvet Çetin, "Gazze Gemileri ve Sivil Toplumun Dengeleri Değiştiren Gücü", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, S: 8,(2010) s. 34.

²⁶¹ Çetin, a.g.m., s. 35.

²⁶² Çemrek, a.g.m., s. 27.

geliştireceğine dair yaygın bir kanaat oluşmuştur. Sivil toplum örgütleri elbette politika yapacak değildir. Ancak politika yapıcıların hukuk dışı ve emperyal tutum ve yaklaşımlarına karşı bir tepki de ortaya koyacaktır. Yeryüzü kaynaklarının insanlığın ortak mirası sayılması ve eşit bir biçimde paylaşımı için mücadele etmeye devam edecektir.²⁶³

Huwaida Arraf, bu “küresel sivil itaatsizlik” hareketini şu şekilde açıklamaktadır: “Özgürlük Filosu, Gazze’ye yardım amacının çok daha ötesinde anlamlara sahip. O, küresel sivil toplumun hep birlikte el ele verip zalim rejimlere karşı koyma gücünün ve sorumluluğunun bir sembolü. O, hükümetlerimizin utanç verici sessizliği karşısında sıradan sivillerin özgürlüğü ve insan haklarını korumak için neler yapılabileceğinin bir örneği.”²⁶⁴

3.2.3 Gemiye Baskın

2007 yılından beri İsrail tarafından Gazze’ye uygulanan hukuksuz ambargoya dünya kamuoyunun dikkatini çekmek ve Gazze halkına insani yardım ulaştırmak için filo, yola çıkmak için artık gün sayıyordu. Uluslararası tüm denetimlerden geçen ve insani yardım malzemesi dışında hiçbir malzeme taşımadığı belgelenen gemilerin tek amacı, en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayan Gazze halkına insani yardım ulaştırmak ve ambargonun kaldırılmasını sağlamaktı.²⁶⁵

Challenger I ve Rachel Corrie gemilerinin arızalanması sonrasında altı gemi, 30 Mayıs 2010 tarihinde Güney Kıbrıs açıklarındaki buluşma noktasında bir araya geldi. 28 Mayıs 2010 günü de, Akdeniz açıklarındaki buluşma noktalarına geldiler. Birkaç günlük gecikmenin ardından 30 Mayıs Pazar günü, Gazze’ye gitmek üzere hareket ettiler.²⁶⁶

Aynı gün saat 16.30 sularında, güneye doğru hareket eden gemilerin rotası, açık denizden kıyıya paralel olarak 70–80 mil mesafede idi. Gemiler ertesi sabah saat 10.00 sularında Gazze kıyılarının 75 mil açığına ulaştıktan sonra rotalarını Gazze yönüne çevirerek, gündüz saatlerinde Gazze Limanı’na varmayı hedefliyordu.²⁶⁷ Girişime, İsrail Hükümeti ‘güç kullanarak müdahale ederiz’ uyarısında bulunmuştu daha öncesinde. 28 Mayıs günü ise İsrail parlamentosundan ‘askeri güç’ kullanma yetkisi çıktı.²⁶⁸ Filo’da yer alan yolcular, İsrail’in

²⁶³ Çetin, a.g.m., s. 35.

²⁶⁴ Huwaida Araf, “Küresel Halk Hareketimiz, İsrail’in Sömürgeci-ırkçı Projesine Yönelik Büyük Bir Tehditti”, *Küresel Vicdanın Dilinden Özgürlük Filosu, Yolcularla Söyleşiler*, Zahide Tuba Kor, İHH Kitap, İstanbul:2011, s. 330.

²⁶⁵ <http://www.freedomflotillafacts.com/> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁶⁶ *Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım Filosu Özet Raporu*, s. 16.

²⁶⁷ <http://www.ihh.org.tr/mavi-marmara/tr/> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁶⁸ Toplumsal Hafıza Programı, *Mavi Marmara Saldırısının Yıldönümü*, A Haber, (Yayın Tarihi: 31.05.2012)

tehdit mesajlarından haberdardı. Fakat pek çok insan, insani yardım malzemeleri ve sivil yolculardan oluşan gemilere gerçekten saldırı yapılabileceğine ihtimal vermiyordu.

30 Mayıs akşamı saat 22.30 itibariyle İsrail deniz kuvvetlerinden filoya uyarı ve tehdit mesajları gelmeye başladı. Mavi Marmara'nın kaptanı Mahmut Tural'ın bu uyarı ve tehditlere karşı cevabı 'uluslararası sularda seyir halindeyiz, talimat verme hakkınız yok' oldu.²⁶⁹ Ancak uluslararası sularda hareket halinde olan gemiye yönelik İsrail'in tehditleri ve tacizi devam etti. Gemiden yapılan yayınlar ve uydu iletişimi, İsrail tarafından engellenmeye başlandı. İsrail, bu saatten sonra gemilere yaklaştırmaya ve yakın takibe almaya başladı. İsrail'in her an müdahale edebileceğini tahmin eden yardım gönüllüleri de hazırlanmaya başladılar. Can yeleklerini giyen aktivistler, gemilerde gergin bir şekilde beklemeye başladılar.²⁷⁰

Gece saat 03.00'ten sonra 30 civarında Zodyak ve 4 savaş gemisi, filoya doğru etrafını saracak şekilde her yönden yaklaştırmaya başladı. Aynı şekilde bir helikopterler de geminin üstünde hareket. Kısa bir süre sonra da askerler, gemiye çıkarma yapmaya başladılar. Bu sırada etrafta denizaltılar ve yardım filosunun üzerinde daireler çizerek uçan helikopterler ortaya çıktı.²⁷¹ Gemiye inmeye başlayan İsrail komandoları daha güverteye inmeden ateş etmeye başladılar. BM Uluslararası Vaka İnceleme Heyet Raporunda, İsrail askerlerinin helikopterden gemiye inmeden önce üst güverteye gerçek mermilerle ateş ettiğini belirtilmiştir.²⁷²

Sabaha karşı 04.30 civarında İsrail'in kara sularına 73 mil uzaklıktaki Mavi Marmara gemisi rotasını 180 dereceye ayarlamıştı. Yani Mısır'ın El-Ariş²⁷³ limanı ile Süveyş kanalı arasına. Bir anda 4 savaş fırkateyni, 2 denizaltı, helikopterler ve onlarca Zodyak bot belirdi. Zodyaklarla gemiye yaklaşan askerle ateş açıyordu. Diğer taraftan helikopterle gemiye asker indiriliyordu. Geminin üst katına indirme yapan İsrail askerinin gerek mermilerle ateş açtıklarını gören yolcular, etrafta buldukları su şişesi, sandalye, sopa vb. cisimlerle kendilerini savunmaya başladılar. Üç İsrail askeri etkisiz hale getirilerek, ellerindeki silahlar alınıp denize atıldı ve yaşanan arbedede hafif yaralanan İsrail askeri, tedavi için doktorların yanına götürüldü. Mavi Marmara gemisinde yer alan yazar Hakan Albayrak, bu durumu şöyle anlatıyordu: *“Direndik, gemiye kimseyi almadık. Geminin her tarafını tuttuk. Plastik*

²⁶⁹ Toplumsal Hafıza Programı, *Mavi Marmara Saldırısının Yıldönümü*, A Haber, (Yayın Tarihi: 31.05.2012)

²⁷⁰ Mavi Marmara Katliamının Hikâyesi,

<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haberYazdir&ArticleID=212069&tip=haber> (Erişim Tarihi: 05.07.2012)

²⁷¹ <http://www.freedomflotillafacts.com/> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁷² Birleşmiş Milletler Mavi Marmara Raporu BM Uluslararası Vaka İnceleme Heyeti, s. 26.

Türkçe Erişim İçin, <http://www.ihh.org.tr/tr/main/activity/saglik-yardimlari/6/bm-israil-mavi-marmarada-insanlari-keyfi-olar/944> (Erişim Tarihi: 10.07.2012)

²⁷³ El Ariş ya da kısaca Ariş, Kuzey Mısır'da Sina Yarımadası'nın kuzeyinde, Akdeniz kıyısında bulunan bir vaha ve liman kentidir.

mermilerle, ses bombaları kullandılar. Bunlara rağmen gemiye almadık. Ama onlar bunu gurur meselesi yaptılar. Gerçek mermilerle taramaya başladılar Çok sayıda arkadaşımız şehit olunca, yaralanınca, gemide beyaz bayrak çekilmek zorunda kalındı."²⁷⁴

Ancak İsrail askerleri gerçek mermilerle saldırıyordu. İHH başkanı Bülent Yıldırım, en sonunda beyaz gömleğini çıkartarak ateşkes çağrısı yaptı. Ancak etraf, çoktan kan gölüne dönmüştü bile. Yolculardan ölenler ve yaralananlar vardı.²⁷⁵

İsrail askerlerine sürekli İngilizce ve Arapça olarak ateşi kesmeleri ve yaralıların hastaneye götürülmeleri için anonslar yapıldı. İsrail askerleri kendi yaralılarını teslim aldıktan sonra yaralıları teslim eden kişilere ateş açarak askerin ilk tedavisini gerçekleştiren doktoru kolundan vurdular. Sonrasında ellerinden kelepçelenen yolcular açık güverteye toplandı.²⁷⁶

İsrail askerleri gemiyi teslim aldıktan sonra rotayı Aşdod limanına çevirdi. Sabah 10 sularında limana varan yolcular, burada ağır bir sorgulamadan geçtikten sonra, Negef çölündeki Berşeva cezaevine götürüldü. 9 yolcu hayatını kaybetmiş, 50 yolcu ağır yaralanmıştı. Daha sonra otopsi raporlarından, ölümlerin çoğunun yakın mesafeden açılan ateş sonucu olduğu anlaşılacaktı.²⁷⁷

İsrail'in Mavi Marmara'ya müdahalesi hem Türkiye hem de Dünya kamuoyunda tepki yarattı. Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, NATO'ya 'Müttefikinize üyeniz olmayan bir ülke tarafından saldırıldı. Sessiz mi kalacaksınız?' diye sordu.

Sıcağı sıcağına yapılan bu diplomatik girişimler neticesinde BM'den, İsrail'i kınayan bir bildiri çıktı. Mısır 1 Haziran'da Refah kapısını Gazze'ye açma kararı aldı. 2 Haziran'dan itibaren hapisanede tutulan Mavi Marmara yolcuları, peyderpey Türkiye'ye gönderildi.

Türkiye ile İsrail arasında ipler kopmuştu. Bundan sonra ilişkilerin düzelmesini Türkiye, şu üç şarta bağladı: İsrail resmen özür dilemedikçe, hayatlarını kaybedenlere yönelik tazminat ödenmedikçe ve Gazze'ye yönelik ambargo kalkmadıkça, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi düşünülemez. İsrail, bu şartlara karşı 2011 Ocak ayından Turkel raporu ile bir cevap verdi. 31 Mayıs gecesi yaşananları, operasyonel yanlışlık ve istihbarat eksikliğinden kaynaklı bir kaza olarak nitelendirdi.

1 Eylül 2011'de, BM Palmer raporu basına sızdı. Rapora göre, İsrail'in Gazze ablukası meşru; Mavi Marmara'ya saldırı, müdafaa idi. Komisyonun Türkiye tarafını temsil eden

²⁷⁴ Hakan Albayrak: 'One minute' deyip vurdular, <http://www.haber7.com/haber/20100603/Hakan-Albayrak-One-minute-deyip-vurdular.php> (Erişim Tarihi: 05.07.2012)

²⁷⁵ <http://www.freedomflotillafacts.com/> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁷⁶ <http://www.ihh.org.tr/oldurmeyeceksin> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

²⁷⁷ Toplumsal Hafıza Programı, *Mavi Marmara Saldırısının Yıldönümü*, A Haber, (Yayın Tarihi: 31.05.2012)

Özden Sanberk, bu ifadelere itirazını hemen kayda geçirdi. Oysa BM İnsan Hakları Konseyi, daha 1 yıl önce İsrail'in Mavi Marmara operasyonu için "açık bir hukuk ihlalidir" demişti.²⁷⁸

3.3 Baskının Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

Saldırı(lar), Gazze'den 72 mil uzaktaydı. Yani filo, uluslararası sularda hareket halindeydi. Burada vurgulamamız gereken en önemli kısım, filonun uluslararası sularda seyir halinde olmasıdır.

İsrail, daha önce Gazze'nin 20 mil açığına kadar olan bölgeyi 'abluka sahası' ilan etmişti. Saldırının olduğu bölge, 'abluka sahası'nın başladığı noktaya bile 60 mil uzakta idi. Uluslararası hukuka göre, gece karanlığında, uluslararası sularda düzenlenen böyle bir saldırı, bir suçtur. Cenevre sözleşmesine göre hiçbir devlet, uluslararası sularda seyreden bir gemiye hiçbir gerekçe ile müdahale edemez. Ki bu, bir yardım gemisiydi; yolcuların da tamamı sivildi.²⁷⁹ Bu kısımda, 36 farklı milletten yolcu taşıyan yardım gemisine düzenlenen saldırının uluslararası hukukta ne anlama geldiği anlatılacaktır.

Açık Deniz Serbestisi İlkesi

Açık deniz (high seas) kavramı genel olarak "herhangi bir devletin içsuları ve karasularını oluşturmayan, yani herhangi bir devletin egemenliği altında bulunmayan deniz alanlarının tümü" olarak ifade edilmiştir.²⁸⁰ Açık denizler, denize kıyısı olsun ya da olmasın tüm devletlerin ortak yararlanmalarına açıktır. Hiçbir devlet açık deniz alanını egemenlik alanına dâhil edemez.²⁸¹

Hem 1958 Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi hem de 1982 Deniz Hukuku sözleşmesi açık denizlerin hukuki statüsünü "serbestlik" olarak ifade etmiştir. 1958 Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi'nin 2. maddesi ve 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 87. maddesi bu statüyü genel olarak tanımlamaktadır.²⁸² Cenevre Sözleşmesi'ne göre serbestlik ilkesi: açık denizlerin bütün devletlerin yararlanmasına açık olduğu, hiçbir devletin açık denizlerin bir parçası üzerinde egemenlik sahibi olamayacağı anlamına gelmektedir. Devletlerin açık denizlerde sahip oldukları özgürlükler ise: ulaşım özgürlüğü, balıkçılık özgürlüğü, deniz altı kabloları ya

²⁷⁸ Toplumsal Hafıza Programı, *Mavi Marmara Saldırısının Yıldönümü*, A Haber, (Yayın Tarihi: 31.05.2012)

²⁷⁹ Zengin, a.g.e., s. 238.

²⁸⁰ Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk, Temel Ders Kitabı*, USAK Yayınları: Ankara, 2010, s. 162

²⁸¹ Merve Nur Sürmeli, "Uluslararası Deniz Hukuku ve İsrail'in Mavi Marmara Saldırısı"

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=696:uluslarar-as-deniz-hukuku-ve-ısrailin-mavi-marmara-saldrs&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151 - (Erişim Tarihi: 08.01.2011)

²⁸² Malvina Halberstam, *Terrorism on the High Seas: The Achille Lauro, Piracy and the IMO Convention on Maritime Safety*, The American Journal of International Law, Vol: 82, No. 2, (1988), s. 270.

da boru hatları döşeme özgürlüğü ve açık denizler üzerinde uçuş özgürlüğüdür.²⁸³ Bu ilkelerden her devlet eşit miktarda yararlanır.

Açık deniz serbestîsi sınırsız bir serbestlik değildir. Bu serbestlik deniz hukuku sözleşmesi ve uluslar arası normlar çerçevesinde uygulanmalıdır. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde (B.M.D.H) açık deniz serbesti ilkesine genel bir sınırlama olarak "barışçıl amaç" kriteri hükmü yer almaktadır. Bu hüküm gereğince açık denizlerin barışçıl amaçlarla kullanılması esastır. Bu nedenle açık denizde herhangi bir saldırı karşısında meşru müdafaaada bulunmak hukuka uygundur. Buna karşılık açık denizin belli bir bölümünü bir devletin ilhak etmesi, kendi egemenlik alanı haline getirmesi, hukuka aykırıdır.²⁸⁴ Bu kapsamda Uluslararası Hukuk Komisyonu, kara sularına yönelik bir genel tanımlama getirmeyi ihmal etmemiş ve bu kapsamda bir ülkenin topraklarına 15 mil uzaklığındaki suları, o ülkenin ulusal suları olarak tanımlayarak, ileriki dönemde yaşanabilme ihtimali olan sorunların önüne geçmiştir.²⁸⁵

Açık Denizlerde Devletlerin Müdahale Yetkisi

Açık denizlerin statüsünün serbestlik ilkesine dayanması ve yine bu denizlerin hiçbir devletin egemenliği altında olmaması prensiplerine rağmen, açık denizlerde devletler kendi uyuğunda bulunan araçlar ve kişiler üzerinde egemenlik yetkilerini kullanabilirken, bazı suçlardan dolayı ve sıcak takip hakkı gereği başka devlet uyuğundaki gemiler ve kişiler üzerinde de bazı yetkiler kullanabilmektedirler.²⁸⁶

Uluslararası sularda yapılabilecek müdahalenin sınırları Devletler Hukukunca belirlenmiştir. Kural uluslararası sularda serbesti ilkesi ve bayrak devletinin yetkili olduğudur. Bayrak devleti, bir devletin açık denizde bulunan uyuğundaki bir gemisi o devletin açık denizdeki bir ülke parçası gibi kabul edilir. Buna göre bir gemi bayrağını taşıdığı ülkenin yasalarına ve cezai yetkisine tabiidir. Diğer devletlerin yasaları ve yetkileri dışındadır. Uluslararası sularda bir devletin farklı bayraklı bir gemiye müdahalede bulunması istisnai bir durumdur. Bu müdahalenin şartları da belirlidir: uyuşturucu kaçakçılığı, köle ticareti, deniz haydutluğu ya da kesintisiz takip, ziyaret hakkı bu genel kuralın istisnalarını teşkil etmektedir. Bu istisnaların dışında farklı bayraklı bir gemiye müdahale edilmesi hukuk dışıdır.²⁸⁷

²⁸³ Acer ve Kaya, a.g.e., s. 163.

²⁸⁴ İlyas Doğan, *Devletler Hukuku*, Seçkin Yayıncılık: İstanbul, 2008, s. 213.

²⁸⁵ Myres S. McDougal, William Thomas Burke, *The Public Order of the Oceans: A Contemporary International Law of the Sea*, New Haven Press: New Haven, 1987, s. 68.

²⁸⁶ Acer ve Kaya, a.g.e., s. 175.

²⁸⁷ Merve Nur Sürmeli, a.g.k.

Buna göre, deniz haydutluğu (korsanlık), köle ticareti ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi suçlara ilişkin şüphe oluştuğunda izinsiz yayın yapan gemilere ve uyuksuz gemilere bir devletin müdahale etme hakkı söz konusudur. Bu müdahale, ziyaret hakkı (gemiye çıkma) ve ilgili evrakları inceleme haklarını kapsamaktadır. Deniz haydutluğu ve izinsiz yayın suçlarında yargı yetkisi de bunun içinde bulunmaktadır. Deniz haydutluğu suçu ile ilgili bütün devletler ve izinsiz yayın ile ilgili ise zarar gören devlet yargı yetkisi kullanabilecektir.²⁸⁸

Söz konusu fiillerden dolayı gemi hakkında durdurma, denetleme ve yargı yetkisini kullanma hakkı söz konusudur.²⁸⁹

Bir devletin sıcak takip (kesintisiz izleme hakkı) çerçevesinde açık denizlerde yabancı gemilere müdahale etme ve yargı yetkisi kullanma haklarına sahiptir. Bir yabancı gemi kıyı devletinin yetkisi altındaki bir deniz alanında o devletin yasalarını ihlal ederse, bu suçtan dolayı takibe alındığında bu gemi açık denize kaçarsa, gemiyi takibe devam edebilir, durdurabilir, yakalandığında kovuşturma amacıyla limana çekebilir. İzleme hakkı bazı şartlara tabidir. Bu yetkinin kullanılabilmesi için gerekli ilk şart, yabancı geminin bir kıyı devletinin deniz alanında olması ve bu deniz alanına ilişkin haklarını ihlal etmesi veya ihlal ettiğine dair haklı ve yeterli şüphe bulunmasıdır. Takip, kıyı devletinin iç sularında, kara suları bitişik bölge ya da takımda sularında ve yabancı gemi tarafından görülüp duyulacak mesafeden dur emri verildikten sonra başlatılmalıdır. Takibe ara verilmeden yetkili devletin gemi ya da uçakları ile yapılmalıdır. Takip bir başka devletin karasularına girildiğinde sona erdirilmelidir. Son olarak izleme ölçülü olmalıdır, yani aşırı güç kullanılmamalıdır.²⁹⁰

Mavi Marmara Önderliğindeki Filoya Müdahalenin Anlamı

Yardım konvoyunun saldırıya uğradığı nokta, açık deniz ya da uluslararası sular tanımına uyan bir noktada gerçekleşmiştir. Açık sularda uygulanacak hukuki rejimin temel ilkesi olan serbestlik ilkesi gereğince her ülkenin açık denizleri kullanma yetkisi vardır. Bu hakkın engellenmesi, kesintiye uğratılması, yukarıda sayılan istisnai haller dışında hukuka aykırıdır. Mavi Marmara ve diğer gemiler için yukarıda tanımlanan kesintisiz takip şartları oluşmamıştır. Kesintisiz takibin hukuka uygun olmasını sağlayan ilk şart olan takibin başlama yeri ile ilgili şart gerçekleşmemiştir. Takip İsrail'in kara sularında başlamamıştır. Açık sularda yabancı bir gemiye müdahaleyi hukuka uygun bulan bir diğer yol ziyaret hakkıdır. Bunun için de gerekli hukuki şart oluşmamıştır. Çünkü bu hakkın varlığı için, yabancı geminin deniz

²⁸⁸ Acer ve Kaya, a.g.e., s. 175.

²⁸⁹ Merve Nur Sürmeli, a.g.k.

²⁹⁰ Acer ve Kaya, a.g.e., s. 176.

haydutluğu, esir ticareti ya da izinsiz yayın yapması, geminin uyruksuz olması, savaş gemisi ile aynı uyruktan olduğuna dair şüphe edilmesi gibi makul sebepler bulunması gerekmektedir. Açık denizlerde gemiye müdahaleyi mümkün kulan haydutluk, kaçakçılık, gibi sebepler bakımından da İsrail askerlerinin müdahalesi hukuka aykırıdır.²⁹¹

Kısaca ifade edilen uluslararası deniz hukuku düzenlemeleri ışığında, İsrail tarafından yabancı bir devletin bayrağını taşıyan ve açık denizlerde seyrüsefer halinde bulunan bir gemiye müdahalesi, uluslararası hukuk kurallarının ihlalidir. İsrail askeri güçlerinin Mavi Marmara ve diğer gemilere yönelik gerçekleştirmiş olduğu saldırılar, uluslararası deniz hukuku kuralları bakımından, ister denize kıyısı bulunsun ister bulunmasın, her devletin gemilerinin özgürce seyrüsefer haklarını kullanma alanı olan, uluslararası bir alanda olmuştur. İnsani yardım filosuna İsrail komandoları, kendi kıyılarından 79 mil uzaktayken müdahale yapmış, hatta Mavi Marmara gemisinin rahatsız edilmeye başlanması 100 mil açıkta iken olmuştur. Her devletin seyrüsefer hakkının bulunduğu bir alanda gemilere askeri güçler tarafından müdahale edilmesi, uluslararası hukukun kuralları ile açıkça çelişmektedir. Saldırıların gerçekleştiği deniz sahası, İsrail'in egemen haklarını kullanabileceği kendisine ait kara suları değildir. Öyle bile olsa, İsrail'in kara sularından her devlet için zararsız geçiş hakkı mevcuttur.²⁹²

Yukarıda sayılan açık sularda müdahale yetkileri ile Mavi Marmara olayı arasında herhangi bir bağlantı kurulması mümkün değildir. Yardım gemileri uluslararası topluma insani amaçlı yardım taşıdığı duyurulmuştur. Gemiler, köle ticareti, deniz haydutluğu, uyuşturucu madde kaçakçılığı veya korsan yayın yapmamaktadır. İsrail kıyılarından uzak ve açık sularda kendilerine tanınan seyrüsefer hakkını kullanmaktadırlar. Saldırı hem uluslararası hukuka hem de özel olarak insan hakları hukuku ihlallerine neden olmuştur.²⁹³

Bu konuda belirtmemiz gereken önemli bir husus, açık deniz serbestîsi ve Bayrak Devleti'nin münhasır yetkisinin bir istisnası daha vardır. O da deniz ablukasını ile alakalıdır. *San Remo Düzenlemesi* olarak adlandırılan uygulamaya göre, hukuki bir deniz ablukasının uygulanması amacıyla, ablukayı kırmaya yönelik eylemlerde bulunan gemilere uluslararası sularda müdahale edilmesi, gemilere el konulması uluslararası hukuk kurallarına uygun olacaktır. Gazze'ye uygulanan ambargonun hukuki olması neticesinde, İsrail'in müdahalesi de hukuka uygun olacaktır. Bu nedenle Gazze ablukasının uluslararası hukuka uygun olup olmadığına bakılması gerekmektedir. San Remo Düzenlemesine göre, bir ablukanın uluslar

²⁹¹ Merve Nur Sürmeli, a.g.k.

²⁹² Yusuf Aksar, "Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) Raporu ve Uluslararası Hukuk", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C:9 S:33 (2012), s. 27.

²⁹³ *Ibid.*, s. 28.

arası hukuka uygun olabilmesi için: ilk olarak, ablukanın ilan edilmesi ve bütün savaşı taraflara ve tarafsız devletlere ablukanın varlığının haberdar edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, ablukanın uygulanmaya başladığı zaman, süre, nerede ve ne zamana kadar uygulanacağı gibi hususlar açıkça belirtilmelidir. İkinci olarak, ablukanın etkin bir biçimde uygulanması gerekmektedir. Üçüncü olarak, ablukanın tarafsız biçimde bütün devlet gemilerine uygulanması gerekmektedir. Dördüncü olarak, abluka, sivil halkın açlıktan kırılmasına veya en temel ihtiyaçların karşılanmasına engel olmamalıdır. Ayrıca ablukadan beklenen askeri avantajın sivil halk üzerinde sebebiyet vereceği zararları aşmaması gerekmektedir. Son olarak, ablukanın sivil halkı cezalandırma amacının olamayacağını ve halkın yaşamı için gerekli ihtiyaç maddelerinin girişine, abluka uygulayıcısı devletin engel olmaması gerekmektedir.²⁹⁴

Yukarıda belirtilen ablukanın unsurları açısından İsrail'in uyguladığı ambargoya kısaca değinilecek olursa; İsrail yönetimi, deniz abluhasını, Gazze Şeridi kıyılarından 20 deniz miline kadar tespit etmiş, abluka alanında deniz trafiğini tamamen yasaklamıştır. Abluka ile ilgili gerekli ilanı yapmış ve ablukadan dünyayı haberdar etmiştir. Yapılan müdahale göz önüne alınırsa, ablukanın etkin bir biçimde uygulandığı görülmektedir. Fakat burada asıl sorun, ablukanın diğer unsurları arasında ifade edilen, sivil halkı cezalandırmama, sivil halka verilen zararlar askeri avantaj arasında bir orantının bulunup bulunmadığı ile ilgilidir. Gazze'nin bir açık cezaevine dönüştürüldüğü, insani yardımların dahi ulaştırılmadığı, dünyanın en yoğun nüfus oranının yaşadığı bir bölgenin bu denli izole edilmesinin hukuk kurallarına aykırı olduğu ortadadır.²⁹⁵

3.3.1 Uluslararası Tepkiler

Mavi Marmara olayında takınılan tutum, İsrail'in başrolde olması sebebiyle, bilindik bir sonla sonuçlandı. Her ne kadar İsrail'in tamamen insani yardım için yola çıkmış bir gemiye saldırması tüm dünya insanlığı üzerinde şok etkisi yapsa da, İsrail için gene bilindik bir sonla sonuçlandı. Kaldı ki İsrail'in Akdeniz'in doğusunda uluslararası kara sularda yaptığı tek eylem, bu değildi. Daha öncesinde de aynı karasularda birçok defa Kıbrıs ve Lübnan arasında yolcu taşıyan gemilere aynı türden müdahaleler yapılmış ve birçok masum yolcu ya öldürülmüş ya da tutuklanmıştı. Bu türden olaylar, ABD tarafından tolere edilirken, Avrupa tarafından görmezden gelinmişti. Ancak bu seferki yaşanan olay, diğerlerinden çok farklıydı. Chomsky, Somalili korsanlarca düzenlenen terör saldırıları karşısında NATO'nun aldığı

²⁹⁴ Ibid., s. 30.

²⁹⁵ Ibid., s. 31.

tutumla bu durumu karşılaştırmış ve şu şekilde bir sonuca ulaşmıştır: “Aynı durum Somalili korsanlar tarafından yapılıyorsa, NATO hiç tereddütsüz orada olurdu, ancak işin içinde İsrail olunca NATO, bu olay karşısında tepkisiz kalmıştır.”²⁹⁶ İşin özü, İsrail olunca bir şeyler değişiyor ve çok farklı bir tepki ortaya çıkıyordu.

“Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım” filosuna 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail’in gerçekleştirdiği saldırı, tüm dünyanın tepkisine neden oldu. Saldırının ardından İstanbul, Beyrut, Dublin, Amman, New York, Kudüs, Gazze gibi dünyanın her yerinden yüz binlerce insan, meydanlarda ve İsrail elçilikleri önünde, İsrail hükümetini ve saldırıları protesto edip, Gazze’ye uygulanan ambargonun bir an önce kaldırılması için İsrail devletine çağrıda bulundu. ABD’nin New York kentindeki İsrail Konsoloslugu önünde toplanan ve aralarından Yahudilerin de bulunduğu bir grup, İsrail’in yaptığı saldırıları protesto etti. Türkiye ve Filistin bayrakları taşıyan grup İsrail aleyhine slogan attı.²⁹⁷

Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de, Karabağ Azaldık Teşkilatı adlı grubun üyeleri, İsrail Büyükelçiliğine kadar yürüyerek İsrail’i, bu eylemden dolayı protesto etti. İsrail’e tepki için iki kere protesto gösteri düzenlenen Viyana’da, göstericiler İsrail bayraklarını parçaladılar.²⁹⁸ Dünya saldırı sonrası ayağa kalkmıştı. İsrail dünyanın her şehrinde protesto ediliyordu. Hatta İsrail içinde de protestolar başlamıştı. ABD’li İsrail vatandaşı 19 yaşındaki Emily Henochowicz, Batı Şeria bir kontrol noktasında İsrail’in saldırısını protesto ederken İsrail polisi tarafından atılan göz yaşartıcı bombanın yüzünde patlaması sonucu sol gözünü kaybetti.²⁹⁹ Dünya halkları tek yürek olmuş, İsrail’in yargılanmasını istiyordu.

Türkiye, Brezilya, Yunanistan, Mısır ve İsveç hükümetleri İsrail’deki büyükelçilerini geri çekti. Mısır, Gazze Şeridi’nin güneyindeki Refah Sınır Kapısı’nı süresi belirsiz olarak açtığını ilan etti. Avustralya, Arjantin ve Çin, saldırıyı kınadı. Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner, “hiçbir nedenin bu tür bir şiddeti haklı çıkartamayacağını belirtti ve saldırının sorumluların bulunması için kapsamlı bir soruşturma başlatılmasını istedi.” Devlet Başkanı Sarkozy ise İsrail’in “orantısız güç kullandığını” belirterek saldırıyı kınadığını ve bütün kurbanların ailelerine başsağlığı dilediğini ifade etti.³⁰⁰

²⁹⁶ Noam Chomsky, *The Real Threat Abroad the Freedom Flotilla*, Moustafa Baydumi (Ed.), *Midnight on the Mavi Marmara*, OR Books: New York, 2010, s. 91.

²⁹⁷ Mediha Olgun, *Mavi Marmara’da Neler Oldu*, Turkuvaz Kitap: İstanbul, 2010, s. 114.

²⁹⁸ Ibid, s.115.

²⁹⁹ Robert McCartney, “U.S. student pays devastating physical price to protest Israel’s actions”, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/06/09/AR2010060906126.html> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³⁰⁰ Sarkozy condemns Israel raid on Flotilla, <http://www.edition.presse.fr/detail/128516.html> (Erişim tarihi: 11.01.2013)

İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt, saldırıyı “çok ciddi ve kabul edilemez” olarak niteledi.³⁰¹ Küba Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ise “İsrail hükümetinin yaptığı bu cani ve hukuk dışı saldırıyı kınıyoruz. Gazze’deki hukuk dışı ve soykırım amaçlı ablukanın acilen kaldırılmasını ve Doğu Kudüs’ün başkenti olduğu bağımsız Filistin devletinin kurulmasını destekliyoruz” şeklinde açıklama yapıldı.³⁰²

Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, olayın araştırılması gerekliliğini vurguladı fakat her durumda ölümlerin kabul edilemez olduğunu ve bunun hiç bir gerekçesi olamayacağını kaydetti. Rusya Dışişleri Bakanlığı “Yaşananların tüm detaylarıyla açıklığa kavuşturulması gerektiğini ve hiçbir hukuki neden olmaksızın sivil insanlar karşı silah kullanılmasının ve açık denizlerdeki gemilere el konulmasının, uluslararası hukukun tam bir ihlali olduğunu kanıtıdır. Bu nedenle ablukanın acil olarak kaldırılması” yönünde açıklama yapmıştır.³⁰³

Almanya Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle, saldırıdan derin endişe duyduğunu belirterek, saldırıyla ilgili kapsamlı, tarafsız ve şeffaf bir araştırma yapılması gerektiğini ifade etti.³⁰⁴

İsrail büyükelçisini geri çağıran Brezilya’nın Dışişleri Bakanı Celso Amorim, böyle bir olay karşısında çok fazla şaşkınlıklarını belirterek, bu saldırının derin izler bırakacağından dolayı BM’nin derhal harekete geçmesi gerektiğini, İsrail’in de kendisinden istenilen şartlara uyması gerektiğini umduklarını ifade etmiştir.³⁰⁵

Vatikan Basın Sözcüsü Peder Federico Lombardi, “Bu olay son derece elim bir hadisedir. Özellikle insanların öldürülmüş olması üzüncü vericidir” şeklinde bir açıklama yapmıştır.³⁰⁶

Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chavez, “İsrail lanetli, terörist ve katil bir ülkedir. Çok Yaşa Filistin!” diyerek tepkisini dile getirmiştir.³⁰⁷

³⁰¹ Swedish FM says Israel attack int'l crisis, not only with Turkey, http://www.worldbulletin.net/news_detail.php?id=59477 (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³⁰² Cuba Condemns Israeli Attack on Flotilla, <http://www.havanatimes.org/?p=24608> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³⁰³ İsrail saldırısına Rusya’ dan sert tepki, <http://www.nationalturk.com/israil-gazze-saldirisi-rusya-tepki-9274932> (Erişim tarihi: 11.01.2013)

³⁰⁴ Global outrage over Israeli attack, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2010/05/20105316216182630.html#germany> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³⁰⁵ Dünya liderlerinden İsrail'e kınama mesajları, <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/06/01/dunya.liderlerinden.israile.kinama.mesajlari/578411.0/index.html> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³⁰⁶ Gaza flotilla deaths spur concerns, condemnation, <http://www.jta.org/news/article/2010/05/31/2739381/vatican-concerned-following-activists-detahs> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³⁰⁷ International outrage over Israel's slaughter of Gaza aid workers,

Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, üç günlük yas ilan ederek, BM Güvenlik Konseyinin acil olarak toplanmasını istedi. Hamas hükümetinin lideri İsmail Heniyye, gemilere düzenlenen saldırıları acımasız bir saldırı olarak tanımlamış; Araplara ve Müslümanlara, İsrail büyükelçilerinin önünde başkaldırıda bulunmaları konusunda çağrıda bulunmuştur.³⁰⁸

BM Güvenlik Konseyi, saldırının ardından Türkiye'nin çağrısı ile acil olarak toplandı. Yayımladığı bildiri ile ölümlere ve yaralanmalara yol açan kanlı İsrail operasyonunu kınadı. NATO genel sekreteri Anders Fogh Rasmussen yaptığı yazılı açıklama ile “olaydaki can kayıplarından derin endişe duyduğunu” belirtti ve İsrail'den “ sivilleri ve gemileri derhal bırakmasını” istedi.³⁰⁹ Avrupa parlamentosu başkanı Jerzy Buzek, gayrimeşru saldırının uluslararası hukuku açıkça ihlal anlamında geldiği kaydetti. Gemi saldırısını bir cinayet olarak niteleyen İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, uluslararası hukuka aykırı olan bu eylemden ve sonuçlardan; ayrıca konvoyda yer alanların can güvenliğinden, İsrail devletinin sorumlu olduğunu söyledi. Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa, saldırıyı, İsrail'in barış istemediğine dair yeni ve son derece güçlü bir mesaj olarak niteledi. İnsan Hakları İzleme Örgütünün Ortadoğu Direktörü Leah Whitson, bağımsız ve tarafsız bir araştırma ekibinin kurulmasını ve İsrail tarafından tutuklanan aktivistlerin serbest bırakılması ve saldırıda ölen ve yaralanan insanların ülke temsilcilerine bir an önce teslim edilmesini istedi. İsrail'de faaliyet gösteren insan hakları örgütü B'Tselem, Gazze'ye giden yardım gemilerine düzenlenen askeri operasyonla ilgili asker olmayan yetkilerce derhal etkili ve bağımsız bir soruşturma başlatılmasını istedi. B'Tselem, gemideki aktivistlerin İsrail'in komandolarına karşı aşırı şiddet kullandığına dair iddiaların tek kaynağının yine İsrail komandoları olduğunu hatırlattı ve konu hakkında herhangi bir sonuca varmadan önce gözaltına olan aktivistlerin dâhil görgü tanıklarının dinlenmesi gerektiğini belirtti.³¹⁰

Tepkiler sadece toplumlar ya da devletler bazında dile getirilmedi. Bunların yanında uluslararası kuruluşlar da İsrail tarafından yapılan bu saldırıya tepkilerini gösterdi. Afrika Birliği, İsrail'in insani yardım filosuna saldırısını kınadı ve uluslararası kamuoyunu Gazze'deki ambargonun kaldırılması için harekete geçmeye çağırdı.³¹¹ Arap Birliği Genel

<http://www.greenleft.org.au/node/4431> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³⁰⁸ İsrail Saldırısı Dünya Basımında,

<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1084/israil-saldırısı-dunya-basininda.aspx> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³⁰⁹ NATO'dan acil toplantı kararı,

http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/05/31/erdogan_bastirdi_nato_toplaniyor (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³¹⁰ <http://www.ihh.org.tr/oldurmeyeceksin> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

³¹¹ Executive Council Seventeenth Ordinary Session 19 – 23 July 2010 Kampala, Uganda, [http://www.africa-union.org/root/ar/index/EX%20CL%20Dec%20556-599%20\(XVII\)%20_E.pdf](http://www.africa-union.org/root/ar/index/EX%20CL%20Dec%20556-599%20(XVII)%20_E.pdf) (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Sekreteri Amr Musa, “İnsani yardım amaçlı yola çıkan bu gemilere ve insanlara yapılan bu saldırıyı kınıyoruz. Onların amaçları insanlara yardım etmektir. Bu askeri bir hareket değildi. Herkesin bu saldırıyı kınaması gerekmektedir.” dedi.³¹² Avrupa Birliği tarafından yapılan açıklamada, saldırının kınandığı ve ambargonun kalkması gerektiği ifade edildi. 27 Avrupa ülkesinin büyükelçileri, ambargonun devamının kabul edilemez olduğunu ve bunun bir an önce çözülmesi gerektiği belirtti.³¹³ Avrupa Parlamentosu Başkanı Jerzy Buzek, “İsrail’in yaptığı bu eylemi acilen açıklamaya davet etti. Ve Avrupa parlamentosu olarak bu ambargoyu şiddetle kınıyoruz” dedi.³¹⁴ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, operasyon sırasında meydana gelen sivil ölümlerden dolayı İsrail’i kınadı ve tarafsız bir soruşturma yapılması gerektiğini beyan etti.³¹⁵ BM Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı (UNRWA) Genel Komiseri Filippo Grandi, filo saldırısını kınayarak, yapılan saldırı nedeniyle şokta olduklarını ve bu saldırıyı şiddetle kınadıklarını açıklamıştır.³¹⁶

İnsan Hakları İzleme Örgütü, saldırı nedeniyle derin endişe duyduklarını belirterek, saldırıda hukuksuz bir biçimde güç kullanıldığını ifade ederek güvenilir ve tarafsız bir soruşturma yapılması gerektiğini ifade etmiştir.³¹⁷

İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerinin Dışişleri Bakanları, saldırı sonrası Cidde’de acil olarak toplandı. Toplantı sonucunda yapılan açıklamada İsrail’in vahşi saldırısının kınandığı ve saldırıyı “korsanlık” ve “devlet terörü” olarak tanımlandı. Uluslar arası hukukun İsrail tarafından ihlal edildiğini ve ambargonun derhal kaldırılması gerektiği ifade edildi.³¹⁸ Uluslar arası Af Örgütü, saldırının acilen soruşturulması gerektiği yönünde bir açıklama yaptı. Ortadoğu ve Kuzey Afrika sorumlusu Malcolm Smart, “ Saldırıda aşırı güç kullanılmıştır” dedi.³¹⁹

³¹² Arab League condemns aid ship deaths, <http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/arab-league-condemns-aid-ship-deaths> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³¹³ Reactions to the Gaza flotilla raid, http://www.en.wikipedia.org/wiki/Reactions_to_the_Gaza_flotilla_raid#Europe (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³¹⁴ EU strongly condemns Gaza flotilla attack, <http://www.euractiv.com/en/foreign-affairs/eu-strongly-condemns-gaza-flotilla-attack-news-494701> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³¹⁵ BM'den İsrail'i kınayan çok sert açıklama, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/14897147.asp> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³¹⁶ Reactions to the Gaza flotilla raid, http://en.wikipedia.org/wiki/Reactions_to_the_Gaza_flotilla_raid (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³¹⁷ Statement to the Urgent Debate on the Raid on the Flotilla, <http://www.hrw.org/en/news/2010/06/02/statement-flotilla-attack> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³¹⁸ OIC condemns Freedom Flotilla attacks, <http://gulfnnews.com/news/gulf/saudi-arabia/oic-condemns-freedom-flotilla-attacks-1.634966> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

³¹⁹ Israeli killings of Gaza ship activists must be investigated, <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/israeli-killings-gaza-ship-activists-must-be-investigated-2010-05-31> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

3.3.2 Türkiye'nin Tepkisi

Diplomatik temaslar için Şili'de bir takım ziyaretlerde bulunduğu sırada olayı öğrenen Türkiye Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan, ziyaretini hemen iptal etti. Türkiye'ye dönerken havaalanında olayla ilgili yaptığı basın açıklamasında, İsrail Devletini şiddetle kınarken, bu saldırıyı “devlet terörü” olarak niteledi.³²⁰ Aynı gün içerisinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyini acil toplantıya çağıran Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Başbakanın “devlet terörü” olarak tanımladığı bu saldırıyı, “Türkiye'nin 11 Eylül'ü” olarak tanımlayacaktır.³²¹

Güvenlik Konseyi, en az 10 sivilin hayatını kaybettiği ve çok fazla yaralının bulunduğu saldırının uluslararası sulara yapıldığına yönelik bir kınama bildirisi yayımlandı. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Kee Moon, uluslararası standartlarda tarafsız, güvenilir ve şeffaf bir soruşturma yapılması gerektiğini ifade etti.³²² Bakan Davutoğlu aynı gün, İsrail Savunma Bakanı ve ABD Dış İşleri Bakanı Clinton'a “eğer 24 saat içerisinde vatandaşlarımız gemilerle birlikte serbest bırakılmazsa, İsrail ile ilişkilerimizi gözden geçiririz” diyerek, net bir şekilde rest çekti.³²³

Açıklamaların hemen arkasından Türkiye, İsrail büyükelçisini geri çağırdı. Aynı zamanda İsrail ile gündemde olan üç ortak askeri tatbikat, iptal edildi. Türkiye Genç Milli Futbol takımının İsrail'de yapacağı maç, iptal edildi. NATO, İslam Konferansı Teşkilatı, Arap Birliği ve Avrupa Birliği, Türkiye tarafından acil toplantıya ve göreve davet edildi.³²⁴

Türkiye, olay sonrasında İsrail Devletinden çeşitli taleplerde bulundu: İsrail'in resmi özür dilemesi, gemilerin ve yolcuların 24 saat içerisinde serbest bırakılması, yardım malzemelerinin Gazze'ye ulaşmasının sağlanması, uluslararası bir soruşturma komisyonunun kurulması, mağdurlara tazminat ödenmesi ve Gazze ablukasının sona erdirilmesi.³²⁵ İsrail, Türkiye'nin taleplerinden; resmi özür dilenmesi, mağdurlara yönelik tazminat ödenmesi ve ablukanın kalkması haricinde diğer talepleri yerine getirdi.

Türkiye, bu aşamalardan sonra bir de BM'ye sunulmak üzere bir rapor hazırlamıştır. Raporda, yola çıkan gemilerin tüm güvenlik kontrollerinin, gümrük ve gemi güvenliği

³²⁰ Başbakan Recep T. Erdoğan'ın 31 Mayıs 2010 tarihinde Şili'den Türkiye'ye hareket ederken havaalanında düzenlediği basın toplantısı, <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pDetay.aspx> (Erişim Tarihi: 01.12.2012)

³²¹ Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Yaptığı Konuşma (31.05.2010) http://www.mfa.gov.tr/bakan-davutoglu_nun-birlesmis-milletler-guvenlik-konseyi_nde-yaptigi-konusma_31-mayis-2010_tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2012)

³²² Ufuk Ulutaş, “Turkey and Israel in the Aftermath of the Flotilla Crisis”, *SETA Policy Brief*, No:43, 2010, s. 8.

³²³ İsrail'e geri adım attıran diplomasi trafiği, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25102288/> (Erişim Tarihi: 01.12.2012)

³²⁴ Başbakan Recep T. Erdoğan'ın 1 Haziran 2010 tarihinde AK Parti TBMM Meclis Grubunda yaptıkları konuşma, <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pDetay.aspx> (01.12.2012)

³²⁵ “Türkiye-İsrail İlişkileri”, *SETA Analiz 2010'da Türkiye*, Taha Özhan, Hatem Ete, Selin Bölme (Ed.), SETA: 2011, s.s. 112–114

önlemlerinin yasal prosedüre göre gerçekleştirildiğini vurgulamıştır. Ayrıca gemilerdeki yolcuların kişisel eşyalarının ve insani yardım malzemelerinin de ayrıntılı olarak denetlendiğini ifade etmiştir. Yine rapora göre gemilerden herhangi bir ateşli silah ya da silah benzeri kategoride yer alabilecek malzemenin bulunmadığını ve bu gemilerin kalktıkları Türk limanlarının tamamının, Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün Uluslararası Gemi ve Liman Tesis Güvenlik kodu kapsamında tescilli limanlarda olduklarını belirtmiştir.³²⁶

Tamamen insani amaçlarla yola çıkan gemilerin sivil olduğu raporda vurgulanırken, İsrail tarafından yapılan müdahalenin kabul edilemez ve düşmanlık gösterisi olduğu, açıkça belirtilmiştir. Raporda, filoda yer alan gemilerin durdurulması ve ziyaret edilerek aranması gibi taleplerin bulunmadığına vurgu yapılarak, makineli tüfekler, lazer güdümlü silahlar ve tabancalarla donatılmış İsrail askerlerinin firkateynleri, helikopterler, Zodyak botlar ve denizaltılarla destekli şekilde planlı bir saldırı gerçekleştirdikleri kaydedilmektedir.³²⁷

Türkiye'nin sunduğu raporda diğer görüşlerden biri de, İsrail askerlerinin helikopterlerden gerçek mermilerle ateş açarak, askerlerin daha gemi güvertesine inmeden iki sivili öldürdükleri yönündedir. Otopsi raporlarına da dayanarak desteklenen bu argümanla, İsrail askerlerinin saldırısı sırasında sivillerle karşı aşırı, rasgele ve orantısız güç kullandığı belirtilmiştir. Yolcular da bu saldırılara karşı silah kullanmaksızın meşru müdafaa hakkına başvurmuşlardır. Beyaz bayrak sallanmasına ve farklı dillerde teslim olunduğuna yönelik anonslar yapılmasına rağmen askerler, öldürme amacıyla ateş etmeye devam etmişlerdir.³²⁸

Yolcular arasında bulunan Filistin Kudüs Muhafızı Raid Salah, bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Saldırı meydana geldiğinde sabah namazını kılıyorduk. Birden, denizden ve havadan üzerimize yağın kurşun seslerini duydum. Hepsi birden ateş ediyorlardı. Bu yüzden İsrail askerleri kesinlikle Mavi Marmara'yı durdurmaya gelmediler. Onların tek hedefi bizi öldürmektir. Yalnızca öldürmek için geldiler ve tek hedefleri buydu.”³²⁹

Raporda, İsrail askerlerinin geminin kontrolü ele geçirildikten sonra temkinli davranmak yerine yolculara karşı fiziki ve psikolojik şiddete başvurdukları da belirtilmiştir. Olay sırasında yaralanan bir gazeteci bu durumu, şöyle anlatmaktadır: “İsraili askerler geminin kontrolünü ele geçirdikten sonra ben dâhil tüm yaralıları götürdüler. İsraili bir asker benden ayağı kalkmamı ve yürümemi istedi. Durumuma şöyle bir baktıktan sonra da o maskeli asker ayağa kalkmamı ve merdivenlerden çıkmamı istedi. O anda hiçbir şey

³²⁶ Report on the Israeli Attack on the Humanitarian Aid Convoy to Gaza on 31 May 2010, *Turkish National Commission of Inquiry*, Ankara:2011, s. 4.

³²⁷ Ibid, s.s. 4–17–18.

³²⁸ Ibid, s.s. 20–22–23–27–28–84–86.

³²⁹ Ümit Sönmez (Yön.), *Mavi Marmara Belgeseli*, TVNET, (Yayın Tarihi: 14.10.2011)

*söyleyemedim. Ayağa kalkmama yardımcı oldu daha sonra da kapıdan dışarı çıkmamı istedi. Kendimi çok zayıf hissediyordum bu yüzden çok yavaş hareket ettim. Asker ise arkama geçip silahını sırtıma doğrulttu ve sadece serum şişemi tutmak suretiyle bana yardımcı oldu. Beşinci güverteyi altıncı güverteye bağlayan dikey merdiveni tırmanmaya zorlandım ki, bu benim için çok zor oldu.*³³⁰

Yine Türkiye hazırlamış olduğu raporda, Aşdod limanına yaklaşık on saat süren yolculuktan sonra bile yolcuların kelepçeli halde tutulduğu belirtilerek, kadınların cinsel açıdan aşağılayıcı muameleye maruz kaldığı ve birçoğunun soyunmak zorunda kaldığı açıkça belirtilmiştir. Yolcuların, kendilerini suçlayıcı ifadeler içeren belgeleri imzalanmaya zorlandığı, konsolosluk görevlileriyle iletişime geçmelerinin engellendiği, yolculara içeriği bilinmeyen sıvılar içirildiği, yeterli yiyecek verilmediği gibi yapılan kötü muameleler de raporda belirtilmiştir.

3.2.3 İsrail'in Tepkisi

Operasyon sonrası hem Türkiye'den hem de uluslararası camiadan gelen açıklamalara tepki gösteren İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, "Operasyonun haklı bir gerekçe ile yapıldığını ve Gazze'nin abluka altında kalması gerektiğini aksi takdirde bir İran limanına döneceğini" belirtti.³³¹

Netanyahu'nun açıklamalarının ardından yardımcısı Dan Meridor, 13 Haziran tarihli Habertürk Gazetesi'ne "Yaşananlardan pişmanız ama özür dilemeyiz" şeklinde bir açıklama yapıyordu. Açıklamalarına "Bir Türk'ü öldürmek isteyen son ülke İsrail'dir. Yaşananlar trajedydi. Pişmanız. Ama teröristler özür dilemeli" diye devam ediyordu. Ambargonun yasal olduğuna değinen Meridor, Türk yetkilileri ve İHH Vakfı'nı uyardıklarını belirtiyordu. Gemide silah olduğu yönündeki iddialarını temellendirirken, "ikinci limandan alınan malzemelerin gerektiği gibi kontrol edilmediği, bıçakların, metal sopaların ve hançerlerin görüntülerde de yer aldığı" ifade ediyordu. Ayrıca yapılan müdahalenin de tamamen yasal olduğunu vurguluyordu.³³²

Türkiye'nin çağrısıyla acil olarak toplanan BM Güvenlik Konseyi'nde, İsrail'in Birleşmiş Milletler büyükelçi yardımcısı Daniel Carmon, "Ne çeşit barış eylemcileri bıçak, sopa ve diğer silahlarla askerler saldırır" şeklinde açıklama yaparak, saldırının, haklı bir

³³⁰ Suya Fachrizal Aprianus Guinting, "Beni Vurdular ve Ardından Zorla Yürüttüler", Zahide Tuba Kor, *Küresel Vicdanın Dilinden Özgürlük Filosu: Yolcularla Söyleşiler*, İHH Kitap: İstanbul, 2011 s.s. 145-146

³³¹ M. Şefik Dinç, *Kanlı Mavi Marmara*, Kalkedon Yayınları: İstanbul, 2010, s. 79.

³³² İsrail Başbakan Yardımcısı Dan Meridor'un Habertürk'e verdiği röportaj, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/523145-pismaniz-ama-ozur-dilemeyiz> (Erişim Tarihi: 02.12.2012)

saldırı olduğunu ifade ediyordu. Carmon devamında, medyada yer alan haberlerin aksine Gazze'ye yönelik bu organizasyonun, insani bir misyon olmadığını ifade ediyordu.³³³

Yediot Ahronot yazarı Yoaz Hendel olaylardan dolayı özür dilemesi gerekenlerin İsraililer olmadığını; müdahalenin, herhangi bir ilerici ülkenin egemenliğine zarar verme niyetinde olanlara karşı bir cevap niteliğinde olduğunu iddia ediyordu. Gemide yer alan “barış aktivistlerinden”, “bıçak ve sopalarla silahlanmış, Siyonizm ile savaşmaya kararlı kişiler” olarak bahsederken, Gazze'ye yönelik ambargonun da, İsrail'in güvenliği için gerekli olduğunu belirtiyordu.³³⁴

Jerusalem Post gazetesinde “Batan Türkiye-İsrail İlişkileri” adlı yazısında Anat Lapidot Firilla, AK Parti hükümetinin dış politikadaki “Neo-Osmanlılık” fikrinin İsrail ile çatışarak uygulanmak istediğinden bahsetmektedir. Yazara göre Türk hükümetinin desteklediği yardım organizasyonunun amacı, İsrail'in meşruluğunu yok etmek ve İsrail-Filistin sorununu, uluslararası alana çekmekti. Bu organizasyonun tamamen İsrail karşıtı olduğunu belirten Firilla, bu eylemin amacının, İsrail'i vahşi ve barbar olarak göstermek olduğunu belirtti. Firilla, Türkiye'nin Müslüman Sünni dünyanın lideri, dünya barışının anahtarı olan bölgesel bir süper güç olmayı hedeflediğini ve İsrail'in saldırısı sonrasında da bu taktiklerin başarıya ulaştığını belirtti.³³⁵

Haaretz Gazetesi'nden Gideon Levy “Mini Kurşun Dökme Operasyonu” adlı makalesinde, İsraili yetkilileri, saldırının uluslararası sularda yapıldığını tartışmak yerine, saldırıyı kimin başlattığı üzerinde durmalarını eleştiriyor. İsrail propaganda mekanizmasının sadece beyni yıkanmış İsrailileri ikna ettiğini ve hiç kimsenin “bu operasyon niçin yapıldı?”, “Niçin askerlerimizi bu tuzağın içine soktuk?” ve “Ne elde ettik?” gibi sorular sormadığını belirtiyordu.³³⁶

Yine aynı gazeteden Ari Shavit, Exodus ve Mavi Marmara arasında karşılaştırmalı bir analiz yapıyordu. “Açık Denizde Fiyasko” adlı yazısında Shavit, “Exodus” olayını hükümete hatırlatarak, bir özeleştirme yapılması gerektiğinden bahsediyordu. Netanyahu'nun, Barak'ın ve Moshe Ya'alon'un, 1947 yılında illegal göçmen gemisiyle ilgili İngilizlerin yaptığı hatanın ne kadar büyük olduğunu bildiklerini düşündüğünü belirten yazar, İngiliz Mandası döneminde Filistin'e Exodus adlı gemiyle girmeye çalışan Yahudi göçmenlere karşı İngilizlerin sert

³³³ Israel to UN: Flotilla participants not peace activists, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3897076,00.html> (Erişim Tarihi: 02.02.2013)

³³⁴ Israel, stop apologizing, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3897251,00.html> (Erişim Tarihi: 02.02.2013)

³³⁵ Sinking Turkey-Israel relations, <http://www.jpost.com/Opinion/Op-EdContributors/Article.aspx?id=177087> (Erişim Tarihi: 02.02.2013)

³³⁶ Operation Mini Cast Lead, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/operation-mini-cast-lead-1.293417> (Erişim Tarihi: 02.02.2013)

tavrının, İngiltere'nin uluslararası meşruiyetini bitirdiğini vurgulamıştır. Bu olay sonrasında da, İngilizler'in, Filistin'i terk ettiğini vurgulamıştır. Shavit'e göre Mavi Marmara gemisi, Exodus gemisi ile aynı değildi. Çünkü yolcular, Holokost mağdurları değildi. Aksine, provoke edici radikal eğilimli kişilerdi. Fakat gemiye yapılan saldırı, Mavi Marmara'yı, Exodus ile aynı hale getirdi.³³⁷ İsrail'e sadece uluslararası kamuoyu değil, kendi kamuoyu da bir şekilde tepki gösteriyordu. İsrail kamuoyunun tepkisi genelde, İsrail'in bir tuzağın içine çekildiği ve uluslararası alanda haksız ve suçlu duruma düştüğü şeklindeydi.

Sonuçta, uluslararası kamuoyunun şiddetli ve artan tepkisi nedeniyle, İsrail Devleti de emekli yargıç Jacop Turkel başkanlığında bir soruşturma komisyonu kurmak zorunda kalmıştır. Açıklanan raporda İsrail, Gazze bölgesine uygulanan ambargonun, uluslararası hukuka uygun olduğunu, ambargonun insani durumu kötüleştirici bir etkisinin bulunmadığını ve bölge halkı için toplu cezalandırma oluşturmadığını belirtilmiştir. Ayrıca yolculara yapılan müdahalenin de uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde yapıldığı ifade edilmiş; filo organizasyonunun amacının aslında "İsrail'e karşı askeri bir eylem" olduğu belirtilmiştir.³³⁸

Hamas ile devam eden savaş sürecini de uluslararası hukuka uygun gören rapora göre gemilerde yüklü bulunan eşyaların, Hamas tarafından İsrail'e karşı askeri amaçla kullanılabilmesi; gemideki insanların arasında militanların da yer aldığı; yangın hortumları, sandalyeler, sopalar ve mutfak bıçaklarının da öldürücü silah olarak kullanılabilmesi ifade edilmektedir.³³⁹ Dolayısıyla İsrail tarafı, böyle bir gemiyi durdurmak konusunda meşru bir yol izlemiştir. İsrail askerlerinin gemiye indiklerinde karşılaştıkları "düşmanca tavır ve şiddet kullanımı" nedeniyle karşılık vermeleri, meşru müdafanın bir gereğidir. Dolayısıyla, organizasyonun düzenlenmesi, gemiye inen askerlere saldırılması ve meşru müdafaa çerçevesinde karşılık veren İsrail komandolarının operasyonu, doğal olarak uluslararası hukuka da uygundur.³⁴⁰

3.4 Mavi Marmara Saldırısı Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler 28 Mart 1949'da resmîyet kazandığında, Türkiye, İsrail devletini tanıyan ilk Müslüman ülke oluyordu. İki ülke ilişkilerinin gelişmesinde, Türkiye'nin Batı Bloğuna dâhil olmasının yanı sıra ABD'nin, Türkiye ile İsrail arasındaki

³³⁷ Fiasco on the high seas,

<http://www.haaretz.com/print-edition/news/fiasco-on-the-high-seas-1.293415> (Erişim Tarihi: 02.02.2013)

³³⁸ The Public Commission to Examine the Maritime Incident of 31 May 2010, *The Turkel Commission, (Report/Part One)*, 2010 s.s. 27,34, 45–61, 65–90, 111.

³³⁹ *The Turkel Commission Report*, s.s. 239,247–251.

³⁴⁰ *The Turkel Commission Report*, s.s. 221–270.

ilişkilerin geliştirilmesi yönünde aktif bir şekilde çaba sarf etmesi de etkili olmuştur. Bu etkenlere rağmen Arap-İsrail uyuşmazlığı ve Arap-İsrail savaşları, Türkiye'nin İsrail'e dair politikalarında belirleyici bir rol oynamıştır. Ve daha önemlisi ikili ilişkilerde, Türkiye, her zaman toplumsal talepleri de dikkate almıştır.³⁴¹

1949 yılından 1990'lı yılların başına kadar, ikili ilişkiler kırılğan ve dalgalı bir seyir izledi. İkili ilişkilerde yaşanan ilk diplomatik gerginlik, 1956 yılında, Süveyş Kanalı krizi sonrası yaşanmıştır. Arap ülkelerinin yoğun baskısı üzerine Türkiye, İsrail'deki elçilik düzeyindeki diplomatik temsilciliğini, maslahatgüzarlık seviyesine indirmiştir. Fakat ikili ilişkiler 1958 yılında, ilk düzenli diplomatik temasların başlamasıyla birlikte, tekrar gelişmeye başladı.³⁴²

1967 yılında ikili ilişkiler, Altı Gün savaşı sonrası İsrail'in işgal ettiği topraklar nedeniyle tekrar sancılı bir döneme girdi. 1973 yılında yaşanan Yom Kippur Savaşı esnasında Türkiye, İsrail'e acil yardım taşıyan Amerikan kargo uçaklarının doğrudan geçiş yapmalarını ve Türk hava sahasının kullanımını reddetmiştir. 1980 yılında, İsrail parlamentosu kabul ettiği bir yasayla, Kudüs'ü, İsrail'in ebedi başkenti ilan etti. Türkiye bu yasayı kınadığını açıkladı. Sonrasında ise Türkiye-İsrail ilişkileri, diplomatik ilişkilerdeki en alt seviye olan ikinci kâtiplik düzeyine indirildi.³⁴³

1990'lı yılların başından itibaren Türkiye ve İsrail arasındaki soğuk ilişkiler erimeye başladı. Komünizmin çöküşü, Ortadoğu barış sürecinde yaşanan göreceli süreçler gibi birçok küresel ve bölgesel gelişmeler, ikili ilişkilerde yaşanan bu yakınlığa katkı sağlamıştır. 1985 yılında İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesi, 1991 yılındaki Madrid Konferansı³⁴⁴, 1993 yılındaki Oslo³⁴⁵ Anlaşmaları gibi gelişmeler, Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynuyordu. Özellikle Madrid Konferansı'nın olumlu havası içerisinde Türkiye, Ankara'daki İsrail ve Filistin temsilciliklerinin Büyükelçilik düzeyine yükseltildiğini duyurdu.³⁴⁶

³⁴¹ Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, *Türkiye-İsrail İlişkileri*, SDE Analiz: Ankara, 2011, s. 7.

³⁴² Ufuk Ulutaş, Policy Brief: Turkey-Israel: A Fluctuating Alliance, *SETA*, No:42, 2010, s.s. 3-6.

³⁴³ Türkiye ve İsrail ilişkilerinin tarih cetveli,

<http://www.usasabah.com/Guncel/2011/09/07/turkiye-ve-israil-nereden-nereye> (Erişim Tarihi: 02.07.2013)

³⁴⁴ İspanya hükümetinin ev sahipliğini üstlendiği, ABD ve SSCB tarafından desteklenen Madrid Konferansı 30 Ekim 1991 tarihinde başlamış ve üç gün sürmüştür. Konferansın amacı İsrail ile Filistin ve Suriye, Lübnan ve Ürdün'ün de içinde bulunduğu Arap ülkeleriyle bir barış süreci başlatabilmektir.

³⁴⁵ Filistin Ulusal Yönetimi ile İsrail arasında imzalanmış bir barış antlaşmasıdır. Bu görüşme, İsrail ile Filistin temsilcilerinin üst düzeyde ilk direkt yüzyüze anlaşma çabası olarak tarihe geçmiştir. Anlaşma, Norveç'in başkenti Oslo'da 20 Ağustos 1993 tarihinde sonuçlanmış daha sonra resmen Filistin Kurtuluş Örgütü Başkanı Yaser Arafat ve İsrail Başbakanı İzak Rabin tarafından törenle 13 Eylül 1993 tarihinde Washington, D.C.'de halka açık bir törenle imzalanmıştır.

³⁴⁶ *Türkiye-İsrail İlişkileri*, SDE Analiz, a.g.k., s. 4.

1990'lı yıllar, iki ülke arasında "balayı yılları" olarak nitelendirilecek seviyeye ulaşmıştır. 1990'ların başlarında çeşitli ekonomik, askeri ve eğitim anlaşmalarının imzalanmasıyla, iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Özellikle 1996 yılının Şubat ayında imzalanan askeri anlaşmalar³⁴⁷, iki ülke arasında kara, hava, deniz kuvvetleri ve silah sanayi konularında kapsamlı işbirliği içeriyordu. Ortadoğu politikaları da iki ülke arasında benzerlik gösteriyordu. Nitekim iki ülkenin o yıllardaki ortak düşmanları aynıydı: Suriye, Irak ve İran. Karşılıklı anlaşmalarla gelişen ilişkiler, zamanla stratejik düzeyli iş birliklerine ulaşıyordu. Ortadoğu'da Türkiye için İsrail, stratejik müttefik haline geliyordu. İki devlet aynı "haydut" devletler tarafından sarıldığı yönünde bir dış politika algısına sahipti. Bu durum beraberinde iki devletin ilişkilerinde, "ortak çıkar" algısının oluşmasına neden olmuştur.³⁴⁸

90'lı yıllar iki ülke için "altın çağ" şeklinde nitelendirilebilecek bir seviyeye ulaşmıştı. Elbette ilişkilerin bu düzeye yükselmesinde gerek uluslararası gerekse de ulusal faktörlerin etkisi olmuştur.

2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle, dış politikada vizyon değişikliğine gidilmiştir. Bu amaçla "komşularla sıfır sorun" politika izlenmiş, bölgesel barışın ve istikrarın sağlanabilmesi için bütün sorun yaşanan alanlarda barışçıl bir politika izlenmeye çalışılmıştır. Türkiye, 1990'lı yıllarda sorunlar yaşadığı sınır komşuları ile ilişkilerini geliştirmeye, Arap dünyası ile de yakınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde İsrail ile ilişkilerde tam bir sorun yaşanmamıştır. İki ülkenin devlet başkanları, dışişleri bakanları gibi yüksek düzeyde bürokratlar, birbirlerine resmi ziyarette bulunuyorlardı. Hatta İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres, 2007 yılında yapmış olduğu bir ziyaret sırasında, TBMM'de konuşma yapan ilk İsrail Devlet Başkanı oluyordu.³⁴⁹ Peres konuşmasında, "Atalarımızın atalarımıza nasıl el uzattığını hatırlıyoruz. Avrupa ülkelerinin çoğu sürgünü seçen Yahudiler'i kolları açık beklemiyordu. Sadece Osmanlı, topraklarında yerleşmelerine izin verdi. Dinlerini uygulayabilecekleri hoşgörülü bir yuva buldular" demiştir.³⁵⁰

Hamas'ın Ocak 2006 yılında Filistin'de yapılan seçimleri kazanmasının ardından Hamas'ın Siyasi Büro Şefi Halid Meşal ve beraberindeki heyet, Ankara'ya geldi. İsrail'in

³⁴⁷ 23 Şubat 1996 tarihinde Askeri Eğitim İşbirliği Antlaşması, 28 Ağustos 1996 tarihinde ise Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşmaları.

³⁴⁸ Ufuk Ulutaş, Policy Brief: Turkey-Israel: A Fluctuating Alliance, SETA, No:42, 2010, s. 3.

³⁴⁹ Türkiye - İsrail Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

³⁵⁰ Peres, TBMM Genel Kurulu'nda konuştu, <http://haber.mynet.com/peres-tbmm-genel-kurulunda-konustu-293447-politika/> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

buna tepkisi oldukça sertti. Aynı yılın Eylül ayında ise İsrail'in Lübnan'a yönelik başlattığı operasyonlar için bu kez Türkiye, İsrail'e sert tepki gösteriyordu.³⁵¹

27 Aralık 2008 yılında, İsrail'in Gazze'ye yönelik "Dökme Kurşun" operasyonunu başlatması ile Türkiye eleştiri dozunu daha fazla arttırıyordu. Gazze saldırıları başlamadan önce İsrail'in o dönemki Başbakanı Ehud Olmert, Türkiye'nin Suriye ile İsrail arasındaki müzakerelerdeki rolü nedeniyle Ankara'yı ziyaret etmiş, Erdoğan ile baş başa görüşme yapmıştı. Olmert'in İsrail'e döner dönmez Gazze'ye yönelik saldırıların başlaması, Türkiye'de büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştı. Saldırıların devam etmesi ve şiddetinin artması üzerine Erdoğan, İsrail'i devlet terörü işlemekle itham ediyordu. İsrail'e yönelik en sert çıkış ise 2009 yılında, Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda yaşanan meşhur "one minute" tartışması ile oluyordu.³⁵²

Yaşanan olaylar neticesinde ilişkiler iyice gerginleşiyordu. TRT'de yayınlanan "Ayrılık" dizisi nedeniyle İsrail tarafından Türkiye'ye nota verildi. İsrail basını diziyi, "Çok manidar, Yahudi düşmanı" diye nitelendirdi. Dışişleri Bakanı Lieberman, bunun ciddi bir provokasyon olduğunu açıklıyordu.³⁵³ Kurtlar Vadisi adlı dizide ise İsrail'e hakaret edildiği gerekçesiyle İsrail Dışişleri Bakanı Yardımcısı Danny Ayalon, Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u makamına davet edip, kendi koltuğundan daha alçak bir koltuğa oturtmuştur. Ardından İsrailli gazetecilere dönerek İbranice "Görüyorsunuz, o bizden aşağıda oturuyor, biz yüksekteyiz ve burada sadece İsrail bayrağı var" dedi. Bu muameleye Türkiye'nin tepkisi çok sert oldu.³⁵⁴

Yaşanan bu gerginliklere rağmen Türkiye, 2010 yılında İsrail'in Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne girişine onay vererek bir nevi iyi niyet göstergesinde bulunmuştur. İsrail'in buna cevabı Mavi Marmara saldırısı ile oldu. 31 Mayıs 2010'da yaşanan bu olay nedeniyle ilişkiler onarılması güç bir hal aldı. 31 Mayıs 2010 tarihi, iki ülke ilişkilerinin kopma noktası olarak tarihe geçti.

Haziran ayında Brüksel'de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve İsrail Sanayi ve Ticaret Bakanı Benyamin Ben Eliezer arasındaki görüşmelerde, bozulan ilişkilerin düzelmesi adına yeni bir zemin oluşturmuş olsa da, Ben Eliezer'in İsrail hükümeti içerisinde etkisiz konumu, bu görüşmeden somut bir sonuç çıkmasını engellemiştir. Bu görüşmeleri takiben,

³⁵¹ Türkiye ve İsrail ilişkilerinin tarih cetveli, <http://www.usasabah.com/Guncel/2011/09/07/turkiye-ve-israil-nereden-nereye> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

³⁵² *Türkiye-İsrail İlişkileri*, SDE Analiz, a.g.k., s. 5.

³⁵³ Ayrılık Dizisi, <http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=4&ArticleID=1150880&Date=16.10.2009&b=AYRILIK> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

³⁵⁴ Alçak koltuk krizi, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/13460832.asp> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

İsrail'in, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı olarak atanan Hakan Fidan'a yönelik eleştirilerde bulunması, İsrail'in ilişkilerin düzelmesi yönünde pek de gönüllü olmadığı anlaşılıyordu.³⁵⁵

2010 yılının Aralık ayında, İsrail'in Hayfa şehrinde çıkan yangının söndürülmesine destek amacıyla Türkiye'nin bölgeye iki tane yangın söndürme uçağı göndermesi, "ilişkiler düzelebilir mi" sorusunu gündeme getirdi. İsrail Başbakan'ı Netenyahu'nun, Erdoğan'ı arayarak teşekkür etmesi ve temsilci olarak Joseph Ciechanover'i, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ile görüşmek üzere Cenevre'ye göndermesi, ilişkilerin düzelmesi adına bir umut oldu. Fakat İsrail'in, Türkiye'nin Mavi Marmara sonrası taleplerine karşılık vermemiş olması nedeniyle ilişkiler tıkanıdı.³⁵⁶

BM İnsan Hakları Konseyi, saldırıya ilişkin bir rapor hazırladı. BM'nin eski savaş suçları savcısı Desmond de Silva, Trinidadlı yargıç Karl T.Hudson-Phillips ve Malezyalı kadın hakları savunucusu Mary Shanthi Dairiam'ın hazırladığı raporda, İsrail'in Mavi Marmara saldırısında uluslararası hukuku hiçe saydığı ve İsrail'e kasten adam öldürme, işkence, insanlık dışı muamele, bilinçli bir şekilde büyük acı ve ciddi yaralanmaya neden olmak suçlarından dava açılması için kanıtlar bulunduğu sonucuna vardı. Rapor, Konsey tarafından, Amerika'nın red, 15 ülkenin çekimser oyuna karşılık 30 oy ile kabul edildi. BM İnsan Hakları Konseyi'yle işbirliğini reddeden İsrail, söz konusu raporu "önyargılı, siyasi ve abartılı" buldu. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise BM raporunun, sağlam delillere ve zemine dayanan, tamamen hukuki dil kullanan tarafsız bir rapor olduğunu ve raporu takdirle karşıladıklarını ifade etti.³⁵⁷

Ağustos ayında İsrail, BM Genel Sekreteri Ban ki Moon'un öncülüğünde Mavi Marmara olayı ile ilgili uluslararası bir soruşturma komisyonu kurulmasını talep etti. Yeni Zelanda eski Başbakanı Geoffrey Palmer'ın başkanlık ettiği, yardımcılığını da Kolombiya Eski Devlet Başkanı Alvaro Uribe'nin üstlendiği komisyonda, Türkiye'yi emekli Büyükelçi Özdem Sanberk, İsrail'i ise eki dışişleri yetkilisi Joseph Ciechanover temsil etti. Palmer raporu iki ülke arasındaki ilişkileri düzeltmek bir yana tam tersi bir etki yarattı. Aylar önce yayınlanması beklendiği halde İsrail'in talepleri üzerine dört kez ertelenen rapor, Türkiye'nin olumlu beklentilerine rağmen, BM'ye sunulmadan önce New York Times gazetesine sızdırıldı. Söz konusu rapora göre Türkiye'nin İsrail'den yapmasını istediği üç istekten (özür, tazminat ve Gazze ablukasının kaldırılması) sadece tazminat konusu haklı bulunuyor. Raporda İsrail'in özür dilemesi değil, uygun bir dille üzüntüsünü bildirmesi tavsiye edilirken,

³⁵⁵ *Türkiye-İsrail İlişkileri*, SDE Analiz, a.g.k., s. 4.

³⁵⁶ *Ibid.*, s. 8.

³⁵⁷ BM İnsan Hakları Konseyi Mavi Marmara raporunu onayladı, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/15898133.asp> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

İsrail'in Gazze'ye karşı uyguladığı abluka, uluslararası hukuka uygun görülüyor.³⁵⁸ Yine raporda, sivil itaatsizlik eyleminde bulunan İHH'nın motivasyonunu ve amaçlarını sorgulamakta, Türkiye'nin İHH organizasyonunu durdurmak için daha fazla çaba sarf edebileceğini not etmekte, İsrail'in müdahalesini aşırı güç kullanımı olarak, sivil ölümleri ise kabul edilemez olarak tanımlamakta, ancak İsrail komandolarının beklemedikleri sert bir direnişle karşılaştıklarını da kayda geçirerek, İsrail'e getirilen yolculara kötü muamele yapıldığını belirtmektedir.³⁵⁹

Rapor İsrail tarafından, bazı çekinceleri olsa da, "profesyonelce hazırlanmış, ciddi ve kapsamlı bir belge olduğu" yönünde bir açıklama yapılarak kabul edildi.³⁶⁰ Türkiye'nin rapora tepkisi sert oldu. Palmer raporunun daha BM'ye sunulmadan basına sızdırılması üzerine Türkiye vakit kaybetmeden İsrail'e yönelik aldığı yaptırım kararlarını Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu açıkladı. Türkiye'nin almış olduğu kararlar şunlardır: Türk-İsrail diplomatik ilişkileri ikinci Kâtip düzeyine indirilecektir. Bunun üzerindeki tüm görevliler, başta büyükelçi, ülkelerine geri döneceklerdir. İkinci olarak, Türkiye ile İsrail arasındaki tüm askeri anlaşmalar askıya alınmıştır. Üçüncü olarak, Doğu Akdeniz'de en uzun kıyısı bulunan sahil devleti olarak Türkiye, Doğu Akdeniz'de seyrü sefer serbestisi için gerekli gördüğü her türlü önlemi alacaktır. Dördüncü olarak, Türkiye, İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ablukayı tanımamaktadır. İsrail'in 31 Mayıs 2010 tarihi itibarıyla Gazze'ye yönelik uyguladığı ambargonun, Uluslararası Adalet Divanı'nda incelenmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda BM Genel Kurulunu harekete geçirmek için girişimlerde bulunulacaktır. Ve son olarak, İsrail saldırısının Türk ve yabancı tüm mağdurlarının mahkemelerdeki hak arama girişimlerine destek verilecektir.³⁶¹

Türkiye'nin almış olduğu kararlarla, iki ülke ilişkileri tarihinin en kötü dönemine girdi. Bu konuda kimi yazarlar, ilişkilerin daha önceki zamanlarda da ikinci kâtiplik düzeyine indirildiğini ve bu durumun abartılmaması gerektiğine dair görüşler belirttiler. Fakat belirtilmesi gereken önemli husus, önceki dönemlerde ilişkilerin gerilme nedeni Arap-İsrail ilişkilerinin ortaya çıkardığı bir durumdu. Mavi Marmara olayı ile iki ülke arasına ilk defa kan girdi. Bu olay ile iki ülke, ilk defa karşı karşıya geldi. Bu nedenle Türkiye-İsrail ilişkilerinin geleceği, sonuçları itibarıyla başta İsrail olmak üzere Türkiye'yi ve radikal değişimler yaşanan

³⁵⁸ İşte tartışılan Palmer raporu,

<http://haber.gazetevatan.com/iste-tartisilan-palmer-raporu/397544/1/Haber> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

³⁵⁹ İlker Aytürk, "Türkiye-İsrail İlişkileri", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Baklacioğlu, Özlem Terzi (Ed.), Der Yayınları: İstanbul, 2012, s.636.

³⁶⁰ İsrail Palmer Raporu'nu kabul etti,

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/18640330.asp> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

³⁶¹ İsrail'le ilişkiler Koptu!,

<http://www.haber7.com/haber/20110902/Turkiyeden-Israile-5-yaptirim.php> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

Ortadoğu'yu ve bölgede çıkarı bulunan devletleri az veya çok etkileyecektir. 1979 yılında İran'ı kaybeden İsrail, Arap Baharı ile Mısır'ı, Mavi Marmara ile de Türkiye'yi kaybetmiştir. Ortadoğu'da Arap Baharı sonrası yaşanan rejim değişiklikleri, İsrail'in istemediği yönde seyretmektedir. Arap Baharı ile bölgede yaşayan halkların seslerinin daha fazla yükselmesi, bölgede ciddi bir şekilde İsrail karşıtlığının yükselmesine neden olacaktır.³⁶²

İsrail, Türkiye'nin taleplerini karşılamadığı sürece iki ülke ilişkilerinin yakın zamanda düzeleceğine dair bir ışık görülmemektedir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türkiye'nin beş maddede açıklamış olduğu yeni kararının sadece başlangıç olduğunu, İsrail'in tavrına göre yeni girişimlerinin olacağını belirterek³⁶³, en yetkili ağızdan ilişkilerin, en azından kısa dönem içerisinde düzelmeyeceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Türkiye-İsrail ilişkilerinin 1990'lı yıllardaki seviyeye gelmesi, şimdilik pek mümkün görünmemektedir.³⁶⁴

Özellikle Palmer Raporu'nun kamuya sızdırılması sonucu Türkiye'nin aldığı yaptırım kararları ile iki ülke ilişkileri ne kadar süreceği belli olmayan bir "Buz Devri"ne girmektedir. İki ülke arasındaki askeri ve istihbari ilişkiler tamamen askıya alınmış, diplomatik ilişkiler ise en alt seviyeye düşürülmüştür. ABD yönetimi kendi Orta Doğu politikasına büyük zarar veren bu kriz halinin daha da tırmanmasını engellemek için büyük çaba sarf etse de şu ana kadar ilişkilerde herhangi bir gelişme olmamıştır. Suriye'de başlayan çatışmalar sonrası, Türkiye ve Suriye devletleri arasında ilişkilerin kopması ve İran'la da gerilimin artması çeşitli yazarlar tarafından Türk-İsrail ilişkilerinde bir olumlu gelişme beklentisine de sokmuşsa da henüz bir yakınlaşma işareti görülmemektedir. Global ve bölgesel ölçeklerde bir siyasi paradigma değişikliği yaşanmadıkça iki ülke ilişkilerinde normalleşme mümkün olmayacaktır.³⁶⁵

³⁶² Mehmet Şahin, *Türkiye-İsrail İlişkileri: Zoraki İttifak Çöktü*, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2623> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

³⁶³ Gül: İsrail'e ek yaptırımlar da gelebilir, <http://www.sondakikahaberleri.info.tr/haber/246368-gul-israil-e-ek-yaptirimlar-da-gelebilir> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

³⁶⁴ Mehmet Şahin, *Türkiye-İsrail İlişkileri: Zoraki İttifak Çöktü*, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2623> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

³⁶⁵ Aytürk, a.g.m., s. 637.

Sonuç

Bugün dünyanın en acil ve önemli sorunları (kimi ülkeler hariç) artık devletlerin ulusal güvenlikleri ile alakalı değildir. Farklı ve çeşitli sorunlar, soğuk savaşın örttüğü sorunları gün yüzüne çıkardı. Çevre sorunları, küresel hale gelen salgın hastalıklar (kuş ya da domuz gribi gibi), insan hakları sorunları ve diğer sorunlar, küresel meselelerde önemli hale gelmeye başladı. Devletlerin bir çözüm getiremediği bu alanlarda, devlet dışı ve ulusal olmayan aktörler bu alanlara dâhil olabiliyorlar ve bu konularda devletlerden daha fazla çözüm için uğraşabiliyorlar.

Globalleşen dünyada, uluslararası alanda meydana gelen değişimler, uluslararası ilişkilerin doğasını son 30 yılda büyük bir değişime uğratmıştır. Soğuk Savaş sırasında dünyanın iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği, uluslararası platformda temel oyuncular olarak uluslararası ilişkileri askeri gerilimler veya daha farklı yollarla etkiledi. Sonrasında Avrupa ülkeleri ekonomik ve politik entegrasyon yoluyla dünyanın merkezine yerleşti. Afrika'dan, Asya'dan, Latin Amerika'dan ve Ortadoğu'dan yeni güçler türedi. Ve tüm bunlarla birlikte ulus ötesi meydan okuyan güçler çıktı ortaya. Tıpkı küresel terör, iklim değişikliği konuları gibi.

Küreselleşme ile iletişim teknolojilerindeki yaşanan baş döndürücü gelişmeler, küresel finansal yapı gibi etkenler, devletlerin hem iç hem de dış siyasetlerini etkilemeye başladı. Ekonomilerin ülke sınırları dışına açılması, devletleri dışarıya bağımlı hale getirmeye başladı. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşanabilen ekonomik krizler artık tüm küreyi etkileyebilmektedir.

Küreselleşme sadece devletlerin ekonomilerini veya başka olguları değil, insanları da birbirlerine bağlayabilmektedir. Günümüzde dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olay, tüm dünyada anında duyulabilir hale gelmiştir. İnsanlar, dünyanın farklı yerlerinde olsalar da, aynı duygularla, aynı amaç uğruna hareket edebilmektedirler. “Duygular” küreselleşebilmektedir. Farklı ülkelerdeki insanlar, gruplar, örgütlenmeler, aynı amaç uğruna örgütlenebilir hale gelmiştir. Bu tip örgütlenmeler de genelde sivil toplum kuruluşları yoluyla olmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları, kendilerini uzaktan ya da yakından ilgilendiren meselelere çözüm bulmak ya da bir şekilde değiştirmek adına bireylerin, ortak amaç ve değerler

etrafında, daha etkili olabilmek için toplandığı ve örgütlendiği sivil yapılardır. Bağımsız ve sivil inisiyatifle örgütlenen bu kurumlar, toplumda, sivillik bilincinin gelişmesi ve yaygınlaşmasına da katkıda bulunurlar. Dünyamızın küçüldüğü bu küresel çağda, bu bilinç, sadece yerel düzeyde kalmamakta, bu türden faaliyetler sınır aşarak evrensel bir etki ve nitelik kazanmaktadır. Küresel sivil toplum kuruluşları da, özellikle son yıllarda, bu yerellik düzeyindeki sivillik bilincinin küresel çapta şekillenmiş hali olarak ortaya çıkmaktadır. Devlete rağmen var olan bir olgu olan sivil toplumun, ulus-devletlerin aşınmasıyla birlikte daha rahat hareket ettiği bir sürece girilmiş ve bir adım sonrasında da küreselleşmenin bir sonucu olarak, bir anlamda devlet ötesi yapılar olan küresel sivil toplum doğmuştur. Küresel sivil toplum örgütleri kendi ülkelerinin haricindeki diğer ülkelerin siyasetlerini de müdahaleye açık hale getirmişlerdir. En büyük silahları da, küresel kamuoyunun gücünü de arkalarına alarak birer baskı mekanizmasına dönüşmeleridir.

Küresel sivil toplumun doğuşuyla birlikte sivillige getirdiği yeni bağlamlardan biride vatandaşlık algısında meydana gelen değişimdir. Ulus-devletin şekillendirdiği vatandaş tipi bu yeni evrede dönüştü ve uzun süre otoriter ve dışa kapalı bir devlet terbiyesi altında yaşayan bireyler bu dönüşümle birlikte dünyayı keşfettiler. Bunun yanı sıra otoriter devletin çizdiği dar politik alanı etkileyerek dönüştürecek sivil eylem tarzlarının mümkünlüğü de bu evrede keşfedilen bir imkân olmuştur. Keşfedilen bu imkânla birlikte bireyler, doğumlarından itibaren kendi istekleri dışında vatandaşlık bağıyla bağlandıkları ulus-devletlerinden çözüm beklemek yerine, gönüllülük ilkesi üzerinden sivil toplum aracılığı ile yerelden küresele tüm sorunlara çözüm aramaya başlamışlardır.

Bu tip örgütlenme yapısı güçlendikçe, artık sadece “İç Politika”yı değil, aynı zamanda “Dış Politika”yı da etkilemeye başladı. Demokrasi ve özgürlüklerin keşfinden önceki devlet modellerinde, içe kapanık bir yapı vardı. Bu durum, devletlerin hukuk ihlallerini, kısıtladığı özgürlükleri kolayca göz önünden kaçırmamasını sağlayabiliyordu. Haliyle her devlet, farklı bir standarda sahipti. Bilişim çağı ile birlikte küreselleşen dünyada, devletlerin bu farklı standarttaki yapısı görünür bir hal almaya başladı. Bu durum, halkların, kendilerinden daha iyi durumda olan toplumların sahip olduğu hakkı ve özgürlüğü talep etmelerini sağladı. “Arap Baharı Devrimleri”, bu açıdan iyi birer örnektirler.

Sivil toplumun etkisi bağlamında “Gazze Filosu” öncülüğünde hareket eden sivil aktivistler, artık dünyanın ve ulus-devletlerin kronik hale gelen meseleleri çözme adına takındıkları vurdumduymaz hallerine karşı, sivil bir eylemin siyasal alana somut etkisinin en bariz örneğidir. Sivil toplum kuruluşları, sivil inisiyatif olarak hareket etmelerinden dolayı,

devletlerden daha esnek davranabilmektedirler. Aynı zamanda, aynı siyasi görüşü paylaşmayan insanların farklı konularda aynı amaçla hareket etmelerine imkân vermektedir. Gazze'ye insani yardım taşıyan gemilerde bulunan aktivistlerin hayata bakış farklılıkları da bunu kanıtlar niteliktedir. Bu insanların farklı siyasi görüşlere ya da dünya görüşlerine hatta farklı dinlere mensup olmaları aynı amaç uğruna bir araya gelmelerine ve beraber hareket etmelerine engel ol(a)mamıştır.

Mavi Marmara gemisinde bulunan 36 farklı ülkeden bir araya gelen sivil toplum aktivisti ve gönüllülerinin çabaları, gemilerin Gazze'ye ulaşmasını sağlayamamış, ambargoyu kıramamış olsa bile, ortaya koydukları çaba ve sergilemiş oldukları insani duruş, dünyada sivil toplumun evrildiği nihai durumu ortaya koyması açısından önemlidir. Yine bununla, uluslararası politikayı ve siyasi dengeleri alt üst etme açısından küresel bir sivil toplumun gücü de fark edilmiştir. Sivil toplum küreselleşmenin iletişim ve ulaşım alanındaki devrimsel nitelikli olanaklarını kullanarak küresel siyasetteki etkinliği arttırmıştır. Burada asıl dikkat edilmesi gereken husus, 36 farklı ülkeden bir araya gelen insanların, kendi devletlerinin resmi politikalarından bağımsız olarak bir araya gelmesidir.

Mavi Marmara, özelde Türkiye-İsrail ilişkilerine kopma seviyesine getirmiş olsa da, sadece Türkiye'nin değil, olay ile alakası olmayan farklı devletlerin de İsrail'e yönelik tepkilerinde diplomatik bir dil ile "kınamadan" öteye geçmesine neden olmuştur. Nikaragua devleti İsrail ile bütün ilişkilerini kestiğini açıklamış; Vietnam hükümeti, saldırıyı şiddetle kınamış ve o dönemde İsrail Cumhurbaşkanı'nın ülkeye yapacağı ziyaret tarihinin belirsiz bir tarihe ertelendiğini duyurmuştur. Güney Afrika Cumhuriyeti, Ekvator ve Brezilya, İsrail'deki büyükelçilerini geri çağırmıştır. Yunanistan, İsrail ile ortaklaşa yapacağı hava tatbikatını iptal etmiştir. Avrupa devletleri de saldırıyı açık bir şekilde eleştirmiştir. Sadece devletler değil, Afrika Birliği, Arap Birliği, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları İzleme Örgütü, İslam Konferansı Teşkilatı ve Uluslararası Af Örgütü gibi uluslararası hüviyete sahip kuruluşlar da saldırıyı kınamışlardır.

Vurgulamamız gereken en önemli husus, tepkilerin sadece devlet ya da uluslararası örgütler çerçevesinde kalmadığıdır. Olay sonrasında dünyanın hemen her yerinde İsrail'e karşı gösteriler düzenlenmiş, İsrail elçilikleri önünde İsrail hükümeti protesto edilmiştir. Toplumlar, aynı amaç uğruna dünyanın birçok şehrinde bir araya gelmişlerdir.

Başlangıcı ve sonucu itibariyle bu olay, tam bir "küresel sivil itaatsizlik" örneğidir. Mavi Marmara olayında devlet egemenliği, insani gerekçelerle zorlanmıştır. Aynı amaçla yola

çıkış yüzlerce insan, şiddete başvurmadan, hatta şiddete maruz kalma ve ölme riskini göze alarak yola çıkmıştır. Bu küresel itaatsizlik, sadece belirli ülkeleri değil, tüm küreyi etkilemiştir.

Dış politika bağlamında ise bu olay, Türkiye-İsrail devletlerinin hem ilişkilerini hem de dış politika süreçlerini etkilemiş, nihai olarak da birbirlerine karşı bir “politika” değişikliğine gitmelerine neden olmuştur. Mavi Marmara öncesinde Türkiye, genel olarak Arap-İsrail çatışmalarında, özel de ise İsrail-Filistin meselesinde, genelde Filistin tarafına sempati ile bakarken, güçlü bir şekilde taraf tutmaktan da kaçınmaya çalışmıştır. Mavi Marmara olayından sonra ise Türkiye, açıkça taraf haline gelmiştir. İkinci olarak, hem devlet düzeyinde hem de toplum düzeyinde İsrail’e karşı bakış derin bir şekilde değişmiştir. Özellikle Türk kamuoyunun her kesimi tarafından İsrail, en büyük düşmanlardan biri olarak algılanmaya başlamıştır. Çünkü bu olay ile iki ülke arasına “kan” girmiştir. Demokratik ülkelerde kamuoyunun dış politikayı yönlendirici etkisi nedeniyle, artık hiçbir Türk hükümeti, İsrail’den istenen şartlar yerine getirilmediği sürece, ikili ilişkileri kolay bir şekilde düzeltmeyecektir.

Bu politika değişikliğini açıkça belirten en önemli hadise, Türkiye’nin, İsrail’den talep ettiği “Gazze ablukasının kalkması” ön şartıdır. Talep edilen diğer şartlar (resmi özür-ölenlerin ailelerine tazminat) ile Gazze ablukasının kaldırılması yönündeki şart yan yana koyulduğunda, abluka konusundaki talep, ikili ilişkilerin geldiği süreci ve gideceği yönü az çok tayin etmektedir. Kurulduğu yıldan (1948) günümüze kadar olan süreçte güvenlik kaygıları ön planda olan ve “söz konusu güvenlikse gerisi teferruattır” politikası içerisinde hareket eden İsrail için bu şart, kabul edilemez ölçüdedir. Diğer şartları dahi henüz yerine getirme noktasında oldukça yavaş davranan İsrail, “ablukanın sonlandırılması” talebini endişe ile karşılamaktadır. Çünkü ablukanın kalkması durumunda, Gazze’nin küçük bir İran olacağını düşünmektedir. Aslında Türkiye açısından bu talep, bir politika değişikliğine işaret etmektedir. Süreç dikkatli bir şekilde incelenirse, bu talebin, olayın hemen sonrasında değil bir müddet sonra ortaya çıktığı görülecektir. Metin Aksoy, izlenen bu politikayı “kimlik üzerinden, dış politika yapım sürecinin bir göstergesi” olarak görmektedir. Türkiye’nin Arap coğrafyasında etkisinin arttığı ve Davos krizi ile bu etkinin doruğa ulaştığı bir dönemde yaşanan bu kriz sonrasında yapılan bu politika değişikliği, kimlik algısına yapılan atfin devamlılığını göstermektedir. Dış politika karar alıcıları, Arap halklarına atıfta bulunarak, bu coğrafya ile kimliksel bütünleşmeyi yeniden inşa etmek istemiştir. İsrail tarafından kabul

edilmesi imkansız olan bu talep, Türkiye'nin, ilişkileri pek de düzeltme eğiliminde olmadığını kanıtlar.

Komşularla sıfır sorun mantığı içerisinde yeni bir dil ve paradigma değişikliğine giden Türkiye, dış politikasını artık 1990'lı yıllardaki gibi güvenlik temelli yürütmemektedir. Bu açıdan Türkiye komşularını tehdit olarak değil, işbirliği yapılması gereken ve gittikçe büyüyen ekonomisi için bir fırsat olarak görmektedir. Son yıllarda komşu ülkelerle imzalanan anlaşmalar bu politikanın pratiğe yansımış halidir. Ortadoğu ile ilişkilerini tekrar gözden geçiren Türkiye, bölgede istikrar ve barışın sağlanması hususunda yoğun çaba sarf etmektedir. Özellikle Davos süreci sonrası, Ortadoğu halklarının Türkiye'ye bakışı olumlu bir şekilde yükselme eğilimi göstermiştir. Türkiye'nin takip etmeye başladığı bu yeni politika en çok İsrail tarafından rahatsızlık duyulmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasında oyun kurucu rolü oynamaya başlaması, Suriye'yi o dönem içinde uluslararası sisteme entegre etmeye başlaması, Brezilya ile birlikte hareket ederek İran'ın nükleer krizine diplomatik bir çözüm bulması, özellikle İran'a karşı güç kullanmak isteyen İsrail'in bölgesel planlarını alt üst etmiştir. Nitekim Mavi Marmara gemisine yapılan saldırının nedeni, İsrail tarafının Türkiye'nin bu yeni durumunu kabul edememesinin bir sonucudur. Bu saldırı Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeni rolüne bir mesajdır. Aynı zamanda Türkiye'nin tek kutuplu siyasi hegemonyanın ablukasını yararak Ortadoğu'da bağımsızlığı eksen alan stratejiler üretmeye başlamasının bir sonucudur.

Türkiye'nin bu politika değişikliğine İsrail tarafı da karşılık vermekten kaçınmamıştır. Bu amaçla, Ortadoğu'daki en büyük müttefikini kaybeden İsrail, bu kaybını Azerbaycan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Bulgaristan ve Yunanistan gibi ülkeler ile ilişki kurarak bir nevi Türkiye'nin politika değişikliğine karşılık vermiştir. İsrail ve Azerbaycan arasında imzalanan silah antlaşmaları, Azerbaycan'ın İsrail'e askeri üslerini açtığı yönündeki iddialar, ilişkilerin stratejik bir düzeye ulaşacağı yönündeki yorumlar, bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Mavi Marmara sonrası Güney Kıbrıs Rum Kesimi, İsrail'in ilişki seviyesini artırdığı bir diğer ülkedir. Devlet başkanları seviyesinde ziyaretlerin gerçekleştirilmesi sonrası, iki ülke arasında başta enerji olmak üzere askeri, sağlık, turizm, tarım ve istihbarat alanlarında antlaşmalar imzalanmıştır. Güney Kıbrıs tarafının hava sahasını İsrail'in kullanımına açması ve ortak tatbikat antlaşmaları İsrail'in "yıldırım aşkı" olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Ayrıca iki ülke arasında imzalanan doğal gaz ve petrol arama anlaşmaları, Türkiye'nin de tepki vermesine neden olmuştur.

Bu ülkelerin yanında İsrail, Balkan ülkeleri ile de ilişki seviyesini yukarı çekmeye başlamıştır. Yunanistan ile askeri, istihbari ve turizm alanlarında geliştirilmeye çalışılan ilişkiler, savunma ve stratejik işbirliği seviyesine ilerleme eğilimindedir. Bulgaristan ile de ilişkilerini arttıran İsrail, Bulgaristan hava sahasını İsrail Hava Kuvvetleri'nin eğitim yapması amacıyla kullanma konusunda anlaşma sağlamıştır. Yine Romanya ile de hem askeri hem ekonomik alanlarda işbirliğini geliştirmeye başlamıştır. İsrail ayrıca Sırbistan, Karadağ, Makedonya gibi diğer Balkan ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirme gayreti içerisinde. Son olarak İsrail Ermenistan ve Gürcistan gibi ülkelerle de ilişki düzeyini arttırma çabası içerisinde.

İsrail'in bu ülkelerle başta askeri olmak üzere birçok anlaşmalarla işbirliğini geliştirmeye çalışması, birçok analist tarafından "Türkiye'yi yeniden kuşatma çabası" olarak yorumlanmaktadır. Türkiye, İsrail'in tüm karşı politikalarına rağmen geri adım atmama konusunda ısrarcıdır. Türkiye, Davos krizinin ardından Ortadoğu halkları nezdinde kazandığı popülariteyi kaybetme niyetinde değildir. İsrail ile ilişkilerin düzelmesi yönünde bir gelişme olsa bile Türkiye, karşılığında mutlaka bir şeyler almak isteyecektir.

Küresel sivil toplum kuruluşları, günümüzde bütün dünyada yükselen bir değer haline gelmiştir. Bu kuruluşların, uluslararası sistem ve politikadaki etkisi, gün geçtikçe artmaktadır. Yakın gelecekte küresel sivil toplum hareketleri, "aktör" olma kapasitelerini daha da arttıracaktır. Bu teorik söylemin pratiğe dönüşmüş hali de "Mavi Marmara Olayı"dır.

Kaynakça

Kitaplar

Acer, Yücel ve Kaya, İbrahim; *Uluslararası Hukuk, Temel Ders Kitabı*, Ankara: USAK Yayınları, 2010

Acı, Esra Yüksel; “Küresel Sivil Toplumun Temsilcileri: Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar”, Oğuz Kaymakçı (Ed.), *Küreselleşme Üzerine Notlar*, Ankara: Nobel Yayınları, 2007

Ağaoğulları, Mehmet Ali; *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011

Akal, B. Cemal; *Sivil Toplumun Tanrısı*, İstanbul: Engin Yayınları, 1995

Akbal, İsmail; “Doğa Hukukçularından Hegel'e Sivil Toplum Devlet İlişkileri: Sivil Toplumun Siyasal Anlamından Kurtuluşu, Ömer Çaha (Ed.), *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Ankara: Kadim Yayınları, 2011

Akçay, Engin; *Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları*, Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 2012

Aksoy, Hüsnü; *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul: Yön Yayınları, 1994

Aktaş, Özge; “1960–2000 Küresel Göç Alanı ve Türkiye'nin Göç Alanındaki Yeri”, N.Ardıç ve S.Alkan Özcan (Ed.), *Küyerel Dönüşümler*, İstanbul: Küre Yayınları, 2012

Alkan, Nail; “Hükümet Dışı Kuruluşlar ve Sivil Toplum”, Haydar Çakmak (Ed.), *Uluslararası İlişkiler, “Giriş, Kavram ve Teoriler”*, Ankara: Platin Yayınevi, 2007

Araf, Huwaida; “Küresel Halk Hareketimiz, İsrail'in Sömürgeci-ırkçı Projesine Yönelik Büyük Bir Tehditti”, *Küresel Vicdanın Dilinden Özgürlük Filosu, Yolcularla Söyleşiler*, Zahide Tuba Kor, İstanbul: İHH Kitap, 2011

Ardıç, Nurullah; “Küreselleşme ve Ulus-Devlet Bağlamında Türkiye'nin Konumu”, *Küyerel Dönüşümler*, N.Ardıç ve S.A.Özcan (Ed.), İstanbul: Küre Yayınları, 2012

Arı, Tayyar; *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul: MKM Yayınları, 2011

Arı, Tayyar; *Uluslararası İlişkileri Teoriler*, İstanbul: MKM Yayınları, 2008

Arnhart, Lorry; *Siyasi Düşünce Tarihi*, A.Kemal Bayram (Çev.), Ankara: Adres Yayınları, 2005

Arslan, Osman; *Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 2001

Ashford, Nigel; *Özgür Toplumun İlkeleri*, Ankara: Liberte Yayınları, 2009

Ateş, Davut; *Uluslararası Örgütler, Devletlerin Örgütlenme Mantiği*, Bursa: Dora Yayınları, 2012

Atıcı, Bünyamin; "Ulusötesi Aktörlerin Küresel Etki Alanı Olarak İnternet", N.Ardıç ve S.Alkan Özcan (Ed.), *Küyerel Dönüşümler*, İstanbul: Küre Yayınları, 2012

Aydın, Mustafa; *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, İstanbul: Açılım Kitap, 2011

Aytürk, İlker; "Türkiye-İsrail İlişkileri", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Baklacioğlu, Özlem Terzi (Ed.), İstanbul: Der Yayınları, 2012

Barry, Norman; "Sivil Toplum, Din ve İslam", *İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi*, Ömer Demir(haz.), Ankara: Liberte Yayınları, 1999

Başlar, Kemal; *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar*, Ankara: Nobel Yayınevi, 2005

Bayram, Yavuz; *Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum ve Kamuoyu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi: Trabzon, 2006

Beck, Ulrich; "Küreselleşme Nedir?", Kudret Bülbül (Ed.), *Küreselleşme: Temel Metinler*, Orion Kitapevi: Ankara, 2009

Beyyumi, Mustafa (Ed.); *Mavi Marmara'da Gece Yarısı*, (Çev.), Ayşegül Taşıtman, Filiz Kart, İstanbul: Avangard Yayınları, 2011

Bolay, H. Süleyman; *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Nobel Yayınları, 2009

Bozkurt, Veysel; *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000

Brown, C. ve Ainley, K; *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, Arzu Oyacioğlu (Çev.), İstanbul: Yayın Odası Yayınları, 2007

Bumin, Kürşat; *Sivil Toplum ve Devlet*, İstanbul: Yazko, 1981

Bülbül, Kudret; "Küreselleşmeler ve Sonrası: Bir Dikotomiler Dizgesi", Kudret Bülbül (Ed.), *Küreselleşme: Temel Metinler*, Orion Kitapevi: Ankara, 2009

Bülbül, Kudret; Kudret Bülbül, *Zor ve Rıza, Küreselleşmeler Arasında Türkiye*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009

Chomsky, Noam; *The Real Threat Abroad theFreedom Flotilla*, Moustafa Bayyumi, *Midnight on the Mavi Marmara*, OR Books: New York, 2010

Çaha, Ömer; *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, İstanbul: Plato Yayınları, 2007

Çalış, Şaban, Kutlu Önder ve Özlük Erdem;"INGOs: Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri", Şaban Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu (Ed.), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Konya: Çizgi Kitapevi, 2006

Dalar, Mehmet; *Gazze Savaşı, Filistin Direnişi İsrail Yayılmacılığı ve Uluslararası Hukuk*, Bursa: Dora Yayınları, 2009

Dilmen, Emel Dicmen; “Bireyselleşen Küre”, Oğuz Kaymakçı (Ed.), *Küreselleşme Üzerine Notlar*, Nobel Yayınları: Ankara, 2007

Dinç, M. Şefik; *Kanlı Mavi Marmara*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010

Doğan, İlyas, *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002

Doğan, İlyas; *Devletler Hukuku*, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2008

Edwards, Don; “ABD’de Sivil Toplum Kuruluşları Arası İletişimin Dünü ve Bugünü”, *Üç Sempozyum: Sivil Toplum Kuruluşları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998

Ersanlı, Büşra; “Toplumsallaşan Dış Politika”, Semra C. Mazlum ve Erhan Doğan (Ed.), *Sivil Toplum ve Dış Politika*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006

Ertekin, Sümeyye; *Dökme Kurşundan Mavi Marmara’ya Gazze’ye Yolculuk*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2011

Esendemir, Şerif; *Türkiye’de ve Dünyada Vatandaşlık: Eski Sorular Yeni Arayışlar*, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2008

Esra Yüksel Acı, “Küresel Sivil Toplumun Temsilcileri: Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar”, Oğuz Kaymakçı (Ed.), *Küreselleşme Üzerine Notlar*, Ankara: Nobel Yayınları, 2007

Evans, Graham and Newnham, Jeffrey (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Gökkuşbuca Yayınları, 2007

Giddens, A.; “Modernitenin Küreselleşmesi”, Kudret Bülbül (Ed.), *Küreselleşme: Temel Metinler*, Ankara: Orion Kitapevi, 2009

Gunting, Suya Fachrizal Aprianus; “Beni Vurdular ve Ardından Zorla Yürüttüler”, Zahide Tuba Kor, *Küresel Vicdanın Dilinden Özgürlük Filosu: Yolcularla Söyleşiler*, İstanbul: İHH Kitap, 2011

Harmattan, L’, *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?*, Işıl Ergüden (Çev.), İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını(WALD), 2001

Hasgüler, Mehmet ve Uludağ B. Mehmet; *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, Ankara: Nobel Yayınları, 2004

Jack S. Levy, “Political Psychology and Foreign Policy,” *Oxford Handbook of Political Psychology*, David Sears, Leonie Huddy, and Robert Jervis (Ed.), New York: Oxford University Press, 2003

Kapani, Münci; *Politika Bilimine Giriş*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2003

Karagül, Soner; “Küresel Bir Aktör Olarak Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslar arası Politikadaki Rol ve Etkinlikleri”, *III. Uluslararası STK’lar Kongresi*, Çanakkale, 2006

Kaymakçı, Oğuz; “Kavramsal, Kurumsal ve Tarihsel Açıdan Küreselleşmeye Giriş”, Oğuz Kaymakçı (Ed.), *Küreselleşme Üzerine Notlar*, Ankara: Nobel Yayınları, 2007

Keane, John; “Despotizm ve Demokrasi”, John Keane (Ed.), *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar*, Levent Köker v.d. (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004

Keane, John; “Giriş”, John Keane (Ed.), *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar*, Levent Köker v.d.(Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004

Keane, John; *Global Civil Society*, New York: Cambridge University Press, 2003

Koç, Kadriye; “*Sivil Toplum Kuruluşları’nın Siyasal İktidarın Karar Verme Sürecine Etkileri*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: Konya, 2005

Kor T. Zahide, Özcan A. Sevinç, Yaşar T. Fatma; *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine*, İstanbul: İHH Kitap, 2011

Kotan, Muhammed; *Küresel Sivil Toplum Örneği Olarak İHH*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010

Kuçuradi, Ionna; “Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar” Üç Sempozyum, *Sivil Toplum Kuruluşları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998

Kudret Bülbül, *Zor ve Rıza Küreselleşmeler Arasında Türkiye*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009

Leaud, Aime; *Uluslararası Af Örgütü*, Aydın Çetiner (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1994

Mardin, Şerif; *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011

Mavi Marmara Gazze Özgürlük Filosu, İstanbul: İHH Kitap, 2011

Mazlum C. Semra ve Doğan Erhan; “Türkiye’nin Dış Politikası: Yeni Sorunlar ve Yeni Aktörler”, Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan (Der.), *Sivil Toplum ve Dış Politika*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006

McDougal, S. Myres, Burke T. William; *The Public Order of the Oceans: A Contemporary International Law of the Sea*, New Haven Press: New Haven, 1987

Modelski, G; “Küreselleşme”, Kudret Bülbül (Ed.), *Küreselleşme: Temel Metinler*, Orion Kitapevi: Ankara, 2009

Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Ankara: Kadim Yayınları, 2011

Nye, S. Joseph ve Welch, A. David; *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011

Ohmae, Kenichi “Ulus-Devletin Sonu”, Zülfü Dicleli (Çev.), *Küreselleşme Temel Metinler*, Kudret Bülbül(ed.),Ankara: Orion Kitapevi, 2009

Olgun, Mediha; *Mavi Marmara'da Neler Oldu*, İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2010

Özdemir, Elvan; Turkey's Middle East Policy in the Post-Cold War Era, History Studies: Middle East Special Issue, 2010

Özden Kemal; "Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları", Ali Coşkun (Ed.), *Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2008

Robertson, Roland; *Küreselleşme*, Ümit Hüsrev Yolsal (Çev.), Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999

Rodrik, Doni; "Küreselleşme Sınırı Aştı mı?", İzzet Akyol ve Fatma Ünsal (Çev.), *Küreselleşme-Temel Metinler*, Kudret Bülbül(ed.), Ankara: Orion Kitapevi, 2009

Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım Filosu Özet Raporu, İstanbul: İHH Yayınları, 2011

Sommer-Houdeville, Thomas; *Gazze Filosu Uluslararası Dayanışma ve Devlet Korsanlığı*, Can Belge (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2011

Sönmezoglu, Faruk; *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Der yayınları, 2005

Tekir, Osman; "Küreselleşen Sorunlar Karşısında Sivil Toplumun İşlevi", *V.Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, 24-26 Ekim 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2008

Tosun, E. Güldün; *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001

Usta, Sefa; "AB'ye Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi ve Güven", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: Konya, 2006

Vergin, Nur; *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2008

Yıldırım, İbrahim; *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2004

Yücekök Ahmet; "Türk Hukukunda Tüzel Kişilik", Ahmet Yücekök, İlder Turan ve Mehmet Alkan (Der.), *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1998

Zengin, Gürkan; HOCA: *Türk Dış Politikası'nda "Davutoğlu Etkisi"*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2010

Dergiler/Makaleler/Raporlar

Aksar, Yusuf; “Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) Raporu ve Uluslararası Hukuk”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C:9 S:33 (2012)

Arabacı, Ahmet, “Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliği’nde Çevreci Gruplar”, *Sivil Toplum Dergisi*, S:3, (2003)

Ateş, Davut; “Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu?”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, S:7 (2006)

Birleşmiş Milletler Mavi Marmara Raporu BM Uluslararası Vaka İnceleme Heyeti, s.26. Türkçe Erişim İçin, <http://www.ihh.org.tr/tr/main/activity/saglik-yardimlari/6/bm-israil-mavi-marmarada-insanlari-keyfi-olar/944> (Erişim Tarihi: 10.07.2012)

Çemrek, Murat; “Ulus-Devlet’in Küresel Sivil Toplumla İmtihanı”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, S:8 (2010)

Çetin, Selvet; “Gazze Gemileri ve Sivil Toplumun Dengeleri Değiştiren Gücü”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, S:8 (2010)

Charnovitz, Steve; “Accountability of Nongovernmental Organizations (NGOs) in Global Governance”, *The George Washington University Law School Public Law And Legal Theory Working Paper* No. 145, <http://papers.ssrn.com/paper.taf> (Erişim Tarihi: 21.21.2012)

Dalkıran, Özlem “Küreselleşen Sivil Toplumun Öncüsü: Uluslararası Af Örgütü”, *Sivil Toplum Dergisi*, S:3, (2003)

Dalkıran, Özlem; “Uluslararası Af Örgütü”, *Sivil Toplum Dergisi*, Yıl:3, Sayı:13/14 <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=154> (Erişim Tarihi: 22.12.2012)

Halberstam, Malvina; “Terrorism on the High Seas: The Achille Lauro, Piracy and the IMO Convention on Maritime Safety”, *The American Journal of International Law*, Vol: 82, No. 2, (1988)

Haşlak İrfan ve Güleler Serdar, “Sosyal ve Siyasal Düşüncede Sivil Toplum Tartışmaları Ve Toplulukçu Düşüncede Topluluk, Birey Ve Devlet Anlayışı”, <http://www.usakgundem.com/makale/60/> (Erişim Tarihi: 09.06.2012)

Migdalovitz, Carol; “Israel’s Blockade of Gaza, the Mavi Marmara Incident, and Its Aftermath”, *Congressional Research Service*, June 23, 2010

Saran, Ulvi“*Sivil toplum kuruluşları ne kadar sivil?*”, http://www.siviltoplunakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=493:sivil-toplum-kurulular-ne-kadar-sivil&catid=49:akademik&Itemid=113 (Erişim Tarihi: 09.06.2012)

Sunar, Lütfi; “Küreselleşen Sivil Toplumun Öncüsü: Uluslararası Af Örgütü”, *Sivil Toplum Dergisi*, Yıl:1, S:3, (2003)

Sürmeli, Merve Nur; “*Uluslararası Deniz Hukuku ve İsrail’in Mavi Marmara Saldırısı*”
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=696:uluslararas-deniz-hukuku-ve-srailin-mavi-marmara-saldrs&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151- (Erişim Tarihi: 08.01.2011)

SETA Analiz 2010’da Türkiye, Taha Özhan, Hatem Ete, Selin Bölme (Ed.), Ankara: SETA Analiz, 2011

Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, *Türkiye-İsrail İlişkileri*, SDE Analiz: Ankara, 2011

Şahin, Mehmet; Türkiye-İsrail İlişkileri: Zoraki İttifak Çöktü,
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2623> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

Report on the Israeli Attack on the Humanitarian Aid Convoy to Gaza on 31 May 2010, *Turkish National Commission of Inquiry*, Ankara: 2011

The Public Commission to Examine the Maritime Incident of 31 May 2010, *The Turkel Commission, (Report/Part One)*

Ulutaş, Ufuk; “Turkey and Israel in the Aftermath of the Flotilla Crisis”, *SETA Policy Brief*, No:43, (2010)

Ufuk Ulutaş, Policy Brief: Turkey-Israel: A Fluctuating Alliance, SETA,2010, No:42

İnternet Kaynakları

Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.06.2012)

TEKDER 4. Dönem Çalışma Raporu, <http://kutuphanem.bilgievi.gen.tr/indir.aspx?id=21399> (Erişim Tarihi: 16.11.2012)

GreenPeace Akdeniz, <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/> ; Greenpeace International <http://www.greenpeace.org/international/en/> (Erişim Tarihi: 14.12.2012)

Reporters Without Borders, <http://en.rsf.org/> (Erişim Tarihi: 14.12.2012)

Q&A: Israeli deadly raid on aid flotilla, <http://www.bbc.co.uk/news/10203726> (Erişim Tarihi: 14.07.2012)

Israel attacks Gaza aid fleet, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2010/05/201053133047995359.html> (Erişim Tarihi: 19.08.2012)

Soldier: Activists came for war, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3897046,00.html> (Erişim Tarihi: 17.11.2012)

İsrail'in 'Dökme Kurşunu' barışı öldürdü, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=914650&CategoryID=81> (Erişim Tarihi: 08.10.2011)

İsrail, Mavi Marmara'daki milletvekilini cezalandırdı, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=157360> (Erişim Tarihi: 10.01.2011)

İşte Mavi Marmara'daki mühimmat!, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25101645/> (Erişim Tarihi: 02.01.2011)

Mavi Marmara Katliamının Hikâyesi, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haberYazdir&ArticleID=212069&tip=haber> (Erişim Tarihi: 05.07.2012)

Hakan Albayrak: 'One minute' deyip vurdular, <http://www.haber7.com/haber/20100603/Hakan-Albayrak-One-minute-deyip-vurdular.php> (Erişim Tarihi: 05.07.2012)

Robert McCartney, "U.S. student pays devastating physical price to protest İsrail's actions", <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/06/09/AR2010060906126.html> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Sarkozy condemns Israel raid on Flotilla, <http://www.edition.presstv.ir/detail/128516.html> (Erişim tarihi: 11.01.2013)

Swedish FM says Israel attack int'l crisis, not only with Turkey, http://www.worldbulletin.net/news_detail.php?id=59477 (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Cuba Condemns Israeli Attack on Flotilla,
<http://www.havanatimes.org/?p=24608> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

İsrail saldırısına Rusya'dan sert tepki,
<http://www.nationalturk.com/israil-gazze-saldirisi-rusya-tepki-9274932>
 (Erişim tarihi: 11.01.2013)

Global outrage over Israeli attack,
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2010/05/20105316216182630.html#germany>
 (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Dünya liderlerinden İsrail'e kınama mesajları,
<http://www.cnnturk.com/2010/dunya/06/01/dunya.liderlerinden.israile.kinama.mesajlari/578411.0/index.html> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Gaza flotilla deaths spur concerns, condemnation,
<http://www.jta.org/news/article/2010/05/31/2739381/vatican-concerned-following-activists-detahs>
 (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

International outrage over Israel's slaughter of Gaza aid workers,
<http://www.greenleft.org.au/node/4431> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

İsrail Saldırısı Dünya Basınında,
<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1084/israil-saldirisi-dunya-basininda.aspx>
 (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

NATO'dan acil toplantı kararı,
http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/05/31/erdogan_bastirdi_nato_toplaniyor
 (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Executive Council Seventeenth Ordinary Session 19 – 23 July 2010 Kampala, Uganda,
[http://www.africa-union.org/root/ar/index/EX%20CL%20Dec%20556-599%20\(XVII\)%20_E.pdf](http://www.africa-union.org/root/ar/index/EX%20CL%20Dec%20556-599%20(XVII)%20_E.pdf) (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Arab League condemns aid ship deaths, <http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/arab-league-condemns-aid-ship-deaths> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Reactions to the Gaza flotilla raid,
http://www.en.wikipedia.org/wiki/Reactions_to_the_Gaza_flotilla_raid#Europe
 (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

EU strongly condemns Gaza flotilla attack, <http://www.euractiv.com/en/foreign-affairs/eu-strongly-condemns-gaza-flotilla-attack-news-494701> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

BM'den İsrail'i kınayan çok sert açıklama,
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/14897147.asp> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Reactions to the Gaza flotilla raid,
http://en.wikipedia.org/wiki/Reactions_to_the_Gaza_flotilla_raid
 (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Statement to the Urgent Debate on the Raid on the Flotilla,
<http://www.hrw.org/en/news/2010/06/02/statement-flotilla-attack> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

OIC condemns Freedom Flotilla attacks, <http://gulfnnews.com/news/gulf/saudi-arabia/oic-condemns-freedom-flotilla-attacks-1.634966> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Israeli killings of Gaza ship activists must be investigated,
<http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/israeli-killings-gaza-ship-activists-must-be-investigated-2010-05-31> (Erişim Tarihi: 11.01.2013)

Başbakan Recep T. Erdoğan'ın 31 Mayıs 2010 tarihinde Şili'den Türkiye'ye hareket ederken havaalanında düzenlediği basın toplantısı, <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pDetay.aspx>
 (Erişim Tarihi: 01.12.2012)

Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Yaptığı Konuşma (31 Mayıs 2010),
http://www.mfa.gov.tr/bakan-davutoglu_nun-birlesmis-milletler-guvenlik-konseyi_nde-yaptigi-konusma-_31-mayis-2010_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 01.12.2012)

İsrail'e geri adım attıran diplomasi trafiği,
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25102288/> (Erişim Tarihi: 01.12.2012)

Başbakan Recep T. Erdoğan'ın 1 Haziran 2010 tarihinde AK Parti TBMM Meclis Grubunda yaptıkları konuşma, <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pDetay.aspx>
 (Erişim Tarihi: 01.12.2012)

İsrail Başbakan Yardımcısı Dan Meridor'un Habertürk'e verdiği röportaj,
<http://www.haberturk.com/gundem/haber/523145-pismaniz-ama-ozur-dilemeyiz>
 (Erişim Tarihi: 02.12.2012)

Israel to UN: Flotilla participants not peace activists,
<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3897076,00.html> (Erişim Tarihi: 02.02.2013)

Israel, stop apologizing,
<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3897251,00.html> (Erişim Tarihi: 02.02.2013)

Sinking Turkey-Israel relations,
<http://www.jpost.com/Opinion/Op-EdContributors/Article.aspx?id=177087>
 (Erişim Tarihi: 02.02.2013)

Operation Mini Cast Lead,
<http://www.haaretz.com/print-edition/news/operation-mini-cast-lead-1.293417>
 (Erişim Tarihi: 02.02.2013)

Fiasco on the high seas,

<http://www.haaretz.com/print-edition/news/fiasco-on-the-high-seas-1.293415>

(Erişim Tarihi: 02.02.2013)

Türkiye ve İsrail ilişkilerinin tarih cetveli,

<http://www.usasabah.com/Guncel/2011/09/07/turkiye-ve-israil-nereden-nereye>

(Erişim Tarihi: 02.07.2013)

Türkiye - İsrail Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

(Erişim Tarihi: 22.01.2013)

Peres, TBMM Genel Kurulu'nda konuştu,

<http://haber.mynet.com/peres-tbmm-genel-kurulunda-konustu-293447-politika/>

(Erişim Tarihi: 22.01.2013)

Ayrılık Dizisi,

<http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=4&ArticleID=1150880&Date=16.10.2009&b=AYRILIK> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

Alçak koltuk krizi, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/13460832.asp>

(Erişim Tarihi: 22.01.2013)

BM İnsan Hakları Konseyi Mavi Marmara raporunu onayladı,

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/15898133.asp> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

İşte tartışılan Palmer raporu,

<http://haber.gazetevatan.com/iste-tartisilan-palmer-raporu/397544/1/Haber>

(Erişim Tarihi: 22.01.2013)

İsrail Palmer Raporu'nu kabul etti,

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/18640330.asp> (Erişim Tarihi: 22.01.2013)

İsrail'le İlişkiler Koptu!,

<http://www.haber7.com/haber/20110902/Turkiyeden-Israile-5-yaptirim.php>

(Erişim Tarihi: 22.01.2013)

Gül: İsrail'e ek yaptırımlar da gelebilir,

<http://www.sondakikahaberleri.info.tr/haber/246368-gul-israil-e-ek-yaptirimlar-da-gelebilir>

(Erişim Tarihi: 22.01.2013)

Gaza War, http://en.wikipedia.org/wiki/Gaza_War (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

Gazze Şeridi, http://tr.wikipedia.org/wiki/Gazze_%C5%9Eeridi (Erişim tarihi: 26.12.2010)

<http://www.freedomflotillafacts.com/> (Erişim Tarihi: 07.01.2011)

<http://www.ihh.org.tr/oldurmeyeceksin> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

<http://www.ihh.org.tr/vakif-kurulus-senedi/> (Erişim Tarihi: 04.01.2011)

<http://www.ihvakfi.net/hakkinda.html/> (Erişim Tarihi: 04.01.2011)

<http://www.ihh.org.tr/oldurmeyeceksin> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

<http://www.ihh.org.tr/dokme-kursun/> (Erişim tarihi: 05.01.2011)

<http://www.freedomflotillafacts.com/> (Erişim Tarihi: 05.01.2011)

Belgeseller/Programlar

Cüneyt Polat (Yön.), *Dünden Yarına-Gazze'de Ölüm* Belgeseli, A Haber
(Yayın Tarihi: 20.03.2012)

Toplumsal Hafıza Programı, *Mavi Marmara Saldırısının Yıldönümü*, A Haber,
(Yayın Tarihi: 31.05.2012)

Ümit Sönmez (Yön.), *Mavi Marmara Belgeseli*, TVNET, (Yayın Tarihi: 14.10.2011)